

MISEL IN DELO

KULTURNA IN
SOCIALNA REVILJA

Č L A N K I

ALOJZ ZALOKAR: Ljubljanska medicinska fakulteta //
DR. S. ILESIC: Osnove in cilji geopolitike // DR. ING.
Č. NAGODE: Načrti prometnih zvez na jugovzhodu Ev-
rope // ANTE BEG: Nemška propaganda na Kočevskem
pred vojno // BORIS DEBEVEC: Stanovanjske razmere
slovenske mladine

O B Z O R N I K

Ob desetletnici smrti dr. Gregorja Zerjava // Med mirom in
vojno (Dr. B. Vrčon) // Bolgarija in Balkan (Dr. B. Vrčon)
Sezona v Ljubljanski Drami 1938-39 II. del (—tr—) // Ob
koncu glasbene sezone (Pavel Šivic) // Socialni pregled (S. B.)
Proces proti italijanskim treditistom v Ljubljani (L. Č.)

P O R O Č I L A

Dr. B. S. Marković: Reforma našeg građanskog zakono-
davstva (S. B.)

D O K U M E N T I

Program slovenskega akademskega društva »Slovenija« na
Danaju I. 1902.

V. JUNIJ-JULIJ 1939

6.7.

Redakcija 6.—7. številke zaključena 30. junija 1939

N A R O Č N I N A: za celo leto 60 Din, za pol leta 30 Din,
za i n o z e m s t v o: celoletno 90 Din. Poštnočekovni račun: 16.602

U P R A V A v Ljubljani na Gosposvetski cesti 4/I.
Dopisi za uredništvo: Ljubljana, poštni predal 332.

UREDNIŠKI ODBOR: dr. STOJAN BAJIČ, dr. LAVO ČERMELJ,
dr. FRAN SPILLER-MUYS in dr. ALOJZ ZALOKAR

*Izdajateljstvo in založništvo: Tisk jugoslovanskih naprednih akademskih
starešin »NASTA« v Ljubljani, r. z. z o. z. Predstavnik: dr. Alojz Zalokar*

Tiska: Narodna tiskarna v Ljubljani (Predstavnik: Fran Jeran.)

Iz uredništva

Cenjenim čitateljem sporočamo, da pripravljamo za naslednje zvezke naše revije gradivo o posebnih vprašanjih, predvsem te-le razprave in članke:

Bolgarija in Jugoslavija

Kriza rodbine pereč državni problem

Prava notranja ureditev — podlaga državne moči

Uredništvo je prejelo:

Knjige in brošure:

Strekelj Anton: *Organizacija grafičnega delavstva v Sloveniji*. Ljubljana, 1939.

— Mija P. Perić: *Zakonodavstvo o zbirjanju nezaposlenih u Jugoslaviji*. Hronološki pregled sa kratkim sadržajem. — Zbirka socialno političkih propisa, sv. 5, Beograd, 1939.

LJUBLJANSKA MEDICINSKA FAKULTETA

Nacionalna svoboda v novi državi Srbov, Hrvatov in Slovencev je prinesla Slovincem marsikaj, kar smo si dolgo želeli in kar smo tudi temeljito pripravili, prinesla nam je pa tudi marsikaj, kar smo si morda kdaj želeli, česar pa nismo dovolj pripravili. Ko je začela vseučiliška komisija delo za realiziranje stare slovenske zahteve po popolnem vseučilišču, je našla za nekatere stroke in fakultete obdelano in posejano njivo, za nekatere stroke in fakultete pa je bilo polje še neorano.

Med strokami, za katere ni bil zadostno ali pa sploh nič pripravljen teren, je treba imenovati v prvi vrsti medicino. Ko je slovensko dijaštvo pred vojno živahno in vztrajno netilo zanimanje za slovensko univerzo, se je le redko omenjala tudi slovenska medicinska fakulteta. Slovensko zdravstvo je bilo tedaj v celoti popolnoma odvisno od Dunaja, Gradca in nekaterih drugih vseučiliških mest, Ljubljana je bila po svojih teoretskih in kliničnih medicinskih zavodih tako zaostala, da je bila glede tega pravo provincialno mesto. Razpravljajoč o pogojih in pripravi za slovensko univerzo je moral medicinec Črnič ugotoviti, da za medicinsko fakulteto nismo še prav nič storili. Nič bolje ni bilo po prevratu. Svetovna vojna je onemogočila delo za povzdigo slovenske medicine in je še one mlade zdravnike, ki bi se bili sicer posvetili delu za medicinsko fakulteto, izčrpala v praktičnem medicinskem delovanju. Naši zdravstveni zavodi so bili po vojni slabši nego poprej.

Kljub temu pa je slovenske zdravnike po vojni zajel val splošnega narodnega navdušenja in jih vrgel v boj za popolno osamosvojitev tudi na medicinskem polju. Njihov bodrilni zgled je potegnil za seboj v opojnost ustvarjanja in ustanavljanja tudi druge odlične slovenske može, ki so že pred vojno in posebno uspešno po vojni opravljali delo za ustanovitev slovenske univerze. Tako se je zgodilo, da je idejo ustanovitve lastne medicinske fakultete v Ljubljani sprejela v svoj program tudi Vseučiliška komisija in jo v obliki predloga spravila na odločilna mesta.

Prvo mnenje, ki ga je po prevratu slovenski zdravnik predložil slovenski javnosti,¹ je še računalo z dejstvom, da je slovenska medicina še premalo diferencirana, da so slovenski zdravstveni zavodi še nedorasli težkim nalogam fakultetskih ustanov in da slovenski zdravniki niso še pripravljeni za docentska mesta, a to mnenje se je kot preveč stvarno in realistično moralo umakniti udarnejšemu in po tedanjem nacionalnem razpoloženju prikladnejšemu predlogu, da naj se takoj ustanovi v Ljubljani popolna medicinska fakulteta. V tistih časih je bila temperatura nacionalnega življenja tako visoka, da so

se gradile visoke stavbe kulturnega življenja brez temeljev in da so se ovire premagovale ne s solidnimi mostovi, ampak z mladeniški skoki.

Tak skok preko ovir je bila tudi ustanovitev ljubljanske medicinske fakultete. Niti leto dni še ni minilo, odkar smo Slovenci zadihali v svobodnem ozračju nacionalne države, že je v juliju l. 1919 podpisal tedanji regent Aleksander zakon o ustanovitvi univerze v Ljubljani. S tem zakonom se je ustanovila tudi medicinska fakulteta. Kratka posvetovanja v zdravniških krogih in društvih, kratke razprave v vseučiliški komisiji in nekaj privatnih iniciativnih priprav: to je bilo vse, kar smo v veliki naglici storili, da utemeljimo visoki medicinski zavod, lastno medicinsko visoko šolo. Tempo je bil izredno vihar. Kmalu so prišla imenovanja prvih medicinskih docentov; v neverjetno kratkem roku — že v decembru l. 1919 — so se pričela prva predavanja na medicinski fakulteti.

Tem kratkim zgodovinskim dejstvom ni treba mnogo dodati, pa je zgodovina ustanovitve medicinske fakultete v Ljubljani izčrpno orisana. Zastoj bi bil trud, da bi mogli najti še kaj več. Slovenska medicinska literatura je dotlej obsegala le nekaj poljudnih in za vsakdanjo potrebo prikritih del in nekaj strokovnih člankov, ki so bili izšli ali v Liječniškem vjesniku v Zagrebu ali v Slovenskem pravniku. Znanstvena dela slovenskih zdravnikov v tujih jezikih so bila prav redka. Terminologije smo imeli le toliko, kolikor je bilo potreba za popularizacijo medicine in za sodne izvedence. Nekaj slovenskih zdravnikov se je izobraževalo po tujih medicinskih zavodih in klinikah, toda skoro vsi le z namenom, da si pridobijo specialnih sposobnosti za praktično zdravniško delo.

To so bili temelji, na katere je nacionalna navdušenost postavila l. 1919 medicinsko fakulteto. Da je bila nosilnost teh temeljev v resnici prav majhna, dokazuje dvajsetletno delovanje ljubljanske medicinske fakultete. Prav letos, ko poteka dvajset let od ustanovitve, je dolžnost slovenske kulturne javnosti, da se sine ira et studio, toda z vso potrebno strogostjo ozremo na zgodovino najvišjega slovenskega medicinskega zavoda.

Kdor se hoče lotiti te naloge, se mora zavedati, da smo si Slovenci izoblikovali nekatere narodne svetinje, o katerih je treba govoriti z velikim spoštovanjem in z veliko obzirnostjo. Pa tudi največja obzirnost in najgloblje spoštovanje nas ne smeta zapeljati, da bi se naše razprave izčrpale v jubilarnih slavošpevih. Vsaka naša narodna ustanova mora biti sama v sebi zdrava, ker le za take ustanove je narod dolžan žrtvovati svoje materialne dobrine in svoje duhovne sposobnosti. Za majhen narod je prevelik luksuz, če si ustvarja puhle idole. Proti notranji puhlosti in bolezenskim izrastkom je prvo, nujno zdravilo odkrita, a z ljubeznijo prepojena rensobna kritika. Tudi je napačno in za kulturni napredek škodljivo, če se sodobniki postavimo na komodno stališče, češ da bo že zgodovina izrekla svojo sodbo. Ocena nacionalnih zadev, ki so srž našega narodnega obstoja, nam ne bo prinesla nikakih koristi, če

jo bo izrekala daljna bodočnost. Le sodobna presoja more biti tvorna, le sodobna kritika more odpraviti napake, ki zavirajo narodni razvoj. Če si tako predstavljamo svojo sodobno dolžnost, moramo biti sebi samemu zvesti in dosledno izpovedovati svoje notranje prepričanje. To splošno in lahko rečem skoro banalno resnico je treba pibiti, ker so naši hipernacionalni časi bolešno občutljivi za vsako resnično besedo, izrečeno na naslov tako imenovanih narodnih svetinj.

O ljubljanski medicinski fakulteti je slovenska javnost, posebno pa slovenska strokovna javnost dvajset let molčala. O njej je bilo nekaj besed samo v trenutkih, ko so iz povsem drugačnih, samo ne strokovnih vidikov nasprotniki poskušali demontažo te institucije. Pa še takrat so se oglašali samo laični činitelji ali pa zastopniki fakultete in univerze. Takrat je v strokovnem medicinskem časopisju utemeljeval potrebo in upravičenost te fakultete njen večkratni dekan prof. A. Šerko (Medicinski pregled 1. 1926), v slovenskem revialnem tisku se je o isti zadevi izjavil isti avtor (Naši zapiski 1921) in v Ljubljanskem zvonu je prof. Hinterlechner v zvezi z ostalimi vseučiliškimi vprašanji razpravljaj tudi o medicinski fakulteti. Oni slovenski zdravniki, ki so sodelovali pri prvih razpravah o novi fakulteti, se niso več oglasili. Ta molk je bil utemeljen. Novi zavod je potreboval trajnega miru, da bi lahko vršil svoje težke naloge. Nasprotstvom, ki so izvirala iz finančnih ali konkurenčnih ali nacionalnih ali političnih motivov, ni nihče hotel prilivati olja. Dalje je medicinska fakulteta sama na usta svojega dekana² odločno poudarila svojo pravico, da kot uricielna zastopnica skrbi za obrambo. To se je zgodilo iz ne popolnoma jasnih razlogov. Vseučiliška avtonomija je sicer res prevzela nase ves trud za prospch svojih zavodov, toda splendid isolation, s katero so se obdali uricielni činitelji medicinske fakultete, je bila vendar pretirana. Taka avtonomija ali izolacija je koristna ustanovi, ki ima sama v sebi dovolj moči, ni pa bila koristna za nebogljence, ki se še ni izmotalo iz pleníc. Tako nebogljence je bila ljubljanska medicinska fakulteta, pa vendar je od imenovanja prvih svojih profesorjev popolnoma pretrgala vsak stik z medicinsko sredino, iz katere je zrasla. To je bila napaka, ki je bila že tačas v prvih letih nevarna in ki tudi sedaj po dvajsetih letih silno slabi napredek. Blagohotnost se je sicer zanašala, da bo katedra naredila profesorja, toda bilo je očividno napačno domnevati, da more katedra napraviti tudi dobre organizatorje. Po dvajsetih letih je celó upravičen dvom, ali je ta stari rek v naših razmerah resničen.

Nepripravljenost najbolj karakterizira dejstvo, da fakulteta ni mogla dobiti za svoje prve semestre profesorjev, ki bi bili že poprej ali znanstveno ali pedagoško delovali v osnovnih fakultetnih strokah. Za anatomijo je bil imenovan odličén patološki anatom in pomagala sta mu neurolog in okulist. S stolicami za fiziologijo in histologijo so bili veliki križi, ki še do danes

niso popolnoma ozdravljeni. Najbolje je bilo za stroke, ki spadajo tudi v delokrog filozofske fakultete, za kemijo in biologijo.

Že prvi koraki v realno življenje so pokazali, da ne bo mogoče napredovati z naglim tempom, s kakršnim se je ponašala doba navdušenega ustanavljanja. Že prve osebne, materialne in tehnične težkoče so rodile spoznanje, da je bila medicinska fakulteta osnovana z naglico, ki bi bolj zaslužila označbo prenačlenjenost. V prenačlenjenosti je glavni vir vseh nadaljnjih težkoč in še danes po tolikih letih zli vpliv tega prenačlenjenega dejanja ni izločen. To je treba poudariti, da se vzdržimo na ravni objektivnosti in ne nakladamo vse krivde notranjim fakultetskimi zadregami in zunanji nepovoljni vplivom. Tudi obe drugi jugoslovanski medicinski fakulteti, beograjska in zagrebška, sta se morali boriti s sličnimi težkočami, izvirajočimi iz nediferenciranosti medicinskega in kulturnega življenja sploh. Toda odreči se moramo primerjavi, ker se slovenska medicinska in kulturna sredina v mnogočem bistveno razlikuje od beograjske in zagrebške in ker je predvsem potrebno pometati pred lastnim pragom.

Spoznanje, da je bila ljubljanska medicinska fakulteta prenačlenjena ustanovljena, se je porodilo jako zgodaj, toda iz tega spoznanja so se deloma prepozno, deloma pa nezadostno izvajale konsekvence. Ker fakultetski krogi niso takoj spočetka pravilno razumeli, da mlada fakulteta s štirimi semestri ne more biti nič drugega nego zatič, ki naj se v bodočnosti razraste v košato drevo, v popolno fakulteto, in ker niso svojega dela naravnali v to smer, marveč so hiteli, da čimprej nudijo mladim medicincem osnovne pojme iz teoretskih medicinskih predmetov, so se notranje zadrege vedno večale. Celó one prijatelje fakultete, ki so se živo zavzemali za njeno ustanovitev in so s simpatijami spremljali njen razvoj, je polagoma začelo skrbeti, kaj bo, če se zgrešeno naziranje ne popravi. Sklicevanje na avtonomijo univerze in že omenjena hotena izolacija sta preprečili, da bi bili zunanji strokovni krogi mogli kakorkoli pomagati, da se voz spravi na pravi tir. Sicer pa tudi ni gotovo, da bi bili mogli zunanji činitelji kaj koristnega storiti, ker se je nivo splošne medicinske kulture le polagoma dvigal. Odtod so prihajali dvomi, ali smo sploh zreli za to institucijo.

Šele l. 1925 se je začelo resno misliti na to, da bo mogoče ljubljansko medicinsko fakulteto spopolniti le po dolgem načrtnem delu. To povzemamo iz članka prof. Hinterlechnerja v Ljubljanskem zvonu.³ Ta članek pripoveduje, da bo mogoče misliti na dopolnitev fakultete šele čez 15 let in šele takrat da bo fakulteta prišla z novimi zahtevami. Ta petnajstletka se bliža koncu in treba bo pogledati, ali so se v tej dobi ustvarili pogoji, ki jih ob ustanovitvi ni bilo. To je potrebno, da v drugič ne zabredemo v nepremišljena dejanja. Posebno veliko treznosti je treba pri tem zaradi tega, ker se današnji dnevi prav kakor oni pred dvajsetimi leti nagibajo k nekaki nacionalni ambicioznosti, ki le prerada prezira realne možnosti.

Nič čudnega ni, da so notranje zadrege in dvomi v prijateljskih vrstah izzvali v javnosti odmev, ki ni bil naklonjen stremljenjem fakultete. Nekajkrat so bili že izdelani predlogi, po katerih naj bi se fakulteta sploh ukinila. Za ukinitve so se navajali finančni razlogi, nasprotniki so trdili, da so tri medicinske fakultete za mlado državo preveč. Nadalje je nacionalna koncepcija jugoslovanske države hotela tesneje povezati vse tri jugoslovanske univerze s tem, da bi se razširile in izpopolnile posamezne stroke v onih vseučiliških mestih, kjer so za posamezne stroke najpovoljnější pogoji, in da bi se tako v Beogradu kakor v Zagrebu in v Ljubljani reducirale nekatere fakultete, ki v teh mestih niso našle dovolj razvojnih možnosti. Kulturni, gospodarski in nacionalni razlogi, s katerimi so se ti predlogi utemeljevali, so bili deloma krepki, toda še močnejši so bili protirazlogi, ki so sloneli v nastajajoči novi miselnosti jugoslovanskih narodov. Vsak narod naj se samostojno razvija in vsak narod naj ima vse institucije, ki so za njegov popolni kulturni razmah potrebne. Profesor A. Šerko je to idejo energično podčrtal v svojem članku v Medicinskem pregledu.⁴ Takim idejam se je težko upirati. Pred njimi morajo kloniti tudi oziri na resnične možnosti in sposobnosti. Nacionalna hotenja se morajo izživljati, najsi tudi samo v paradnih kulisah. To je zahteva sodobnega ultranacionalizma. Zdravo pojmovanje nacionalnih potreb, katerega moramo podpirati, četudi je to jako odiozen posel, pa pravi, da mora vsaka kulturna ustanova sloneti na organskem razvoju in biti v skladu z duhovnimi in materialnimi razmerami. Bolje je malo, a to dobro, nego mnogo, a to puhlo. To načelo se mora uveljaviti tudi glede nacionalne medicinske fakultete.

Nezadovoljivi napredek ljubljanske medicinske fakultete se da razložiti s pre nagljenostjo pri ustanovitvi, s prepoznim spoznanjem pravih nalog, z notranjimi težkočami in zunanji nasprotstvi. Danes še ni mogoče pravilno odtehtati, kateri od teh vzrokov je pomembnejši, kateremu naj se pripiše glavni del krivde. Omejil sem se na to, da v prvi vrsti naštejemo vzroke, ki so izhajali iz domačih razmer. Dobro vem, da ti niso bili edini, toda vendar se ne bojim izraziti mnenja, da so bili domači vzroki najusodnejši. Marsikdo bo zadevo motril skozi druga očala in v njegovih očeh bo zastoj predvsem posledica zunanjih sil. Njemu se bo zdelo, da je notranji zastoj nastal zaradi tega, ker so bili za medicinsko fakulteto že od začetka odmerjeni pičli, prepičli proračunski zneski. Pokazal bo na nezadostne prostore, na predavalnico, ki je stala skoro dve desetletji nedovršena; skratka: krivdo bo zvrčal na materialne neprilike. Površnemu opazovalcu bo to mnenje sprejemljivejše, ker je resnica, da brez materialnih sredstev ne more biti duhovnega napredka. Vprašanje pa je, ali morejo nadomestiti še tako bogate dotacije notranjo duhovno silo. V bogato opremljenih institutih je delo često manj vredno nego v zasilnih laboratorijih. Ta nauk iz zgodovine medicinskega napredka

nas mora prepričati, da je oživljajoči, neprestano snujoči duh vendar glavni movens v vseh kulturnih zadevah.

Ljubljanska medicinska fakulteta se ni izkazala kot duša slovenskega medicinskega življenja. Medicina se je razvijala na naših tleh mimo nje in včasih celo preko nje. V slovenski strokovni literaturi je tvorni delež medicinske fakultete jako majhen. Iz tozadevnega pregleda, ki ga objavlja slovenski strokovni zdravniški organ, so razvidne podrobnosti. Tu naj na kratko omenim le, da je slovenski strokovni medicinski časopis izšel iz izvenfakultetnih krogov, da je kmalu sploh odšel iz sedeža naše almae matris in se za dolgo ustavil na deželi. Tudi potem, ko se je list po zaslugi izvenfakultetnih krogov vrnil v Ljubljano, ni v njegovem izdajateljskem in uredniškem krogu čitati vidnejših imen s fakultete. Kako se je fakulteta udeleževala v drugih jugoslovanskih medicinskih listih, je tudi dokaz, da je bilo tvorno sodelovanje fakultete pri gradnji domače medicinske stroke neprimerno majhno. V slovenskih strokovnih društvih so predavanja, referati ali diskusije zastopnikov medicinske fakultete skoro bele vrane.⁵

Tem ugotovitvam bi se dalo ugovarjati samo z mnenjem, da te naloge ne spadajo v področje fakultete in njenih predstavnikov; njena naloga da je pouk študentov v predavalnicah; glede tega da je fakulteta v polni meri storila svojo dolžnost.⁶ Tako ozko pojmovanje fakultetnih nalog je nepravilno. Hinterlechner je za univerzo sploh in Šerko za medicinsko fakulteto posebej pribil, da gre misija fakultete preko tega, da bi vzgajala le uradnike ali zdravnike, in da je med njenimi glavnimi smotri znanstveno delo. Šerko je l. 1926. dejal: »Ljubljanska medicinska fakulteta se v nič manjši meri ne zaveda svoje misije sodelovati na polju prosvete in znanosti, kakor se tega zavedata zagrebška in beograjska.« Hinterlechner je ostro nastopil, ko je dejal: »Predvsem protestiram najsvečaneje proti naziranju, da je univerza nekaka uradniška »fabrika«. Namen univerze je predvsem néga nepristranske znanosti.« Tem izjavam ni treba dodajati še citatov iz drugih svetovnih kulturnih območij, kajti za izobraženca je to samo na sebi dovolj jasno. Dodati pa je treba, da mora univerza predvsem delati za znanstveni napredek domačega ozemlja, da je torej njena naloga vodilno usmerjati domače kulturne zadeve ali pa pri tem vsaj sodelovati. To so slovenski študentje prav dobro razumeli, ko so zahtevali, da se na ljubljanski univerzi uvede poseben »slovenski teden«.⁷ Če pa listamo po slovenskih in drugih jugoslovanskih medicinskih strokovnih listih in le sporadično naletimo na ljubljansko fakulteto, če prebiramo poročila z domačih strokovnih medicinskih kongresov in le prav izjemoma najdemo zastopnika ljubljanske medicinske fakultete v aktivni vlogi, je pač jasno, da Šerkova in Hinterlechnerjeve izjave niso dovolj upoštevane. Naj na kratko omenim le še, da strokovni vpliv medicinske fakultete na ostalo univerzo najbrž ni bil ploden. Kako bi bilo sicer mogoče, da slušatelji drugih fakultet ne morejo iz preda-

vanj izvedeti prav nič o problemih iz medicinske stroke, ki so danes življenjskega pomena in katere morajo poznati tudi jurist, filozof, tehnik itd. Najbolje je glede tega na teološki fakulteti, kjer se v pastoralni medicini obravnavajo vsa danes tako žgoča splošna medicinska vprašanja. Nemogoče je, da danes jurist, filozof, tehnik itd. ne morejo na univerzi več izvedeti o medicinsko-bioloških problemih, ki so podlaga velikih ideoloških pokretov, kakor izvejo o perifernih valovih svetovnih medicinskih dob, ki so zapustili sledove v naši domoljubni zgodovini.

Če se ponovno vrnemo na vprašanje, katerim okoliščinam je pripisati glavno krivdo za zastoj ljubljanske medicinske fakultete, moramo v odgovoru poudarjati, da pada večji del odgovornosti na pomanjkanje notranjega poživljajočega duha.

Ko gledamo letos na dvajsetletno zgodovino ljubljanske medicinske fakultete in primerjamo sedanje medicinske razmere z onimi v l. 1918, moramo ugotoviti, da se je marsikaj izboljšalo. Medicinska sredina je danes bolj zrela, nego je bila tedaj, strokovna diferenciacija je napredovala, znanstvena stremeljenja se živahneje uveljavljajo, slovenska terminologija se je lepo razvila, strokovne publikacije so številnejše in boljše, mladi zdravniški rod se spontano pogloblja v svoje strokovne in znanstvene naloge; če pa se vprašamo, ali smo v teh letih toliko napredovali, da bi mogli izpopolniti slovensko medicinsko fakulteto tako, da bi bila res dostojen in na višku stoječ zavod, se moramo zamisliti. Brez dvoma lahko postavimo lepo in umetno obloženo fasado, brez dvoma lahko postavimo visoko šolo za produkcijo dobrih praktičnih zdravnikov, ali pa smo sposobni dati taki šoli ono vsebino, ki ustanovo dviguje na nivo fakultete, je težko vprašanje.

Pripravljalna doba za ustanovitev prvih štirih semestrov ljubljanske medicinske fakultete je bila kratka in ni zgradila trdnih temeljev. Petnajstletka za izpopolnitev ljubljanske medicinske fakultete poteče prihodnje leto. Ali je ta doba popravila zamujeno? V presojo prizadevanj, javnosti neznanih, se ne morem spuščati, oprem se lahko samo na to, kar je medicinska fakulteta že sporočila javnosti. Glede tega stoji pred nami eno samo dejstvo. Lansko leto so bili imenovani nekateri docenti. Njihova imenovanja so presenetila zdravniško javnost. Petnajstletka je ostala brez rezultata. Kako je pa v drugih vidikih, še ne vemo, kajti »najpoklicanejšje institucije, namreč forum medicinskih fakultet samih« (citirano iz Hinterlechnerja) še niso dale nobene obvestila.

Prvi poskus, ustvariti v Ljubljani visoko medicinsko šolo, se je ponesrečil po prvih mnogo obetajočih zaletih. To je bilo v času, ko so tokovi svetovnega duhovnega in političnega dogajanja izbrisali ljubljanski licej. Ali naj drugi poskus, ki se je spočel v okrilju Slovenskega zdravniškega društva in se mukoma nadaljeval v avtonomiji ljubljanske univerze, prav tako propade? In morda bolj iz notranjih nego iz zunanjih vzrokov?

Primešajmo vinu navdušenja iz leta 1918 grenko skušnjo dvajsetletne zgodovine ljubljanske medicinske fakultete. Navdušenje, podprto z realnimi pogledi na dejansko stanje, lahko še vdahne novega življenja instituciji, ki je nujno potrebna za nas Slovence in za vso jugoslovansko državo. Niti sama slovenska niti skupna jugoslovanska kultura ne moreta pogrešati sodelovanja in soustvarjanja slovenske medicine. Ljubljana je že bila enkrat važno medicinsko središče za slovanski jug in tudi v bodočnosti bo lahko mnogo doprinesla k slovenski in jugoslovanski kulturni misli.

To je pozitivna zahteva. Tako in podobno so govorili tudi Ambrožič, Černič, Dereani, Kraigher in drugi, ko so nas vneli za ustanovitev ljubljanske medicinske fakultete. Danes po tolikih skušnjah moramo pritegniti v račun še realne činitelje. O njih naj bi razmišljala ljubljanska medicinska fakulteta v skupnosti z drugimi, ki jih vodi benevolentna naklonjenost do skupne slovenske kulturne postojanke. Tak splošni forum naj bi izdelal do vseh podrobnosti načrt za postopno realizacijo te zahteve. Ali naj se načrt izvede v petih ali desetih letih, o tem bo odločal pregled vsega, kar že imamo.

Ko sem pred 10 leti spoznal, da se ljubljanska medicinska fakulteta ne premakne z mrtve točke in ko je bil njen obstoj v resni nevarnosti, sem pred Slovenskim zdravniškim društvom razložil konkreten načrt, kako naj se na realen način omogočijo priprave za poznejšo popolno medicinsko fakulteto.⁸ Tedaj sem si zamislil, da se fakulteta iztrga iz neplodne izolacije tako, da se pretvori v zdravniško akademijo, v katero bi se pritegnili vsi za bodočo fakulteto potrebni medicinski faktorji. Ta akademija bi imela obilo nalog, skrbela bi za nadaljnjo izobrazbo zdravniških začetnikov, skrbela bi za strokovno izpopolnjevanje starejših zdravnikov, v njenem okrilju bi se pripravljali bodoči docenti, zbirala bi teoretski in klinični material za pouk bodočih medicincev — njen končni cilj pa bi bila popolna medicinska fakulteta. To bi bila realna pot.

Toda živimo v dobi, ko zahteva nacionalizem reprezentativnih fasad, in moj predlog je ostal na papirju, ker je bila njegova zunanost preveč skromna in preprosta.

Medicina si pridobiva vedno večji pomen tako v znanstvenem kakor v praktičnem oziru. Njen vpliv na kulturo je ogrožen, še večji pa je njen vpliv na biološko rast naroda. Medicinska stremjenja, ki se izgubljajo na stranskih potih, lahko postanejo usodna za bodočnost naroda. Zato je treba najvišjih medicinskih zavodov, ki so v svojem jedru zdravi in sposobni kazati narodu pravo pot preko telesne kulture do najvišjih duhovnih vrhov. Pripomoči k taki slovenski ustanovi je motiv tega kritičnega pregleda.

OPOMBE:

¹ Avtor na sestanku, ki ga je sklical dne 23. nov. 1918 dr. Mihajlo Rostohar. Predlagal je, »naj se na zagrebškem in beograjskem vseučilišču nastavi slovenski asistenti in profesorji, ki bi tvorili jedro naše bodoče lastne univerze.«

² Prof. dr. Alfred Šerko: Naše medicinske fakultete. Naši zapiski 1. 1921.

³ »O potrebi treh medicinskih fakultet v kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev so se izjavile ponovno najpoklicanejšie institucije, namreč forum medicinskih fakultet samih. Tozadevno so se tudi prizadeti krogi že dogovorili o programu, kako se naj vse tri medicinske fakultete razvijajo. Tu moramo namreč priznati objektivno, da so te fakultete res drage institucije. Kar pa stanejo danes medicinske fakultete državo, to za enkrat ne gre na rovaš ljubljanske medicinske fakultete, marveč na račun Beograda in Zagreba. Proračun ljubljanske medicinske fakultete znaša po proračunu 1924./1925. le 651.600 dinarjev. Ljubljana bo predložila svoje želje in potrebe tozadevno šele čez kakih 15 let. To je pa daleč v prihodnosti. In tako daleč v prihodnost nima pravice segati sedanost v tem smislu, da se ukinjava fakulteta, ki je doslej neizpodbitno dokazala, da izpolnjuje svoje mesto brezhibno. Za enkrat se ne zahteva pri nas zadevno medicinske fakultete nič več nego, da se ji dá še peti semester, da bi mogli naši mladi medicinci napraviti doma svoj prvi rigoroz. O bodočih problemih pa naj sodi in odločuje — bodočnost.« (Dr. Karel Hinterlechner, Prašanje univerz v Jugoslaviji. Ljubljanski zvon, 1925.)

⁴ »Vsak narod, in naj bo še tako maloštevilen, je živ organizem, ki mu je popolni razvoj vseh njegovih življenjskih sil imanentna potreba in radi tega tudi naravna pravica. Kdor to zanika, se postavlja na amoralno stališče nasilja in naj so mu pri tem na razpolago vsa sredstva, da tudi svoje stališče faktično uveljavi. Poprevratno mnenje pa, da Slovenci nismo narod, marveč le neka varieteta nekega drugega naroda, jemljem ravno tako malo resno, kakor bi vzel trditev, da jaz nisem »jaz«, marveč neke vrste popačen »ti«. Kdor se samega sebe kot samostojne individualitete zaveda, je že radi tega samostojna individualnost, četudi slična drugi individualnosti. Dokler se slovenski narod zaveda kot narod, je narod z moralno pravico razvoja vseh svojih kulturnih potenc. Kakor vsak narod, hoče tudi slovenski v vseh duševno kulturnih ozirih živeti svoje življenje, razviti vse svoje sile, zadostiti vsem svojim potrebam, neodvisno od blagonaklonjenosti ali nenaklonjenosti drugih. To je njegova naravna pravica toliko časa, dokler se izkazuje sposobnega zadostiti sam iz sebe tem svojim potrebam.« (Dr. Alfred Šerko: Medicinska fakulteta v Ljubljani. Medicinski pregled 1926.)

⁵ »Znanstveno medicinsko slovstvo je storilo šele prvi korak v življenje. J. Plečnik je priredil »Kratek repetitorij anatomije« (Ljubljana, 1924, 1925), A. Šerko pa izdal dve knjigi večjega dela »Živčevje človeka« (Ljubljana, 1924, 1925).« (Dr. Fr. Lukman: Slovenska znanstvena literatura. Slovenci v desetletju 1918 — 1928, Ljubljana, 1928.).

⁶ »Zakon o vseučilišču v Ljubljani, ki ga je sprejelo takratno Narodno predstavništvo v Beogradu, nam je prinesel poleg drugih tudi medicinsko fakulteto v Ljubljano. Drzna je bila ta misel, ki pa se je z brezprimernim požrtvovalnim delom prvih naših profesorjev medicine dr. Jan. Plečnika in dr. Alfreda Šerka, srečno uresničila. Poleg prosekture v Splošni bolnici je zrastel anatomska-fiziološki institut, ki pa še zdaj ni ves opremljen in uporaben, nedostaja še sto raznih priprav in naprav za redno poslovanje; vendar uspehi prekašajo vsa pričakovanja, zakaj naši medicinci, dovršivši našo fakulteto, ki obsega doslej samo predmete prvega rigoroz (anatomijo, fiziologijo, biologijo, histologijo, kemijo in fiziko), delajo s svojim znanjem čast sebi in naši medicinski šoli na domačih in tujih univerzah. Upravičeno upamo, da nam bo iz tega krna kmalu zrasla popolna medicinska fakulteta v ponos in prid vsej državi.« (Dr. Anton Breclj: Zgodbe našega zdravstva in javnega skrbstva. Slovenci v desetletju 1918 — 1928, Ljubljana 1928.).

⁷ »Zato poudarjam izrečno, da je ljubljanska univerza Srbov, Hrvatov in Slovencev, kakor morda le še komaj katera. To se zlasti zrcali v sledečem. Pri izbiri učnih moči se pri nas nikdar ne praša, ali je kandidat Slovenec, Hrvat ali Srb. Pri nas se tudi še ni nikdar prašalo, kako bo predaval ta ali oni, ako ne ume slovenščine. Princip je na ljubljanski univerzi, da naj govori vsak, kakor hoče in zna.

Enako naj tudi posluje sicer v okviru univerze. Jezik je med nami sredstvo za izražanje misli, ne pa namen, kakor se to opaža zlasti na mišljenju omejenih ljudi.« (Dr. Karel Hinterlechner, l. c.) — Temu larpurlartističnemu naziranju nasprotuje ideja, ki je vzpodbudila ljubljanske univerzitetne slušatelje, da so zahtevali uvedbo »Slovenskega tedna«, nasprotuje mu pa tudi zakon o univerzah z dne 28. junija 1930, ki pravi v svojem prvem členu: »Univerze so najvišje prosvetne ustanove za strokovno izobrazbo, obdelovanje znanosti in grajenje jugoslovanske kulture.« V istem smislu je govoril letos na svetosavski proslavi beograjske univerze rektor Dragoslav Jovanović. Dejal je: »Naloga naše univerze je tudi grajenje jugoslovanske nacionalne kulture. Naš zakonodavec je želel, da narod, ki je bil veke razedinjen po tujem vplivu in pritisku, zgradi svojo edinstveno jugoslovansko kulturo, in je to naložil univerzi.« — Kolikor so v teh izjavah različni nazori o narodu, jeziku in kulturi, ne spada v okvir tega članka, katerega os je ljubljanska medicinska fakulteta.

⁸ Iz poročila o rednem občnem zboru Slovenskega zdravniškega društva v Ljubljani dne 20. februarja 1932: »Dr. Dereani (Ernest) smatra, da je potrebno, da podpremo akcijo banovinskega sveta za medicinsko fakulteto in celo univerzo. Po dolgotrajni debati, katere se udeleže dr. Hudelist, dr. Pintar, dr. Avramović, dr. Zalokar in dr. Meršol, se sprejme predlog dr. Dereanija, da se Slov. zdravn. društvo pridruži apelu banovinskega sveta za neokrnjenost univerze. Ravnotako se sprejme dodatni predlog prof. dr. Zalokarja, naj se medicinska fakulteta v slučaju, da je ni mogoče obdržati, pretvori v institut za praktično medicino.« Glej Zdravniški vestnik, l. 1932.

DR. SVETOZAR ILEŠIČ

OSNOVE IN CILJI GEOPOLITIKE

Dandanes srečujemo v svetovni publicistiki, zlasti v nemški revijalni literaturi ter povsod po dnevnem časopisju zelo pogosto izraz geopolitika. Pri tem marsikdo nima natančne slike o tem, kaj nam je pod tem izrazom razumeti, ali imamo opravka le z eno od panog geografske znanosti s t. zv. politično geografijo, ki smo jo pričeli nazivati z imenom geopolitika le radi krajšega in udobnejšega naslova, ali pa moramo razumeti pod geopolitiko posebno znanstveno panogo, ki je bližja politiki kot geografiji. K temu drugemu tolmačenju nas navaja posebno dejstvo, da srečujemo izraze kot geopolitika, geopolitični položaj, geopolitične smernice in podobno po večini ravno v tesni zvezi z dnevno mednarodno politiko, s političnimi težnjami in ekspanzijami svetovnih sil, z dnevno političnimi vprašanji narodnih manjšin, z razmerami na političnih in narodnostnih mejah, skratka z vsem onim, kar spada k čisto političnemu vrednotenju položaja in k političnim stremljenjem, kolebanjem in spremembam današnjosti.

Ravno radi te nejasnosti, kaj je bistvo in naloga geopolitike ter katero je njeno eventualno lastno znanstveno področje, mislim, da nikakor ni odveč, če se poskušamo podrobneje seznaniti s smernicami in metodami, ki bi jih naj geopolitika zastopala, z različnimi naziranjmi, ki vladajo v posa-

meznih kulturnih krogih o tej panogi, ter o objektivno ocenjeni vrednosti njih ugotovitev. Pri tem žal ne bomo dobili niti zdaleč jasne in enotne, znanstveno precizne slike o tem, kaj je geopolitika, temveč si bomo ustvarili le bežen vpogled v kaotično meglo pojmov, naziranj, neredko tudi prikritih ali odkritih tendenc, ki zalagajo debele zvezke in knjige t. zv. geopolitičnih publikacij ter nas z njimi obsipavajo zlasti z našega severnega, nemškega soselstva. Če torej o vsem tem ne bomo imeli mnogo jasnejših pojmov, kot jih imamo doslej, se temu ni čuditi, kajti zdi se, da si o vsem tem tudi še duševni očetje in pospeševalci te panoge niso povsem na jasnem; dasi so zlasti nemški geopolitiki že nešteto krat podajali definicijo geopolitične znanosti ter jo skušali utemeljiti kot samostojno znanstveno panogo, odseva vendarle iz vseh njihovih izvajanj še močna neizklesanost nazora v tem oziru; kljub najintimnejšemu sodelovanju teh zelo agilnih nemških delavcev ima vendar vsak od njih še dokaj različno pojmovanje o bistvu in namenu geopolitike, ter o njeni znanstveni zasnovi, dočim se pač snidejo na skupni bazi, kar se tiče praktične uporabljivosti te znanosti, ki naj služi skoz in skoz velikonemški, moremo reči tudi narodno socialistični ideji. Ta poslednja nota je danes povsem prevladala v oni geopolitiki, ki je doma na Nemškem, je v popolnem skladu s politično mentaliteto, ki je tam danes mero-dajna, ter danes tudi tega ne prikriva več. Videli bomo, da se je na ta način iz panoge z zadostno znanstveno osnovo razvila najprej nekaka pseudo-znanost z izrazito popularizacijsko in propagandistično noto ter nato izrazita tendenčna publicistika na nivoju, ki bi ga še najtočneje mogli karakterizirati kot žurnalističnega.

Vendar idejni predhodniki te današnje geopolitike nikakor niso bili znanstveniki površnega in nekritičnega kova. Izšli so iz dveh solidnih znanstvenih krogov, in sicer čisto logično iz onih dveh, ki sta stvāri najbližji: iz geografije in iz državoznanstva. Prvi med njimi je bil nemški geograf Fr. R a t z e l, katerega pogledi žive še danes in obogatujejo najsolidnejšo plat geopolitičnih študij. Ratzel, po stroki prvotno prirodoslovec, je rastel in deloval v oni dobi, koncem preteklega stoletja, ko se je porajala in nastajala moderna geografska znanost. Do tedaj geografije kot znanosti prav za prav še ni bilo. Pod tem nazivom so dotlej razumeli suhoparne deskripcije posameznih dežel in držav, opremljene s statističnimi in zgodovinskimi podatki, namenjene v praktične informativne namene; kar je bilo v dotedanji geografiji pozitivnega, je bila kvečjemu njena kartografska stran; ali tudi geografska karta je tedaj služila skoro izključno le še za informacijo o povsem zunanjih pojavih, kot so vode in gore, politične meje, lega in velikost mest itd. Šele Ratzel in njegovi sodobniki so stvorili podlago geografiji kot samostojni vedi, ki naj bi proučevala vse prirodne in kulturne pojave na zemeljski površini v njihovih medsebojnih vplivih ter v njihovi medsebojni vzročni zvezi od oblik zemeljske površine in podnebja do pokrajine, ki jo je človek kultiviral in preobli-

koval, ter celo do njegovih političnih in socialnih tvorb. Iz ekstremno statističnih opisov naj bi nastala pojasnjujoča, dinamično utemeljena znanost. Kakor je v fizikalni geografiji na mesto naštevanja gorâ in vodâ stopila geomorfologija, ki skuša v zvezi z geološkimi in drugimi prirodoslovnimi izsledki razložiti današnje lice zemeljske površine, ali ne kot dovršeno dejstvo, temveč le kot prehodni stadij v njenem nepretrganem razvoju, tako je ravno Ratzel v kulturni geografiji pričel uveljavljati analogna načela; uvedel je pojem antropogeografije, katere naloga naj bi bila proučevanje človekovega udejstvovanja na zemeljski površini v njegovi organski navezanosti na prostor, položaj in prirodne pogoje te površine. Taki nazori se nam zde danes več ali manj sami po sebi umevni, *conditio sine qua non* za vsako resno znanstveno tolmačenje geografskih problemov; ali poskusimo se vživeti v pojmovanje za 40 let nazaj, ko logična znanstvena zgradba ravno v teh stvareh še daleč ni bila na današnji stopnji, ko so posamezne prirodne in duhovne panoge še opravljale svoje osnovno pripravljalno delo brez krepkejših medsebojnih stikov, in razumeli bomo, kaj je n. pr. Ratzel prinesel novega v geografsko pojmovanje. Z vidika snovi, o kateri danes govorimo, pa je še posebno važno, da je Ratzel posvetil znaten del svojega dela političnim problemom, ter poudaril, da so tudi ti navezani na geografske momente. Če moremo do Ratzla sploh govoriti o politični geografiji, je bil to le suh seznam navedb, nekak register teritorialnih političnih tvorb, njihovih velikosti, njihovih meja itd. Zato je bilo epohalnega pomena, da je Ratzel l. 1897 v svoji knjigi »Politische Geographie« postavil novo, svojim splošnim načelom ustrezajoče stališče do tega, kako naj geograf obravnava državo in druge politične tvorbe: po njem sloni država na organski zvezi človeka z zemljo; določeni kos zemeljske površine je edina materialna vez, ki veže ljudi v državne politične tvorbe. Pri tem vplivata odločilno predvsem dva bistvena geografska faktorja: položaj (*die Lage*) in prostor (*der Raum*). Položaj vpliva na razvoj držav: on nam raztolmači važnost držav na severni poluti, kot oni, kateri pripada velika večina kontinentalne zemeljske površine; on nam pojasnjuje prvenstveno važnost držav v pasu zmernega podnebja, važnost političnih tvorb v prometno važnih žariščih, onih ob morski obali itd. Evropa se n. pr. po Ratzlu deli predvsem v dva predela, v mediteransko področje in v Srednjo Evropo: prva je pretežno pomorska in področje stare civilizacije, druga pa pretežno predel step, izpostavljenih kontinentalnim migracijam azijskih nomadov. Drugi faktor je prostor, pojem, ki tvori rdečo nit od Ratzla dalje skozi ves razvoj nemške geopolitike do današnjih dni, pa je ravno v zadnjih dneh zopet močno potisnjen v ospredje kot t. zv. življenjski prostor (*Lebensraum*). Prostor je osnovni pogoj za veličino in moč države; občutek za nujnost zadostnega prostora pripisuje Ratzel predvsem velikim narodom z veliko populacijsko in ekspanzijsko močjo. Prostor je potreben za preživljanje, pa

tudi za promet. Država kaže svojo ekspanzijo na eni strani po trgovini, po poti, po kateri skuša pomanjkanje prostora nadoknaditi z gospodarsko izvedbo izven svojih meja, na drugi strani pa z vojno, ki ji je prvi in glavni namen tudi ekspanzija države izven prvotnih preozkih meja. Zelo značilno je, da je Ratzel drugemu izdanju svoje Politične geografije dal podnaslov: »geografija držav, prometa in vojne«, s čimer je povsem točno zajeto področje, ki ga prisoja politični geografiji. Ni čuda, da je pri takem ali sličnem pojmovanju države eden najvažnejših zunanjih izrazov in pojavov državna meja, periferni organ vedno živega državnega organizma, ki ga ne samo brani in loči od sosedstva, temveč je po njem tudi v stalnem prometnem in gospodarskem stiku z njim. Ratzlovo pojmovanje države torej izzveni v nazoru, da so države na vseh stopnjah razvoja pravi naravni organizmi s telesom in dušo; telo jim je zemljišče, na katerem so zrasle in katerega spon ter vplivov se ne morejo nikdar iznebiti, duša pa ljudstvo odnosno nacija s svojo duhovno-čustveno stranjo in s svojo voljo. Čim višji je stadij razvoja, tem bolj pripada odločilni vpliv duhovni strani, torej volji in iniciativi naroda. V celoti pa ostane država vedno »košček zemlje in košček človeštva« (ein Stück Erde und ein Stück Menschheit) poznani klasični Ratzlov izrek.

Ratzel in njegova miselnost sta imela odločilen vpliv na vzgojo vse moderne generacije nemških geografov. Ali ta vpliv morda ravno v politični geografiji še ne bi bil prišel tako brž do veljave, če mu ne bi k temu pripomogel renomirani švedski državoslovec Rudolf Kjellén, ki je ideje Ratzla geografa pritegnil v svoje državoznansko naziranje, obrazloženo v knjigi »Der Staat als Lebensform«, ki je izšla že l. 1908, a je doživela pozneje zlasti po svetovni vojni še celo vrsto izdaj v avtorjevem in v nemškem jeziku. Kjellen je uvidel, da se državoznanska veda omejuje preveč le na pravno gledanje na državo kot pravno organizacijo človeške družbe, prezira pa njeno bistveno lastnost, t. j. prostornost, teritorij, ter njeno socialno in gospodarsko moč. Kjellen opravičuje to ozko pojmovanje države z vidika liberalizma, gospodujočega na pragu 20. stoletja, ki smatra državo le za nekako pasivno organizacijo reda in prava, vse ostalo pa pripušča privatni iniciativi in zmožnosti. Ali Kjellen poudarja, da se je ta sistem preživel, da je dolžnost države vedno bolj posegati z aktivnimi ukrepi tudi v gospodarske in socialne potrebe svoje družbe ter jih nadzirati, potreba, ki se je nujno pokazala ravno med svetovno vojno. Kajti moderna država je sama na sebi ustvarjajoča moč na poti k napredku, in sicer med ostalimi takimi močmi vodilna. V mislih ima Kjellen državo, ki se giblje in raste pred nami kakor živo bitje, pri katerem se je mrtvo juridično okostje obdalo s socialnim mesom in krvjo. Država je neindividualen, živ, razumski organizem, ki doživlja svojo mladost, polno moč, se stara in umre. Državna volja, ki se kaže posebno v zunanji ekspanziji, v težnji za razširitvijo svoje prostornosti,

za gospodstvom nad ostalimi organizmi, nad izpopolnitvijo svojega gospodarskega sistema s pomočjo pridobitve in izrabe kolonij, ta volja je najočitnejši in glavni znak življenjske moči državnega organizma; z njo postane država ono, kar razumemo pod pojmom velesila. Te svoje nazore je Kjellen razvijal nadalje tudi v svojem delu o velesilah »Die Grossmächte der Gegenwart«, ki je prav tako izšlo v več izdajah pred svetovno vojno in po njej.

Novi Kjellenov nauk o državi je bil torej v znaku negacije stoočnega liberalizma ter je bil predhodnik odnosno spremljevalec novih stremeljenj, ki dajejo državi mnogo več, kot ji predpisujejo pravne norme, torej onih stremeljenj, ki po vsej priliki dandanes vedno bolj prevladujejo z ekstremnimi izoblikami v totalitarnih sistemih. Življenje držav zato tudi ni okorelo v več ali manj stabilnih ustavnih okvirjih, temveč je večno stremljenje in preoblikovanje z menjajočimi se sredstvi in cilji za različne dobe in različne države; ta sredstva in cilje pač mora poznati vsako pravo državnoznanstvo prav tako, kot pozna pravne institucije in pravila države ter njene matematične dimenzije. Znanost mora torej poznati državo: 1. kot teritorialno tvorbo, 2. kot gospodarsko skupnost, 3. kot narodno skupnost, 4. kot socialno skupnost in 5. kot pravno, odnosno upravno organizacijo. Organizacija s petero prsti, ki v miru vsi delajo ter se v vojni vsi bojujejo. Kjellen je torej razdelil svoje državnoznanstvo v petero kril: ono krilo, ki proučuje državo kot teritorialno politično tvorbo, torej ono, za kar ima nemški jezik značilni izraz »Reich«, v nasprotju s »Staat« za državo kot pravno organizacijo, je nazval geopolitika, dočim so ostale panoge ekopolitika, ki proučuje državo kot gospodarsko skupnost, etnopolitika, ki se bavi z narodnostno strukturo in življenjem države, sociopolitika, ki ji je predmet njena socialna struktura ter kratopolitika, ki se bavi z načinom državnega upravljanja.

Kjellen je torej uvedel v znanost pojem geopolitike, a on je tudi stvarno, s svojimi nazori vplival na razvoj te panoge, z nazori, ki jih je v ostalem povzel po Ratzlu, le da v nasprotju z Ratzlovo politično geografijo še v večji meri polaga važnost na opazovanje političnega državnega organizma samega kot prostornega, teritorialnega pojava. Kajti države brez teritorija, brez prostora ni. Nikaka organizirana volja in moč, brez pripadajočega ozemlja, ne tvori države. Hanza je bila gospodarsko, socialno in politično brez dvoma zelo močna in odločilna organizacija, a država ni bila. Prav tako niso države sodobne mednarodne organizacije ali pa n. pr. tudi najbolje organizirani cerkveni redi ne; nemški viteški red se je približal bistvu države šele, ko si je v 13. stoletju pridobil svoje ozemlje. Ena najmočnejših organizacij, katoliška Cerkev, ni nikaka država; samo njen nekdanji teritorij, t. zv. cerkvena država, obnovljen do neke mere v najnovejšem času, je država. Točna teritorialna omejenost, navezanost na določeno grudo, je torej bistvena geopolitična značilnost državnega organizma. Državna skupnost je v tem torej sorodna rastlinskim zajednicam, n. pr. gozdu, ki ne more

viseti poljubno nekje v zraku, temveč je vezan na neko zemljišče, odkoder si črpa hrano in kamor je zakoreninjen. Tudi osvojevalna ali kolonizacijska ekspanzija ni izraz premakljivosti državnega organizma, temveč samo njegove želje za nadaljnjo rastjo. Tako je marsikaka država nastala povsem organsko iz prvotno majhnega, a geografsko dobro zakoreninjenega jedra; če taki državi ugasne ekspanzijska sila, je zelo verjetno, da se bo zopet skrčila na svoje nekdanje jedro. (Srednjeveška Srbija!)

Ko se državni organizem teritorialno ustali, je seveda za geopolitiko važno, kako močno se prilagodi v svojem nadaljnjem razvoju prirodno-geografskim prilikam svojega ozemlja, do kake stopnje izrabí gospodarske dobrine svojega zemljišča, kako tesno poveže posamezne prostorne enote svojega ozemlja med seboj s prometnimi sredstvi itd. Organizem se v tem smislu tem bolj izpopolni in učvrsti, čim več mirnega nepretrganega razvoja ima za seboj in čim večja ter intenzivnejša je njegova kulturna stopnja. Stare nomadske države v srednjem veku, zlasti v dobi preseljevanja narodov, so zelo naglo zavzele velikanski obseg in moč, a so prav tako hitro, po prvem udarcu ali celo brez njega, izginile. Čim bolj se bližamo moderni dobi, tem bolj stabilne in odporne so države, a tudi tem bolj občutljive, če jih zadeneš v njihovo srce ali kako drugo bistveno žilo: Napoleon se je še zmotil, ko je bil mislil, da bo z Moskvo zadel srce Rusije; Moskva takrat še ni bila to, kar so bile zapadne prestolnice; vse kaj drugega je bila nemška zasedba Pariza 1871 l. ali zasedba Beograda za Srbijo itd. V najnovejši dobi je šele srdita borba za Madrid in za Barcelono odločila usodo Španije.

Razen prostora samega in njegove medsebojne povezanosti je drugi važen geopolitični faktor njegova omejitev, ki naj bi slonela čim bolj na t. zv. prirodnih mejah. Najboljša prirodna meja je že po Ratzlu morje in idealna država s tega vidika je država na otoku. To so najizrazitejše državne individualnosti, kakor n. pr. Britanija ali Japonska. Pogosto so dobre prirodne meje gorovja, kakor n. pr. Alpe za Italijo, Pireneji za Francijo, Himalaja za Indijo, Andi za Čile in Argentino. Reke so radi nestalnosti in prometnosti mnogo slabše, kar se vidi zlasti v Južni Ameriki, ki je še danes klasična dežela obmejnih sporov. — Razen prirodnih meja pa je nujno potrebna tudi tesna notranja prirodna povezanost ozemlja; vzorna takšna tipična področja so porečja posameznih rek (n. pr. stara Avstro-Ogrska monarhija, Kongo), ali pa polotoki (Italija, Grčija). Važna je nadalje zaključnost teritorija. V začetku svetovne kolonialne ekspanzije so zagospodovale obmorske države, ki so s svojo pomorsko silo brž zavzele v svojo eksploatacijo in oblast večino kolonij; ali že danes le s težavo drže vse drobce skupaj, njihova zajednica se bolj in bolj rahlja: tipičen primer je britanski imperij. Drug, ugodnejši tip, je oni velikih strnjenih kolonialnih kompleksov, kakor je n. pr. Rusija, ki ima vsa pota do svojih posestev nesporno v svojih rokah,

dočim se Francija in Anglija v Sredozemlju vsak dan bolj obupno borita za nje.

V pravcu navedenih smernic in v smislu navedenih primerov se torej gibljejo geopolitične ideje, kakor sta jih obudila v življenje Ratzel in Kjellen. Njih se je po vojni poprijela cela vrsta nemških geografov, med njimi posebno R. Sieger, W. Vogel, E. Olst, H. Hassinger, H. Haushofer in O. Maull. Sami učenci Ratzlove šole, ki so se oprijeli Kjellenove geopolitike ter so pričeli s sistematičnim delom na tem polju, v pravilnem spoznanju, da je za polom centralnih sil v svetovni vojni bilo v marsičem krivo baš pomanjkljivo poznavanje geopolitičnih dejstev in zakonov pri odločujočih političnih činiteljih Nemčije in Avstro-Ogrske. Zato so si stavili za nalogo ne samo, da skušajo ta dejstva in zakone čim vestneje proučiti, zlasti kar se tiče nemškega ozemlja, temveč jih tudi popularizirati, seznaniti z njimi najširše plasti ter jih napraviti za vodilne misli bodoče narodne in državne politike. Ustanovili so si l. 1924. svojo revijo »Zeitschrift für Geopolitik«. Razen tega so začele zlasti po Hitlerjevem uspehu kar deževati take publikacije, n. pr. revija »Raumforschung und Raumordnung«, kolekcija »Macht und Erde«, priročni »Geopolitischer Typen Atlas« in druge.

Pri tem silnem razmahu kajpada ni čuda, da so se zelo pomešali pojmi o tem, kaj prav za prav je naloga geopolitike in kaj jo loči od navadne politične geografije. Saj že od početka prave meje v tem ni bilo. Ratzlova politična geografija je prav tako geopolitika, kakor je Kjellenova geopolitika navadna politična geografija. Obe dejansko proučujeta navezanost katerihkoli političnih pojavov na tako zvane geografske temeljne pogoje. Obe se bavita s tem, kako so države nastale radi raznih prirodnih ugodnosti, n. pr. radi morske lege itd., kako so zajele posamezne t. zv. prirodne enote, kako so si začrtale t. zv. prirodne meje, kako so si skušale pridobiti ozemlje, ki bi bilo sposobno obdržati v življenju vse gospodarske panoge, s tem ohraniti čim večjo gospodarsko nezavisnost (t. zv. avtarkijo) itd. Vse te ideje slone torej docela na t. zv. politično-geografskem determinizmu, čigar duhovni oče je Ratzel, to se pravi, na mišljenju, da je vsaka država in vsak politično-geografski pojav (n. pr. državna meja) nujno in usodno navezana na določene prednosti v prirodi svojega ozemlja, brez katerih nima možnosti za svoj obstoj.

Vse to je prav za prav čista politična geografija, ki ji naziv geopolitika daje le bolj praktičen, aktualen pomen. Trije pojmi obvladujejo tako proučevanje državnih organizmov: prostor, oblika in položaj države. Prostor, ta vitalni temeljni pogoj državnega razvoja, katerega so Nemci po svetovni vojni tako brž pričeli pogrešati, so pričeli sami nazivati kot tipični »Volk ohne Raum«, je glavni gibalni smoter pri razvoju države. Tako življenja sposobni državni narodi, ki imajo na razpolago premalo prostora, so

prisiljeni slediti kategoričnemu političnemu imperativu, da razširijo svoj prostor s kolonizacijo ali osvojitvijo. V takem položaju je bila svoj čas Anglija, zdaj so Nemčija, Italija in Japonska. Po geopolitičnih naukih torej to ni nikakšen grobi osvojevalni nagon, temveč prirodna in neizogibna težnja za rastjo in borba za obstanek. Na ta način se državni organizmi razvijajo, izpodrivajo med seboj, vitalnejši in ekspanzivnejši one, ki so nasičeni in omrtni, dokler se vloge zopet ne zamenjajo. Ravno v tej živi dinamiki v življenju držav vidi večina nemških geopolitikov razliko med geopolitiko in politično — geografijo. Geopolitika naj bi namreč prepustila politični geografiji proučevanje vsake države same in njene navezanosti na grudo. Politika geografija naj služi za solidno osnovo geopolitiki: proučuje naj sam ustroj države, pogoje za njen obstoj, dejanski potek njenih meja itd., skratka to, kar bi lahko imenovali državo kot statični pojav, to se pravi, kot že ustaljeno, zrelo organizacijo »kosa zemlje in kosa človeštva«. Geopolitika pa naj bi proučevala državo kot dinamičen pojav, zlasti tudi v razmerju do sosednjih političnih tvorb, naj bi ugotavljala možnosti in potrebe njenega razvoja, njenega razširjenja, gospodarskega razmaha, politične in kulturne ekspanzije, možnosti in potrebe novih, boljših in prirodnejših državnih meja, ki bi državni prostor bolje zavarovala in dala državnemu ljudstvu možnost popolnejšega razvoja. Dinamičnemu narodu naj se ne prepusti na milost in nemilost samo vse njegovo narodnostno področje (to, kar Nemci nazivajo »Volksboden«), temveč tudi vse področje njegovega kulturnega vpliva (t. zv. »Kulturboden«). Tak »Volk ohne Raum« zahteva najširše prirodne meje, ki naj mu omogočijo prosto pot v oceanski in kolonialni svet, hoče, da se mu izroče kolonije, ki so potrebne zahtevam njegovega »prostora in ljudstva«.

Tak je torej duh te dinamične nemške geopolitike, ki veje več ali manj iz okolice famozne »Z. für Geopolitik«. Solidni politično-geografski nazori Ratzla in Kjellena so se pričeli polagoma enostransko preoblikovati, pretiravati in izrabljati v smeri, kakor je prijalo nemški miselnosti, deloma kot psihološko čisto razumljiva posledica poloma nemštva v svetovni vojni. Kot praktičen rezultat takega miselnega razvoja se je pojavila n. pr. že leta 1933. znamenita jezikovna karta Srednje Evrope, ki jo je sestavil dr. Fr. Lange. Nemško ozemlje, označeno z rdečo barvo, se tu razprostira od danskega Schleswiga do italijanskega Trentina, od francoske Lorene do Klajpede, Katovic, Šopronja in Maribora. Zelo goste rdeče pege so raztresene po Litvi, Latviji, Madžarski, Vojvodini, Erdeljski, Besarabiji in Ukrajini. S sorodno barvo so označene celo skandinavske, holandske in flamske dežele. Ta karta, kakor vse njene naslednice, so našle seveda pod novim režimom pot v vse šole in spadajo k enemu prvih pedagoških sredstev. Pri-družujejo se jim vse mogoče karte in skice z naznačenimi puščicami, t. zv. geopolitičnimi silnicami (Geopolitische Kraftlinien). Ni čuda seveda, da najde slab učitelj še manj vrednega učenca in da so n. pr. letos iz Budimpešte

pošiljali po svetu etnografsko karto srednje Evrope pod falzificirano firmo neke angleške in francoske založbe. Na karti se razprostira rdeča barva skoraj po vsej nekdanji ogrski državni polovici, pozna v ČSR razen Čehov, Slovakov in Ukrajincev tudi Moravce, v Jugoslaviji pa poleg Srbov, Hrvatov in Slovencev tudi Bosance, Črnogorce, Dalmatince in t. zv. prekmurske Vende, nekakšne slovensko govoreče Madžare, razen tega pa pusti skoraj polovico Jugoslavije prazno, češ, da je neposeljena, samo da se bolj jasno odraža dominantna geopolitična pozicija madžarskega naroda v panonski kotlini. Nasprotno pa nenaseljene predele v Sudetih skrči na minimum.

Za primer naj navedem še, kako tretira nemška geopolitika slovensko-nemški obmejni pas na Koroškem in Štajerskem. Zato je bil razen drugih obsežnejših del značilen zlasti članek, ki je izšel že l. 1931. v »Zeitschrift für Geopolitik« pod naslovom »Die verstümmelten Grenzen« in ki sta mu avtorja profesor geografije na graški univerzi O. M a u l l in neki C a r s t a n y e u. Glede na Koroško skuša ta članek vztrajati na stari pesmi o prirodnih geografskih enoti Celovške kotline, v katero vodijo razmeroma lahki dostopi s severa in severozapada, dočim je na jug in vzhod docela zaprta. V isti sapi seveda se navaja, kako je prva, primitivna slovenska naselitev segla semkaj ravno od vzhodne strani. Na Štajerskem je seveda današnja državna meja neutemeljena. V kolikor bi se tu sploh dalo govoriti o prirodnih meji, bi ta potekala le po tako zvani Vitanjski gorski vrsti, preko Konjiške gore, Boča in Donačke gore. Vse ozemlje severno od te črte je nemški »Volksboden«, kjer prebivajo deloma na sklenjenem ozemlju Nemci (n. pr. v Mariboru, v Apačah, v Dravski dolini), deloma pa nemško orientirani Slovenci (deutschgesinnte Slowenen), torej ona vrsta, ki jo Nemci uvrščajo kot nekako posebno ljudstvo z nazivom »Vendi«, kamor bi spadali tudi koroški Slovenci. Pa tudi južno od Vitanjske gorske vrste, v porečju Savinje, prebivajo Nemcem prijazni Slovenci (deutschfreundliche Slowenen); vse to ozemlje, južna Štajerska tja do bližine Zagreba je torej tipični nemški »Kulturboden«, ki naj bi bil kulturno mnogo bližji sosednemu nemškemu področju kakor n. pr. hrvatskemu, in kjer je le tanka plast inteligence slovensko nacionalno orientirana. Praktičen geopolitični cilj v tem pasu naj bi torej bil: državna meja vsaj na Konjiški gori in Boču, Savinjsko področje pa naj bi bila prva plebiscitna zona, druga pa naj bi obsegala celó nekdanjo Kranjsko!

Iz navedenih primerov je jasno razvidna smer nemških geografov in geopolitikov, ki so se torej še pred nastopom Hitlerjevega režima postavili docela v službo velikonemške misli. Razumljivo je, da je v dobi Hitlerjevih uspehov ta smer, ki je tem uspehom pripravljala in krčila pot, povsem prevladala. Geopolitika je prenehala biti tudi na zunaj nepristranska znanstvena panoga. Treba je priznati, da danes vodje nemške geopolitike tega niti ne krijejo več. Tako je eden od njih, O. M a u l l, že omenjeni profesor na graški univerzi, v svoji knjižici »Das Wesen der Geopolitik« postavil naj-

novejšo opredelitev geopolitike, ki ji je treba priznati, da je iskrena, po vsej priliki tudi dokončna in najbolj točna, ter prva, ki res precizno loči naloge geopolitike od onih politične geografije. Po tej definiciji pripada teoretično raziskavanje navezanosti političnih pojavov na geografske momente v celoti politični geografiji. Geopolitika pa je politična geografija, prirejena za praktično uporabo, ona daje praktične smernice politikom na osnovi zakonov in vzročnih zvez, ki jih je za dosedanji razvoj držav empirično ugotovila politična geografija. Politična geografija spoznava bistvo države kot v tleh, v prostoru zakoreninjenega organizma, geopolitika pa skuša ugotoviti in podpreti nove prostorne zahteve države, varstvo tega prostora, njegovo čim popolnejšo prometno, narodnostno in gospodarsko organizacijo. Geopolitika je torej v razmerju z geografijo ono, kar je zdravnik v primeri z biologom, kar je rudarski inženjer v primeri z geologom. Biolog samo preučuje organizem rastlin, živali in človeka, zdravnik ga skuša izboljšati; geolog preučuje sestavo zemeljskih plasti, rudarski inženjer jih skuša praktično izrabiti. Da gospod Maull pri tem »zdravljenju« in praktični »pomoči« misli izključno samo na nemški narodni organizem, drugim pa te geopolitične medicine ne privošči, tega sicer zaenkrat naravnost še ne pove, ali iz njegovih nazorov in trditev njegovih sodelavcev je to več kot jasno.

Maullova geopolitika se torej ne loči od Kjellenove samo po tendenci, temveč tudi po snovi, ki jo zajame širše. Nje ne zanima samo vrednotenje državnega teritorija, temveč tudi njeno gospodarsko in socialno življenje ter odnošaji do sredstva, skratka tudi vse ono, kar je bil Kjellen uvrstil pod pojme etnopolitike, ekopolitike in sociopolitike. Tako loči Maull posamezne podpanoge, v katere se cepi celotna geopolitika. Na prvem mestu je geopolitika prostora (Raumgeopolitik), ki naj proučuje možnosti razširitve življenjskega prostora in smernice odnosno silnice te razširitve, njegovo notranjo povezanost in razčlenitev. Z njo je v tesni zvezi geopolitika prometa (Verkehrsgeopolitik), ki skuša to notranjo povezanost stopnjevati in izpopolniti z načrtnimi ukrepi in ki operira s pojmi kot so centralni predel, prehodne in obrobne pokrajine, vitalna in periferna področja. Zelo blizu je nadalje geopolitika obrambe (Wehrgeopolitik), ki naj ugotavlja možnosti in potrebe čim uspešnejše in solidnejše obrambe državnih meja, pa ne samo to, kajti v moderni dobi je prav tako važna obrambna sigurnost notranjih predelov, to celo v teritorialno ogromnih državah, kakor je Rusija, pa sigurnost in odporna moč celotnega socialnega in gospodarskega sistema, ki ga predstavlja država. Naslednja, zelo važna in kočljiva panoga je ona, ki jo Maull imenuje z nazivom »Volkstumgeopolitik«, torej približno ono, kar je Kjellen nazival etnopolitika. Kajti tudi nemška geopolitika priznava, da ni samo prirodni okvir in prostor vse, temveč da je važna tudi vsebina, duša, ki jo tvori državno ljudstvo.

Le iz zemljišča in ljudstva skupno zraste vedno krepkejša državna enota, često je ravno ljudstvo močnejše in premaga ali preoblikuje prirodne momente. Vsaka pokrajina si tekom stoletij izoblikuje svoje ljudstvo; tako se je v srednji Evropi razvil tip nemškega človeka. Dolžnost državnega in narodnega organizma je, da skrbi za čim čistejšo uveljavljanje pravega in rasno čistega narodnega tipa, da ima v evidenci tudi ono narodnostno in kulturno področje (Volks- u. Kulturboden), ki je izven meja državnega prostora, pa je s stališča etnopolitike prav take latentne važnosti, kakor je državni teritorij s stališča geopolitike v ožjem smislu. Skrb naj gre tudi vsem po svetu raztresenim drobcem narodnega telesa, ki naj se prav tako tesno navežejo na osrednje deblo; odtod velika skrb za vse inozemske Nemce, t. zv. »Auslanddeutschtum«, ustanavljanje institutov in znanstvenih publikacij »für Auslanddeutsche« itd. Ta panoga geopolitike naj daje tudi smernice notranjim demografskim ukrepom, domači populacijski politiki, smiselni in načrtni razdelitvi delovne moči, regulaciji populacijskega prirastka itd. Skrbi naj za pametno regulacijo izseljevanja, ki naj ga v primeru potrebe tudi do skrajnosti omeji, kakor je to storila Italija. Skratka, ustvari naj svoj lastni svetovni nazor v vsem, kar se tiče prizadete zavestne ljudske zajednice v odnošaju do njene zemlje in prav tako, kar se tiče stališča in naloge te narodne zajednice v svetovnem občestvu. Kakor vidimo, so ti nazori v vsakem oziru v nasprotju z načeli liberalizma, prav tako pa povsem v skladu z ideologijo nacionalnega socializma. Zopet dokaz, kako je bila miselnost nemških geopolitikov na eni strani predhodnik, na drugi strani pa izraz nacionalno-socialističnega nazora.

V istem smislu kot narodnostno geopolitiko (t. j. etno- in demopolitiko v Kjellenovem smislu) pojmuje Maull kolonialno, gospodarsko in internacionalno geopolitiko. Kakor v vsem, naj bi geopolitika tudi v tem oziru bila znanost o politiki glede na prostor. Prvi cilj gospodarske geopolitike naj bi bila gospodarska avtarkija državnega in narodnega organizma: država mora imeti možnost, da sama zadosti vsem svojim materialnim potrebam; ta ugodnost pride do izraza posebno v primeru vojne, ki je vendar najbolj viden izraz geopolitičnega dinamizma. Avtarkija je mogoča le s sistematičnim izvajanjem načrtnega gospodarstva, s smiselno gospodarsko organizacijo in medsebojno porazdelitvijo delovnega prostora in delovne moči, torej zopet obeh glavnih geopolitičnih faktorjev, prostora in ljudstva. Avtarkija pa na lastnem področju pogosto ni mogoča: n. pr. zaradi enostranske geografske in gospodarske strukture (n. pr. v industrializiranih državah), bodisi zaradi prenaseljenosti. V tem primeru potrebuje narodni organizem izhoda v svet, potrebuje kolonialni prostor za izpopolnitev in uravnovešanje svojega gospodarstva, za izpopolnitev produkcije in za svoje tržišče. Kje in kako naj organizem išče to smer svojega izživiljanja, o tem razpravlja kolonialna geopolitika. Ta nas pouči, kako naj se

ustvari ravnovesje matične dežele s kolonialnim gospodvom, torej ne tako, kot so to delale one velesile, ki svojega obsežnega kolonialnega ozemlja niso znale niti smiselno izrabiti, niti ga navezati nase s pametno populacijsko politiko, temveč so ga le prepogosto držale v šahu z nasiljem in vojaško močjo. Vidimo, kako tudi iz teh nazorov nehote izzveni obsodba nekdanje nemške kolonialne politike, ki ni mogla v svoje kolonije pritegniti niti zdaleč dovolj nemškega prebivalstva; tudi glede tega bi naj torej imela geopolitika za cilj prožiti praktične smernice odgovornim nemškim praktičnim činiteljem. — Od kolonialne geopolitike ni daleč do t. zv. i n t e r n a c i o n a l n e g e o p o l i t i k e, ki ji je naloga dajati smernice za prostorne odnošaje s soseditvom, za politiko zvez na osnovi njenih prostorno-, narodnostno- in gospodarsko-geopolitičnih predpostavk, za stališče do svetovnih nazorov, svetovnih gospodarskih koncepcij itd., skratka za vse ono, za kar ji je pripravila gradivo t. zv. dinamična politična geografija.

Če si obnovimo sliko o miselnem razvoju nemške geopolitike, ugotovimo tri faze: prva je Ratzlova politična geografija, ki jo je Kjellen v državnoznanse svrhe prekrstil v geopolitiko in ki je veda o medsebojni povezanosti prirodnih in političnih pojavov. Druga je nemška Haushoferjeva dinamična geopolitika iz dobe pred zmago nacionalnega socializma, ki je predstavila težišče na dinamično, gibljivo stran politično-geografskih pojavov in na medsebojne odnošaje posameznih političnih organizmov. Tretja faza pa je Maullova geopolitika, t. j. uporabna politična geografija, praktični pripomoček nemške in narodnosocialistične propagande.

Preostane nam še, da si pogledamo, kakšno stališče so zavzeli do geopolitike geografi in državoslovci drugih, izvennemških kulturnih krogov. Spočetka, ko se je pod Kjellenovim vplivom pričela ta panoga razvijati, so jo tudi drugod po svetu sprejeli z resnim zanimanjem. Oparekali so ji le preozkosrčne nazore glede navezanosti političnih pojavov na prirodne, izražali so dvome glede t. zv. »prirodnih enot« in »prirodnih meja«, ali ko so nemški geopolitiki pričeli razgaljati svojo pravo ost, jih je domala vsa izvennemška znanost odklonila. Zlasti je ostro zavrnil nemške geopolitične metode francoski geograf J. A u c e l. Že v svoji pred desetletjem izišli knjigi o Macedoniji (*La Macédoine, Son évolution contemporaine*, Paris 1930), kakor tudi v svoji novejši knjižici »Géopolitique« (Paris 1936) ji očita stremljenje za preuranjeno sintezo, neutemeljeno pretiravanje geografskega determinizma, zanemarjanje duhovnega, idejnega deleža v tolmačenju političnega razvoja ter končno še prav posebno njeno izrazito tendenčnost, ki je posebno v zadnjih letih napravila iz te panoge izrazitega, pa malo posrečenega priganjača nemške politične ekspanzije. Nemške geopolitike jasno in direktno obdolžuje, da hočejo napraviti iz svoje znanosti »prevratni instrument, vojni stroj proti Novi Evropi in pogodbam iz l. 1919—1920«. Tudi drugi Francoz A. D e m a u g e o n, gospodarski in kulturni geograf svetovnega slovesa, je

mnjenja, da je tako zvani praktični cilj nemške geopolitike »vzpostaviti „nemški Rajh« v vsej sili in veličini.

Kako je tedaj s temi očitki? Glede zadnjega, t. j. glede izrazite tendence nemške geopolitike, smo lahko že iz vseh dosedanjih izvajanj spoznali, da je očitek povsem upravičen. Videli smo v ostalem, da nemška geopolitična šola tega niti več ne taji, temveč ga proglaša za svojo glavno in najsvetejšo dolžnost. Kako more to stališče spraviti v sklad s pojmom znanosti, ki ji je glavni cilj čim bolj objektivna resnica, je stvar njene lastne vesti.

Drugi očitek zadeva zanemarjanje duhovne in idejne primesi v geopolitičnih študijah. Očitek je brez dvoma prav tako v zelo veliki meri upravičen. Tudi nemška geopolitika sicer ne pozablja popolnoma na to, da ima politični organizem poleg telesa tudi dušo, poleg okvira tudi vsebino, ljudstvo. Ali glavni pojmi so v celoti materialnega značaja: prostor, zemljišče, moč države, število prebivalcev, ekspanzijska moč, sila, potreba in zahteva po razširitvi. Povsod stopa na dan ideja dinamike, ideja upravičenega gospostva močnejšega nad slabejšim, neobhodne smrti onih organizmov, ki nimajo več grobe ekspanzijske moči. Že po Kjellénu vodi dinamični geopolitični razvoj do tega, da male države in mali narodi vedno bolj izginjajo z zemeljske površine; on sam sicer tudi poudarja, da so ravno s pričetkom socialne geopolitične dinamike nastale še nove male države, n. pr. Norveška in Bolgarija, ali to so le izjeme, ki potrjujejo pravilo. V kolikor se male države še vzdržujejo, morejo to le v predelih, kjer se stikajo interesi iz dinamične fronte velikih sil, katerih moči pa so si tako enake in v ravnotežju, da naravnost omogočujejo in pospešujejo nastanek in razvoj malih vmesnih držav, t. zv. »Pufferstaaten«, ki pa morajo znati spretno kolebati med obema frontama. Tako je nastala velika večina balkanskih držav v konkurenci avstrijske in ruske ekspanzije proti Carigradu. Podoben položaj imajo Nizozemska, Belgija, Švica, danes tudi baltiške države. Zdi se, da imajo male države isto usodo kot primitivna ljudstva v kulturni zgodovini: ohraniti se morejo le na periferiji ali pa v mejnih področjih. Nemškim geopolitičnim nazorom moramo tedaj dati prav samo, če se omejimo z njimi samo na to, da apliciramo prirodne zakone, po katerih dejansko gospoduje moč, tudi na politične pojme, pa pozabimo na vse one duhovne in idejne gonilne sile človeštva, ki so te grobe prirodne zakone že marsikje preoblikovale. Današnja nemška miselnost in njene posledice pa nam žalibog, glede tega ne vzbujajo ravno mnogo optimizma; vendar se nam upira, da bi z njimi vred take t. zv. prirodne zakone priznavali za svoj vzor.

Glavna kritika pa zadene nemško geopolitiko že v njenem prvotnem, stvarnem jedru, namreč v pretiranem geografskem determinizmu. V tem oziru je zagrešil izvirni greh že Ratzel, ki je deloval v dobi, ko se je težišče novega razvoja geografske vede prevesilo na prirodno stran. V pri-

rodnem delu geografije so namreč več ali manj vsi pojavi med seboj v nujni vzročni zvezi; zemeljska površina zavisi od njene zgradbe ter od klime, ta zopet od oblik zemeljske površine, vode in vegetacija zopet od vseh navedenih faktorjev ter med seboj druga od druge. Ni čuda, da je tudi ratzeljanska antropogeografija šla v tem oziru daleč ter je skušala vse antropogeografske pojave razložiti iz prirodnih pogojev. Iz njih ni razlagala samo kulturnega udejstvovanja in gospodarstva, temveč tudi socialne in politične pojave ter celo fizične in psihične lastnosti človeštva.

Ta pretirani geografski determinizem je brž naletel na korektorja v francoski geografski šoli. Že klasični francoski antropograf, Vidal de la Blache, sam Ratzlov učenec, je Ratzlove nazore glede tega občutno modificiral, z znano francosko kritičnostjo in lahkotno pronicavostjo. Nasproti izključnemu geografskemu determinizmu, po katerem je kulturna pokrajina skoraj v vsem ustvarjena po teh in takih prirodnih pogojih, je postavil bolj realno načelo geografskega posIBILIZMA, ki trdi, da priroda človeku le nudi take in take pogoje, človek pa jih more izrabiti po svoji lastni uvidevnosti in sposobnosti: včasih jih izrabí popolnoma, drugič le deloma, ali pa jih sploh ne izrabí, ker jih ne more ali ne zna izrabiti. V enem predelu izrabí slične možnosti na ta, v drugem na drug način. Njegovo stremljenje gre celo za tem, da prirodo preoblikuje, da premaga njene ovire in njene neugodnosti; čim višja je civilizacijska stopnja, tem bolj uspe v tem oziru, saj vidimo dandanes, da moderna prometna tehnika z lahkoto premaga največje terenske ovire, da človek suši močvirja, ustvarja nove vodne poti, pridobiva plodno zemljo na račun morja, da kroti reke in hudournike itd. Zgodovina človeške kulture torej potiska v ozadje geografijo prirodnih faktorjev; slednja le zavira triumf civilizacije, ki je obenem triumf nad fizikalno geografijo.

Tem nazorom, ki jih je po Vidal de la Blache-u zlasti uspešno razvijal francoski historik Lucien Febvre v svojem delu »La terre et l'évolution humaine« (2. izdaja, Paris 1924), ni mogoče odrekati stvarnosti. Človek in razvoj človeške družbe nista sužnja prirodoslovnih zakonov. Fizikalna sredina ne vodi nujno k takim in takim kulturnim pojavom. Zato tudi glavni geopolitični objekt, država, ni nikdar nekaj a priori danega, temveč je tvorba v stalnem razvoju in presnavljanju, fizikalno-geografska dejstva so samo zunanji okvir tega, kar človek po lastni volji počenja in ustvarja; kar je važno, je duh, ki ustvarja, ter vse možnosti sodelovanja človeka s prirodo, ali samo možnosti, ki niso nujnosti. Pri tem pa ne sodeluje samo priroda v ožjem, fizikalnem smislu, temveč tudi konkretna obstoječa dejstva, do katerih je privedel historični razvoj človeške družbe, kakor so običaji in navade, način življenja, tradicija, rasno podedovane lastnosti itd.

S tem seveda izgube na absolutni vrednosti tudi vsa modrovanja o prirodnih enotah in prostorih kot nujnih osnovah za tvorbo držav, o tako zvanih

prirodnih mejah itd. Take prirodne ugodnosti res da pospešijo razvoj v naznačeni smeri, to zlasti, če jim ne nasprotujejo drugi, zgoraj navedeni momenti. Ali absolutne nujnosti za to ni. Povsem neresnična je n. pr. trditev geografskih in geopolitičnih deterministov, da so narodi, živeči ob morju, že po narodi navezani na pomorsko življenje. Kot primer za to se običajno navaja Anglija, ali se pozablja, da Anglija vse do 16. stol. ni kazala absolutno nobene tendence v to smer; še danes imamo narode, ki živijo ob morju, pa niso prav nikakoli mornarji, n. pr. Albanci.

Posebno težko je pogršil geografski determinizem z uvedbo in forsiranjem pojma t. zv. prirodne meje.

Po pravici ugotavlja francoska politična geografija, da prirodnih meja v tem smislu sploh ni. Posamezne geografske pokrajine prehajajo le polagoma druga v drugo. O prirodnih mejah je bilo mogoče govoriti le v starejših zgodovinskih dobah ter danes še v težko dostopnih, nenaseljenih in neciviliziranih predelih izvenevropskih kontinentov; pa tudi to niso nikake meje v današnjem smislu, temveč široki mejni pasovi, gozdovi, močvirja ali puščave. Vse druge geografske linije, ki jih skušajo danes poveličevati kot dobre prirodne osnove za politične meje, so več ali manj izmišljotine, visoka gorovja imajo n. pr. le ponekod res značaj meje, kot n. pr. Pireneji, pa tudi to le do neke mere; drugod pa s svojimi pastirskimi selitvami in podobnimi pojavi celo združujejo obe strani; najlepši primer so ravno Alpe, kjer so bile politične meje vedno labilne, ter je tudi jezikovna meja nemškega in francoskega jezika posegla daleč čez osrčje proti jugu. Alpe so tudi primer, ko moremo gorovja smatrati za prirodno enoto z isto pravico, kot bi ga smatrali za ločnico. Saj je bil ravno v njihovi izoliranosti in svojevrstnosti njihovega življenja podan najosnovejši prirodni pogoj za nastanek in razvoj švicarske države. Prav tako moremo smatrati razvodne črte kot dovolj dobro osnovo političnim mejam le v toliko, ker so pač še najlažje precizno ugotovljive geografske linije: ali marsikje razvodje ni meja med dvema kulturnima in narodnostnima organizmoma. Tak nesmisel je n. pr. naša današnja meja z Italijo na Krasu, kjer vode tečejo pod zemljo in se razvodje sploh ne more ugotoviti; zato pač si je Italija izbrala pod pretvezo razvodja tako mejo, da ustreza menda njenim stratezičnim zahtevam. Ali na obeh straneh te meje je povsod prav isti kraški svet, pa tudi prav isti slovenski kraški človek. Z mnogo večjo pravico bi stavili t. zv. »prirodno mejo« med Italijo in Jugoslavijo na obrobju Furlanske nižine, kjer se pričinja fizikalno drug svet, pa tudi druga narodnost in druga kultura.

Isto je z rekami; te so še mnogo manj prirodne meje. Ne glede na to, da spreminjajo svoj tek tekom najkrajših historičnih razdobj, so često prometna vez med mejnimi pokrajinami; svet je običajno na obeh straneh vode v vseh ozirih enak. Celo morje, ki so ga postavljali za zgled najbolj vzorne

prirodne meje, je danes v dobi živahnega pomorskega prometa le meja relativne vrednosti.

Vsi ti primeri nam kažejo le absurdnost teh nazovi prirodnih mej. Če pristavimo še, da je tudi nemška geopolitika poudarjala take meje le, kjer je šlo to nemštvu v prid, se nam zgradba še bolj zamaje v svoji zasnovi. Tako je n. pr. vsa nemška geopolitična gonja usmerjena proti meji na Renu, češ da je Porenje na obeh straneh ena in ista geografska enota, na drugi strani pa je protestirala proti temu, da je bil zliv Visle v celoti prisojen Poljski. Prav tako niso mogli Nemci prehvaliti idealne prirodne meje na Vogezih, pa na naših Karavankah, a so hladnokrvno pogazili najprirodnejšo in najstabilnejšo prirodno mejo na sudetskem ozemlju. S tem so sami priznali francosko načelo glede političnih meja, namreč načelo, da so te meje le nestalen okvir, dinamičen pas, pri katerega izoblikovanju ne odloča priroda, temveč odnošaji, vidiki in vplivi človeka. Saj je ravno meja na Renu, če ne v prirodi, utemeljena tembolj v človeški volji, iz dobe francoske revolucije, ko so se nemško govoreči Alzačani priključili francoskemu narodnostnemu organizmu na osnovi svojega načina življenja, takrat ko so ob renškem mostu med Strasbourgom in Kehlom postavili napis: »Ici commence le pays de la Liberté«. (Tu se začanja dežela svobode.)

Sploh očitajo francoski geografi in historiki nemškim geopolitikom, da so že v svojih osnovah površni in zunanji, ker so se omejili le na ta površni, zunanji okvir, na naivno igrakkanje na osnovi zunanjih potez s preglednih geografskih kart, pozabili pa da so na notranjo vsebino političnih organizmov, na nacio v francoskem smislu, ki more zunanji okvir meje spreminjati po svojih psiholoških in idejnih gibalih. Psihološki princip da so podredili teritorialnemu, telo duši. Glede tega je pripomniti, da so ti očitki do neke mere upravičeni; videli smo ravno iz analize Kjellenovega in Maullovega pojmovanja geopolitike, da so tudi Nemci tej plati posvetili prav mnogo pozornosti, kajpada s svojega vidika. Res pa je, da se je nemška geopolitična publicistika često le površno poigravala s čisto zunanjimi stvarmi: karaktelizirala je zunanje oblike držav po njihovi obliki (ali imajo obliko kroga, elipse, podobo jezika itd), ne da bi se poglobila v notranje bistvo teh držav. Skoraj da je Češkoslovaški prorokovala zgodnjo smrt bolj zaradi neokusne zunanje podolgovate oblike, kot pa radi njene nesrečne nacionalne strukture in eksponirane geopolitične lege, ki pa takrat še ni prihajala tako do izraza. Značilno je bilo nadalje igrakkanje s t. zv. kvocientom pritiska. Ta je obstajal v razmerju števila prebivalstva določene države do seštetega prebivalstva vseh sosednih držav, tako da je n. pr. znašal za predvojno Anglijo 0.0, za Združene države 0.2, za Italijo 2.7, za Rusijo 3.1, za Francijo 3.3, za Rajh 4.4, za bivšo Avstroogrsko 5.7. Razumljiva je zelo majhna vrednost takih podatkov, če pomislimo, da razen številčnega razmerja ne upošteva vrste drugih momentov, onih, ki se ne čitajo na karti ali v statistiki: zato

ne pride do izraza dejanska moč in ekspanzija teh sosedov ter razmerje zopet na drugi strani do njihovih sosedov, ki morejo, ako so močni, znatno paralizirati njihov pritisk na to stran. Zopet en primer, da politična geografija, odnosno geopolitika ne sme biti matematika, niti fizika, nego veda, ki ima opravka z živim življenjem in živimi organizmi, ki so vedno nepreračunljivi in se ne dajo nikdar okovati v spone splošno veljavnih zakonov.

Iz vsega navedenega nam je jasen zaključek, da je nemška geopolitika iz že itak problematične, a resne in stvarne politično-geografske sfere zašla najprej na kočljiva, nesigurna pota ter končno celo v spolzko tendenčno smer, kjer je sama sebe degradirala v reklamno trobilo. Ni čuda, da jo povsod po svetu sprejemajo z vedno večjo kritičnostjo. Tu imamo nekaj številčk italijanske revije »Geopolitica«, ki je pravkar pričela izhajati v Milanu in katere glavni urednik je Ernesto Massi, bivši profesor geografije na univerzi v Trstu. In čeprav izhaja v nemškem geopolitikom zelo sorodni sredini in si v bistvu postavlja podobne cilje, je vendar značilno, da zavzema do nemške geopolitične smeri precej kritično stališče. Haushoferjevo in Maullovo smer odkrito označuje kot stremljenje opravičiti ekspanzijske zahteve Hitlerjeve Nemčije z zakoni problematičnega geografskega determinizma. Zdi se, da se italijanski politični geografi bolj nagibljejo k francoskemu posibilizmu, ki pa se ji mzdi zopet pretiran v poudarjanju historičnih in antropogeografskih vplivov. Zato se ne priključujejo ne enemu ne drugemu, temveč nazivajo svojo geopolitiko svobodno filozofijo geografije.

Tudi nam po vsem tem, kar smo si ogledali, ne preostane drugega, kot da si ustvarimo svojo lastno filozofijo geografije, ki bo pač nekoliko drugačna od one naših severnih in zapadnih sosedov. Mi kake svoje geopolitike v praktične namene zaenkrat ne potrebujemo dovolj imamo opravka s tujo, ki se nam včasih prav neženirano vsiljuje, ki pa jo pač moramo poznati, da vemo z njo tako danes kakor v bodočnosti pravilno računati.

Opomba uredništva: Avtor je predaval o tej temi na Ljudski univerzi v Ljubljani dne 8. marca 1939.

NAČRTI PROMETNIH ZVEZ NA JUGOVZHODU EVROPE

Dejanje namesto razmišljanja!, to je postalo geslo one srednje Evrope, ki je tudi po svojih idejah avtarkično omejena.

Ta nazor je zajel tam široke kroge delavcev celo na področju onih uporabnih naravoslovnih in matematičnih strok, ki morejo sploh edino le s strogo objektivnim spoznavanjem omogočati tehniki resničen, človeštvu koristen napredek. Svobodno izmenjavanje misli in prosto izbiranje raziskovalne smeri se je umaknilo zahtevi, pritirati vse težnje v isto smer, zato danes beremo že teoretične naravoslovne analize s — politično strankarskimi tendencami. Še sprejemljivejši od teoretikov je za takšno pojmovanje široko razrasli sloj onih tehnikov, ki so vedno radi poudarjali svoje praktično poslanstvo ter pri tem često pozabljali, da je »ing.« kratica za ingeniosus.

Silen razmah gradenj, značilen za Nemčijo, ki je trošila zanje l. 1932 še 2.3 milijarde, a l. 1938 že 12.0 milijard R. M., je torej organsko spojen s samim miselnim bistvom gibanja, ki oprasha mehanično dinamiko dela vseh »zavirajočih« vplivov kritičnega razmotrivanja in skrbi o primerni koristi napora. Posebno izrazito se vse to vidi v izgraditvi komunikacij, ker so ravno te dobro došlo sredstvo znanih podvigov v vojaškem, političnem in gospodarskem uveljavljanju.

Argumente onih, n. pr. ing. Bluma, ki so še l. 1935 pri zasnovi prometnih naprav skušali dokazati pravilnost svojih nazorov z računi o racionalnosti: »Grundgesetz der Wirtschaftlichkeit«, »Wirkliches Bedürfniss«, »Wahn des ungemessenen Anwachsens des Verkehrs«, »Angepasste Qualität des Beförderungens«, je zaglušil že l. 1937 rekordni ropot mešalnih strojev pri delih prvega živega tehnika državnega lavreata za »znanost in umetnost« ing. Todta.

Kam vodi to v duhovno strokovnem oziru, bo videlo jasno prihodnje pokolenje. V materialnem oziru tvorijo že danes štiri in pet krat predimenzioniranim cestam protiutež živilske nakaznice in davčni boni.

Kljub vsemu pa delajo velike javne gradnje pri sosedih na naše nerazsodne ljudi močan vtis, ki se ob nemirnih razdobjih spreminja v propagandni pritisk in rodi celo zahtevo po analognih delih v naši državi. Škoda je, da naše tehnično-znanstvene institucije niso s pravilno ocenitvijo takih naprav pospešile pri nas pravega spoznanja stvari. V moralni armaturi obrambe, ki nam je morda bolj potrebna v miru kot v vojni, bi tudi na tem polju globlje spoznanje samo koristilo.

Z naslednjimi ugotovitvami bom skušal pripomoči k boljši presoji vsaj onih načrtov, po katerih naj se pripoji naša država prometno na severno in zapadno sosedstvo.

Ponovno objavljam sliko: Naravne osnove izoblikovanja velikih prometnih osi srednje in jugovzhodne Evrope (gl. Misel in delo, IV. str. 312). Kaže nam stalne naravne činitelje, ki tudi usmerjajo mednarodni dinamizem bodisi z jakimi prometnimi toki, bodisi s politično ekspanzijo. Na podlagi te skice, risane davno pred zadnjimi pretresi, moremo prav dobro oceniti pomen političnih sprememb od marca 1938 do marca 1939 v življenjskem prostoru naše države. Nemčija, Italija in Madžarska so si v tem času zasigurale — od alpskega prehoda na zapadu do Podkarpatja in Albanije na vzhodu — popolno nadvlado odnosno nadzorstvo nad vsemi velikimi prometnimi smermi, ki jih ponazorujejo v sliki izrisani pasovi.

Srednjeevropski velesili nameravata sedaj utrditi svoj položaj z zgradnjo primernih komunikacij v teh smereh. Za to prihajajo v poštev kanali kot prevozna pota za težke množinske tovore, surovine in polizdelke, ter avtomobilske ceste kot zelo prožne naprave, prilagodljive najrazličnejšim zahtevam glede hitrosti in množine transportov. Zlasti sta obe navedeni poti primerni, ker imata po nazorih mednarodnega prava 1938-39 pravico do eksteritorialnosti preko politično šibkejših ozemelj. Na takšno ozemlje pa se sme prevaliti velik del finančnih bremen gradnje, dasi se s tem ustvarja organizem, na katerem se zaradi nesorazmerja gospodarske moči šibkejše države pri prevažanju sploh ne morejo uspešno uveljavljati s svojimi plovnicami in voznimi parki. Gradnje same, ki se izvajajo po tehničnih in izvršilnih načrtih, predpisanih od zunaj, zahtevajo v redkeje naseljenih predelih relativno takšno koncentracijo delovne sile, da stavbni gospodar psihološko obvladuje cele pokrajine.

Nemčija hoče v zvezi s svojim načrtom kanalskih gradb, prehodnih za tisoč tonske ladje (izrisan je v glavnih potezah na sliki), povezati Severno in Baltiško morje s Črnim in Egejskim (Gähns: Brücken von Strom zu Strom. Schles. Tages-Zeitung, 30. Jan. 1939). Proti nam se prožita dve veliki lovki: prva v smer na Ukrajino in Kavkaz (I.) po devizi: Korn und Ölfelder!, druga k Levanti (II.) po devizi: Seeweg nach Indien! Trasa prve uporablja Donavo, a izklopi Sulino in se odmakne za vsak primer od ruske meje s prekopom Črna voda — Tašaul, severno Konstance. Razdalja Timok—Sulina, 870 km, se skrajša na Timok—Tašaul, 620 km. Trasa druge črpalke za surovine uporabi Donavo, a namesto po Veliki Moravi se odcepi na jug šele po Timoku, priklopi s tem tudi Bolgarijo, vodi preko Gramade k Nišavi ter po Južni Moravi na Vardar in Solun. Razdalja Timok—Solun znaša 550 gradrenih odn. 900 virtualnih km.

Načrti Nemčije (1, 2) na področju avtostrad v jugovzhodni Evropi so prav za prav nova izdaja starih železniških projektov. Kot mednarodno cesto zamišljeni spoj Evrope z Azijo: Bruxelles—Horgoš—Caribrod—Carigrad, obvladuje danes na tako dolgem oddelku politično ekspanzivna država, da je prvotni tranzitni pomen te ceste spremenjen v orodje penetracije skozi Belgijo h

Kanalu in preko nas k Bosporu (gl. Misel in delo, IV. str. 650). Smeri cest ki vodijo čez Alpe, konvergirajo preko Ljubljane h Kvarneru (Č. N.: Avtostrade, Tehnika in gospodarstvo, V. str. 33).

Italija ima v Sredozemskem morju svojo plovno mrežo. Celinski vodni spoji je zaradi tega ne morejo toliko zanimati. Odločno pa se uveljavlja v načrtih avtostrad (3, 4, 5), katerih trase naj križajo (in morda nevtralizirajo?) že omenjene kanale. Projekt ceste Trst—Ljubljana—Beograd—Rumunija, odobren na sestanku Stojadinović-Ciano februarja 1939, se izpopolnjuje sedaj s spojem Skadar—Prizren—? in Tirana—Bitolj—Solun v logično celoto.

Geopolitični koncepti so torej jasni, in dobro je razvidno s slike, kaka vloga je namenjena vsem tem komunikacijam na »zaostalem vzhodu in jugu Evrope«. Z dograditvijo teh naj bi se obnovila kulturna in civilizatorična prizadevanja, katerih prestanek je odkupila Srbija s smrtjo četrtnine svojega prebivalstva.

Med l. 1918-1939 pa se je pojavilo nekaj psiholoških momentov in materialnih dejstev, s katerimi se v Srednji Evropi morda le premalo računa.

Dvomljivo je namreč, da-li je danes, po 20 letih svobodnega razvoja sploh še mogoče brez oborožene intervencije načeloma zadrževati cele pokrajine v relativni zaostalosti v primeri s Srednjo Evropo, in to dežele, ki imajo izredno hitro rastoče prebivalstvo z visokimi intelektualnimi sposobnostmi, kateremu naj bi v »prostorskem gospodarstvu« bilo kvečjemu dovoljeno pospeševati praproizvodnjo, odvzeta pa bi mu bila pravica višje organizirane produkcije.

Med take nezadržne težnje po osamosvojitvi ter po izklopljenju srednjih držav iz velikega ogrožavajočega severno-črnomorskega sistema plovnih potov spada poljsko-rumunski načrt vodnega spoja Visla—San—Dnjester—Pрут—Donava (III), ki je bil predmet podrobnih posvetovanj že letos. V manjši meri kot linija Donava—Ren nanizava vendar še izdatna poljedelska in industrijska področja ter odpira pristop v Baltik preko edinega še od Nemčije carinsko nenadzorovanega izliva velike reke Visle v Gdansk. Ako trdi Poljska, da so s svobodo tega mesta zvezani njeni življenjski interesi, ni morda to le kak pojav politične samovoljnosti, temveč trdna stvarnost. Še več, s priključitvijo Gdanska in z obvladovanjem Pomorja bi postala Nemčija monopolni posredovalec izvoza vsega srednje- in jugovzhodno-evropskega zaledja, ki gravitira na Baltik in Severno morje, ob Njemnu (Klajpeda), ob Visli (Gdansk), ob Odri (Stettin), ob Labi (Hamburg) in ob Renu.

Tudi spoj Visla—Odra—Morava—Donava—Sava—Jadran (IV) daje zamisel emancipacije malih držav. Ne glede na gospodarsko preuranjenost te gradnje v njenem najtežjem oddelku je za sedaj iz političnih vzrokov neustvarljiva. (Č. N.: Zdokonalení přístupu k Adrii. Praga 1938).

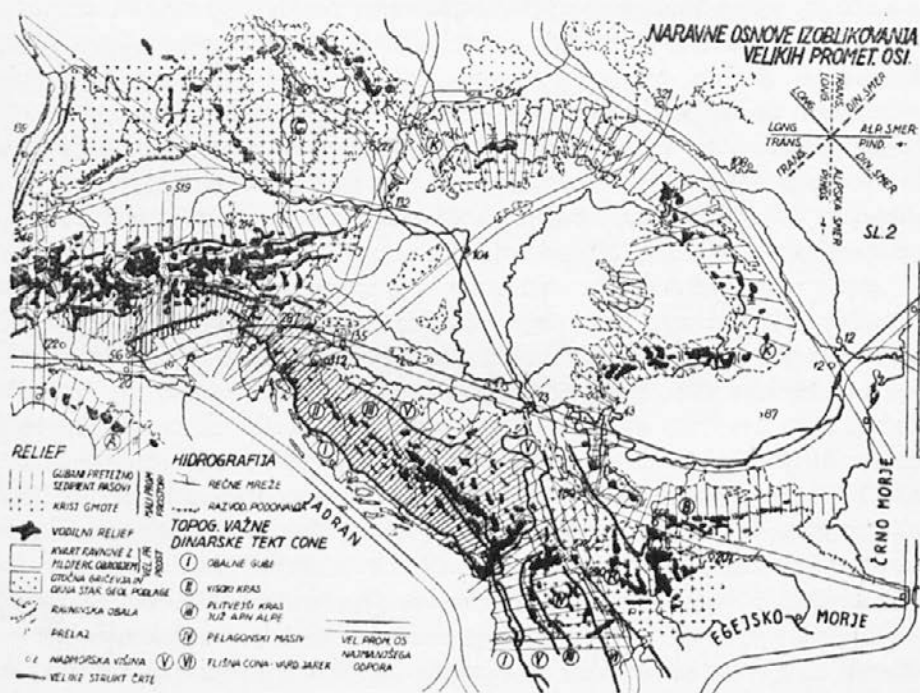
Med leti 1928—1939 pa je bil dalje med Dnjeperom, Donom in Volgo ustvarjen na samem viru surovinskih rezerv ter v legi, ki bo v doglednem

času omogočila spoj na Belo, Baltiško, Črno, Sredozemsko in Kaspiško morje, center industrijske proizvodnje. Kakor vidimo danes, bo imel ta center praktično sploh neomejeno izžarjevalno sposobnost, ki bo takoj nevtralizirala vsak poskus obvladati te predele iz severne Srednje Evrope.

Kakšne pa so zdaj osnove našega lastnega gospodarstva, njegovih naravnih pogojev in koristi, ki jih moramo upoštevati, da kot samostojna država zavzamemo stališče do načrtov, katere nam kažejo od zunaj kot nujne?

Glede avtomobilskih cest sem imel že priliko označiti njih nevrashčenost v naše prometno življenje (jubilejni zvezek Misli in dela, XII. 1938).

Enako moramo soditi o pravilnosti zasnove in o potrebi ter pomenu zgradnje velikih plovnih zvez samo s fizikalno in gospodarsko geografskih kriterijev, našega ekonomskega stanja ter po racionalnosti njegovih razvojnih smeri. Vsako izsiljevanje, ki se tiče bodisi načina kakor tudi časa zgradnje, moramo odklanjati.

O načrtih glede bodoče vloge donavske poti (I) in nje levantskega odcepa (II) moramo ugotoviti sledeče stvarnosti, ki se morda ne strinjajo s pojmi o zgradnji tujih življenjskih prostorov, so pa merodajne za nas. V stoletjih smo korak za korakom izkrčili gozdove, v boju z mrzlico izsušili močvirja in na Krasu v svoje doline (die Dolinen) po prgiščih znosili zemljo, ki tvori zato naš življenjski prostor.

»Donavska pot« je z napravami v Džerdapu v takem stanju, da ustreza glavnim zahtevam plovbe na tej mednarodni reki. Članice mednarodne tehnične komisije, iz katere je mislila Nemčija svoj čas, da mora iz prestižnih ozirov izstopiti, a je nato marca 1939 zopet pristopila, bodo vedno lahko nasvetovale vse ureditve, ki jih bodo smatrale umestnim. Če bo njih rentabilnosta zagotovljena, se bo našel kapital za financiranje. V sorazmerju z našimi interesi bo nedvomno sodelovala tudi naša država. Neupravičeno pa je pričakovati, da se bo denar, namenjen za ureditev struge in melioracijo v dolini Velike Morave, torej za izboljšanje življenjskega nivoja, gosto naseljenega (nad 100 prebivalcev na kvadr. km) in važnega predela Jugoslavije, uporabil za sanacijo komunikacij, ki jih potrebuje inozemstvo za svojo gospodarsko penetracijo.

»Levantski kanal« ima v geoloških, orografskih in hidrogrfskih razmerah osrednjega dela Balkanskega polotoka utemeljeno edino pot v smeri Dubravica—Solun, t. j. ob Moravi preko preševske razvodnice na Vardar. Traso je že leta 1908 raziskal hidrotehnik prof. M. Stamenković. Dolga je 610 km in premaga višine s 104 jezovi in 3 stopnicami. Proučil je tehnične in finančne pogoje za izvršitev in proračunal gradbene stroške za plovnost z ladjami 600 ton na 310 milij. zl. din, ki bi pri 1000 tonskih objektih narasli na cca 410 milijonov zl. din. Napram tej naravni rešitvi se je v nemškem tisku pojavil drug predlog, ki ne upošteva bistvenih fizikalčnih stvarnosti s tem, da veže Donavo z Egejem preko Timoka in Nišave, torej po nepo-

trebnem čez težko Grmado in vključuje djerdapske brzice tudi v novo pot Srednja Evropa — Levanta. (Lustig-Leibnitz: Die Schifffahrtsstrasse Donau—Ägäis, Zeitschr. für Geopolitik 1938 str. 873). Značilne so metode, s katerimi se hoče ta »sen« (Traum) približati realizmu ustvarljivosti. Slika, ki naj nazorno propagira to tehnično zamisel, na papirju kratkoma premakne Balkansko gorovje tako, da riše v nasprotju s tekstom Timok in Vardar kot reki, ločeni po eni sami razvodnici ter daje izvirati Južni Moravi hekje v Prokletju. Pri taki znanstveni metodi, o kateri sem govoril uvodoma, je umljivo, da se predlog ne naslanja na nikak hidrotehnični račun ter se verjetno vprašanj melioracij in izrabe energije, ki se pojavljajo z njega ustvaritvijo, sploh ne zaveda.

Neki fiksni, nejasno orisani, na vsak način pa čisto politični ideji na ljubo, o potrebi, da vodi prekop čez tromejo, naj se torej gradi brez ozira na osnovna pravila prometne in hidro-tehnike, preko vseh smernic, ki jih dajejo sama narava, zgodovinski razvoj in sedanje stanje.

Kar se tiče umestnosti, da izgradimo prekop čim prej, je treba upoštevati dejstvo, da ima že danes promet med Egejem in Donavo na razpolago dobro železnico, vejasto podvojeno med Skopljem in Lapovim ter dvema izhodom na Donavo v pristanišči Beograda in Smedereva. Vzpon od Donave k Preševu znaša le 375 m, od Vardarja k bifurkaciji pa 450 m. Gradbene dolžine prog so 700 odnosno 655 km in tarifne 710 odnosno 660 km. Po statistikah o prometu (1937) je oddelek Beograd—Niš obremenjen s 4.6 milijona btto ton, Niš—Djevdjelija z 1.3 do 1.5 milijona btto ton, Skoplje—Lapovo z 1.6 milijona btto ton in proga Velika Plana—Smederevo z 1.0 milijona btto ton (Statistika jugoslovenskih železnic, 1937). Ako upoštevamo ekonomijo obratovanja in vse ovire, ki jih sreča prevoz na vodi, nima niti mednarodno, niti narodno prometno gospodarstvo ob racionalnem tempu razvoja nikakega interesa na hitri zgradnji levantskega prekopa, ker celo obstoječe železnice obratujejo le z največ 50% svoje zmogljivosti. Drugače seveda je zastavljen problem, ako smatramo našo zemljo in nje balkansko sosedstvo izključno kot vir surovin, za katerih hitro in brezobzirno izčrpanje je treba plovnih dovlačilnic, da zadoste vsem viškom trenutnih nezdravih konjunktur. Že predlanskim pa je iz naših vojaških krogov izšel resen opomin (Gen. Maksimović: Značaj rud. sirovina... Industrijski Pregled, Beograd, 1937) k hranjenju z našim rudnim bogastvom. Njegove misli moremo le še posplošiti in raztegniti tudi na nekatere druge vire danes še izvažane praprodukcije. Vsaka tona rude manj, vsak daljnji ha golega krasa več, izpodredujejo možnosti naši bodoči avtohtoni industrializaciji in širše organizirani obrti.

Enostransko usmerjani prometno-gradbeni politiki se moramo upreti, saj smo imeli že svoje izkušnje s koncepti, kot so bili oni Steinbeissa v Bosni in drugi.

S sistematskim podržavljanjem železniških omrežij na jugoslovenskem ozemlju je obvladal naš živelj orodje, ki je bilo v Srbiji do l. 1889 in v prečanskih krajih do prevrata glavno orodje tuje gospodarske penetracije. Z razpredenjem tudi inozemskemu prevozništvu dostopnih kanalov v sami hrbtenici naše države bi zopet gospodarsko preobvladoval tujec na našem prometnem trgu. Iluzorična je namreč misel na uspešno konkurenco s poljubno visoko subvencioniranimi tujimi družbami ter njih nadmočnim specializiranim plovnim parkom na poti, ki bi jo mi sami odprli inozemcem.

Za sliko, kako neumestna bi bila, četudi le posredno naložba našega premoženja v velike kanalske gradbe, vzporejam sledeče številke. Po cenitvi dr. C. Gregoriča je angažiranega v naši industriji cca 15 milijard kapitala, in to brez državnih podjetij. Od tega je nekako polovica v inozemskih rokah. Stroški kanala Timok—Vardar so ocenjeni na 400 milijonov RM, oni nekaterih avtostrad na našem ozemlju s 50 milijoni RM. V končnem računu bi ne glede na obliko financiranja vse to nedvomno plačala naša država, morda »in natura« s surovinami ali v obliki kakega novega clearinga. Z vsoto 450 milijonov RM bi pa že nacionalizirali ali socializirali vso tujo industrijo v državi in z nje dobički postopoma zgradili svoje lastno gospodarstvo. Mesto tega naj ustvarjamo prometni organizem, ki bi nam izčrpaval surovinski substrat sam, kakor tudi z zadolžitvijo onemogočal zgradnjo lastnih prede-lovalnih naprav.

Pritok našega močnega populacijskega viška nujno moti leto za letom gospodarsko ravnotežje v državi, je pa glavni pozitivni činitelj v narodni obrambi. Pri urejevanju razmerja na delovnem trgu mora torej socialna in gospodarska politika v Jugoslaviji stremeti po intenzifikaciji dela v obstoječih in otvarjanju novih zaposlitvenih strok in za izobrazbo delavstva, vse to pa v skladu s potrebami domačega trga ter razpoložljivimi surovinami, katere po lastni predelavi ob zviševanju standarda lahko sami trošimo. Ta način zaposljevanja prirastka delovnih sil edino ima značaj stalnega zdravega procesa. Napram njemu so ogromne fakultativne javne stavbe naših sosedov le nekaj zasilni amortizacijski rezervoar nemnožičih se delovnih sil, ki odpravlja nihanje in nesorazmerja med ponudbo in povpraševanjem na njih trgu. Po naravi pa so ta dela povsem arbitrarična, neuvezana v življenjski proces gospodarskega razvoja, dasi dajejo začasno zunanji vtis urejenih razmer ali celo pomanjkanja delavcev.

Kako malo ustreza n. pr. velika kanalska gradnja strukturi in koristi našega delovnega trga, kaže vzgled. G. Lustig-Leibnitz računa, da je za odkop 50 milijonov kub. m pri egejskem kanalu potreba koncentrirati 100.000 Balkancev in jih zaposliti tekom pol desetletja v mehaničnem topem zemeljskem delu. Kako bi po tem času izgledalo poljedelstvo v prizadetih okrajih, kakšna bi bila psiha mas in kam z od zemlje odtrganim ljudstvom po dovršitvi dela, si mi, ki nam je miselnost delovnih taborišč tuja in vistosmer-

jena dresura človeka odvrtna, ne moremo predstavljati brez težkih skrbi za socialno bodočnost prebivalstva.

Iz vsega, kar sem zgoraj navedel, je vidna globoka razlika med pojmovanjem raznih narodov v presoji vloge in namena komunikacij pri medsebojnem občevanju. Žal velja tudi tu za nekatere koncepte stavek velikega Pasteurja o človeškem naporu in njega uspehu, da: ... ses oeuvres sont trop souvent celles de la barbarie, du fanatisme et de la destruction.

ANTE BEG:

NEMŠKA PROPAGANDA NA KOČEVSKEM PRED VOJNO

Zgodovinar Parapat je zapisal leta 1874. (»Zora«) o Kočevarjih: »Stoletja je kočevski narodič trpel in se veselil s Slovenci, katerih ni sovražil, kakor so tudi Slovenci doslej složno živeli z njimi.«

Bojevitost so zanesli med Kočevarje njihovi inozemski rojaki. Avstrijski Nemci s pruskimi brati so začeli napenjati vse sile, žrtvovali so ogromne vsote, da bi ohranili kočevsko pleme kot nekakšno zgodovinsko čudo. Toda kljub vsemu temu kočevsko pleme hira in gine, ker ne pozna prave ljubezni do rodne zemlje, kamor so bili pradedje nasilno, oziroma kazensko naseljeni. Kočevarji se nočejo intenzivno posvetiti obdelovanju domače grude, temveč raje pohajkujejo po svetu kot krošnjari.

Čeravno so vse kočevske občine s pomočjo vladnega aparata pod bivšo Avstrijo pri vsakokratnem ljudskem štetju na debelo sleparile, so le morale izkazati nazadovanje Nemcev, tako n. pr. od 18.529 v letu 1900 na 13.280 v letu 1910.

Leta 1913. je nek slovenski rodoljub prepotoval vse občine na Kočevskem ter dognal, da je Nemcev dejansko samo 10.595, Slovencev pa 4.875, dasi so Slovencev našteali leta 1910 samo 1.325, torej so nam vzeli 3550 duš, Nemcem pa dodali 2.685. — V Livoldu pri Kočevju je bila že davno večina slovenskih posestnikov, a našteali so jih samo 96, Nemcev pa 526.

Najbolj kričeče sleparije so se godile v mestu Kočevju, kjer so našteali leta 1900 le 250, leta 1910 pa 359 Slovencev. Pred uradnim štetjem so hoteli Slovenci izvršiti v mestu zasebno štetje, toda prišli so pri tem le do 54 hiš — vseh hiš je bilo 300 — ko je kočevski župan Loj nasilno ustavil nadaljnje štetje in slovenske pole zaplenil. Zasebno štetje pa je že v prvih 54 hišah dognalo 448 Slovencev. Torej je bilo vseh Slovencev do 1000, ne pa samo 359.

Posebno bojeviti so postali Kočevarji po ustanovitvi nemških bojnih društev »Schulverein« in »Südmark«, torej podpirani od zunaj in negovani

od dunajske vlade, od kranjske deželne vlade, od deželnega šolskega sveta in deloma tudi od višje cerkvene oblasti. Največjo potuho pa so dobili Kočevarji, ko jim je bil dovoljen lasten državnoborski mandat, ki ga je zavzel glavni kočevski mogotec knez Auersperg. Ta je pri razširjenju kočevske nižje gimnazije v popolno nemško gimnazijo govoril: »Nemški bratje, ne dopustite, da bi izginil kočevski nemški otok, ker preko njega moremo in moramo priti do Adrije!«

Kmalu nato je zapisal nemški propagandni zgodovinar Wutte v »Deutsche Erde«: »Na Kočevskem delujeta prav živahno obe nemški obrambni društvi Schulverein in Südmark, tako je obstoj jezikovnega (nemškega) otoka zagotovljen, zlasti odkar ima svojega zastopnika v državnem zboru. Za nemški pouk skrbi okrog 30 ljudskih šol in popolna nemška gimnazija v Kočevju.«

V vsaki občini, da, v vsaki večji vasi po Kočevskem sta bili obe podružnici nemških bojnih društev, tako da je Südmark ustanovila za Kočevsko posebno pokrajinsko zvezo (Gau). V Verdrengu so umetno našli 96 Nemcev (bili so dejansko od župana Jonkeja v Mozlu odvisni slovenski delavci), a so imeli obe nemški podružnici, vsaka nad 30 članov, torej je bil vsak tretji prebivalec član obeh društev — seveda na pritisk Jonkeja.

Razen obeh podružnic pa so imeli še posebne mladinske organizacije po po šolah (Jugendortsgruppe). Vse skupaj pa je imelo zgolj agitacijske namene za nemštvo, ker denarja so zbrale vse kočevske podružnice bore malo (do 100 K na mesec), a dobivale na tisoče od zunaj. Vsi učitelji kočevskih šol so dobivali od zunaj redne mesečne podpore za izvenšolsko delovanje. Na čelu agitatorjev je stal šolski nadzornik Perz.

Leta 1908. je bil ustanovljen Nemški narodni svet za Kranjsko. V novo organizacijo so stopile složno vse štiri nemške stranke: staroliberalna, konzervativna, nacionalna in radikalna. Leto nato (1909) pa je bil v Kočevju sklenjen sporazum med nemškimi nacionalisti (župan Loj) in krščanskimi socialci (dekan Erker). Oboji so pri tej priliki obljubili, da bodo solidarno podpirali nemški Schulverein in Südmark. Župnik Mauser v Poljanicah pri Novem mestu je pisal v »Gottscheer Bote«: »Vsi nemški duhovniki na Kočevskem so že davno člani Schulvereina.«

Südmark je samo v letu 1907 razdelila za Kočevsko 12.542 Kron, in sicer posojil 2.860 K, šolam in učiteljem 2.450 K, drugih podpor 2.020 K, kočevski podružnici Kranjske kmetijske družbe stalno letno podporo 4.000 K in še posebej letnih 600 K za nemškega kmetijskega učitelja. Nadalje je podarila kočevskim kmetom mnogo kmetijskega orodja ter ustanovila 4 nove ljudske knjižnice. Sploh ni bilo mesečne seje pri Schulvereinu in Südmarki, da bi ne bilo dovoljeno posojilo kočevskim posestnikom in obrtnikom.

Nemški Schulverein je vzdrževal na Kočevskem sledeče šole: Mavrl pri

Kočevju (že od leta 1883), Rodine, Vršice, Laze, Grčarice (obč. Dolga vas pri Ribnici), Škrilj, Verdreng, Ovčjak, Svetli potok, Šalka vas, Štalcerji. V načrtih za ustanovitev nemških šol pa so bili kraji: Novo mesto, Krško (ali Videm), Srednja vas, Dol. Briga, Trava, Rajhenau in Štale. Le vojna je te načrte prečrtala.

Največ denarja za nemško šolstvo na Kranjskem ni dajal Schulverein, temveč Kranjska hranilnica, ki so jo vzdrževali nezavedni slovenski vlagatelji. Kranjska »šparkasa« je pod skrito firmo »Ljubljanski šolski kuratorij« (Laibacher Schulkuratorium) vzdrževala razen mnogih ljudskih šol po Kočevskem — le z imenom jo je kril Schulverein — še privatno žensko učiteljske, dekliško trgovsko šolo, 8-razredno ljudsko šolo z otroškim zabaviščem v Ljubljani, 4-razredno šolo v Šiški, 3-razredno v Trziču, 2-razredno v Domžalah in dr. Vseh otrok — med njimi večina slovenskih — je bilo v teh šolah nad 700. Letnih stroškov za te šole je imela Kranjska hranilnica 70 do 80.000 K, na primer leta 1908 77.850 K — za takratne razmere naravnost ogromna vsota. Tudi razmeroma siromašna Mestna hranilnica v Kočevju je darovala istega leta za nemško šolstvo 13.122 K.

Poleti 1909 so nahujskani Kočevjarji pri belem dnevu navalili na edino slovensko trgovino v Kočevju ter vse razbili.

Ko je jeseni 1910 na opetovane prošnje slovenskih vernikov poslal škofijski ordinariat v Kočevje slovenskega kaplana Andreja Kopitarja, je prvi nastopil proti njemu dekan Erker. Odrekel mu je hrano in vplival tudi na nemške someščane, da mu niso hoteli dajati hrane. Kopitar pa je le vztrajal. Ko je pozneje ustanovil za Livold in Dolgo vas, kjer je bila večina slovenskih posestnikov, Slovensko katoliško izobraževalno društvo, so nahujskane nemške množice njega in spremstvo dejansko napadle s snegom, kamenjem in blatom. Pri tem so se demonstrantje norčevali iz cerkvenih obredov, nosili so kadilo v nočni posodi, a dekan Erker se je baje smejal. V zadoščenje je škof Kopitarja premestil v Leskovec, a Kočevje ni dobilo več slovenskega kaplana.

Ker je v mestu in bližnji okolici živelo nad 1000 Slovencev, katerih otroci so morali obiskovati samo nemške šole — vseh slovenskih otrok v nemških ljudskih šolah je bilo nad 200 — se je leta 1913 začela akcija za slovensko šolo. Zaupniki so že nabrali podpise 46 slovenskih rodbin, ki so imele nad 80 šoloobveznih otrok. Tedaj pa je dobil prepis prošnje v roke oskrbnik kočevskega rudnika neki Stöckl, ki je sklical vse podpisance ter jim zagrozil z odpustom iz službe, ako ne prekličejo podpisov. Večina se je ustrašila.

Vabila k uradnemu zaslišanju je dostavljal občinski redar. Pred podpis je napisal z okorno roko dostavek: »Meine Kinder werden nur deutsche Schule besuchen« (Moji otroci bodo obiskovali samo nemško šolo). Tako

potvrjeno polo jim je velel podpisati ter obenem rekel prosilcem, da so s tem že vse opravili ter jim ni treba priti k uradnemu zaslišanju. Mnogo pol pa redar sploh ni hotel dostaviti, tako n. pr. ne živinozdravniku Miklavčiču, z izgovorom, da ni bila na vabilu zapisana hišna številka, dasi je imel redar pri njem vsak dan uradne opravke.

Uradno zavlačevanje se je zavlačevalo in prelagalo v neskončnost, da so dobili Nemci čas za protiakcijo. V seji kranjskega deželnega zbora 30. septembra l. 1913. je stavil poslanec Adolf Ribnikar s tovariši nujni predlog, naj deželni zbor sklene: »Deželnemu odboru se naroča, da ukrene vse potrebno, da se javna slovenska ljudska šola v Kočevju čimpreje otvori.« — V seji dne 3. oktobra l. 1913 je poslanec A. Ribnikar utemeljeval nujnost svojega predloga in navajal vse zgoraj naštete nasilnosti in sleparije nasprotnikov. Svoja izvajanja je zaključil: »Moj govor ima samo narodni smoter, zato sem prepričan, da bodo zanj glasovali tudi zastopniki SLS.« In res je bil predlog sprejet z vsemi glasovi in odkazan šolskemu odseku.

Ker se zadeva kljub temu ni premaknila z mrtve točke, so isti poslanci v seji dne 9. oktobra vložili interpelacijo na deželnega predsednika barona Schwarza. V interpelaciji so navajali, da je v Kočevju za šolo godnih slovenskih otrok najmanj 200, da bi se lahko takoj napolnila trirazrednica. Za Livold in Dolgo vas bi bila potrebna še druga manjšinska šola. Ako živi kje med drugorodnimi le tretjina tega števila Nemcev, dobe takoj svojo šolo. Interpelacija je ostala brez odgovora.

Dne 14. oktobra 1913 se je vendar začelo uradno zasliševanje na okrajnem glavarstvu. Naravnost čudež je bil, da je kljub opisanim nasilnostim in sleparijam prišlo k uradnemu zaslišanju 18 slovenskih strank, ki so zastopale 38 šoloobveznih otrok.

Zasliševanje je vodil dokaj taktno okrajni glavar Merk. Prosilce so zastopali: drž. poslanec dr. Vl. Ravnihar, odvetniški koncipient dr. Klepec in potovalni učitelj CMD Ante Beg kot pooblaščenec zadržanega odvetnika dr. Štef. Rajha. Dr. Ravnihar je razkril vse nerednosti in vsa nasilstva nasprotnikov ter zahteval zadoščenje in to navedel v zapisniku.

Do rešitve za ustanovitev slovenske šole pa vendar ni prišlo.

Državne in deželne oblasti so skrbele, da so na Kočevskem dobivale službe le skrajno nestrpne osebe. Deželni odbor je podeljeval Kočevarjem najizdatnejše meliorizacijske podpore ter vzdrževal posebnega nemškega potovalnega učitelja za kmetijstvo. Pri deželnozbornih volitvah leta 1913 so Kočevarji glasovali za Slovensko ljudsko stranko (SLS), kar je po poročilu »Gottscheer Bote« napravilo pri deželnem odboru in v vladnih krogih najboljši vtis. Prva »gospodarska« želja, odnosno zahteva Kočevarjev za to uslugo je bila ta, da Slovenci v Kočevju ne smejo dobiti slovenske šole. In res je po volitvah o tem vse utihnilo.

O binkošti leta 1914 je na občnem zboru Schulvereina podpredsednik Wottawa z velikim zadovoljstvom konstatiral, da SLS na Kranjskem ne dela Schulvereinu nobenih ovir in sitnosti, temveč neposredno še pomaga Nemcem, ker hoče z novim šolskim letom vpeljati v slovenske ljudske šole v Ljubljani dvojezični pouk.

Deželni šolski svet je pošiljal na Kočevsko za učitelje zagrizene nemške agitatorje tudi v slovenske župnije. Deželni šolski nadzornik Belar je v deželnem zboru sicer obljubil, da šulferajnske šole ne bodo več sprejemale slovenskih otrok, toda ostalo je vse pri starem. Še več! Schulverein je dobil dovoljenje, da je ustanovil ob novi belokrajinski železnici tri nove šole: Laze, Vršice in Rodine. V vseh teh šolah je bila večina slovenskih otrok, n. pr. v Lazah otroci iz čisto slovenskih Vršnih Sel, v Vršicah iz Kota in Semiča. V Vršicah je kljub večini slovenskih otrok kaplan iz Semiča poučeval verouk v nemškem jeziku, gotovo proti posebni nagradi.

»Slov. Branik« je leta 1911 pisal: »V deželnem odboru in v deželnem šolskem svetu se ne ganejo za pravice kočevskih Slovencev, a tudi cerkvena oblast se je strahopetno umaknila pred nasilstvom.« (Mišljena so nasilstva proti slov. kaplanu Kopitarju.) Škofijstvo je pošiljalo na Kočevsko večinoma le nemške nacionalne duhovnike. Leta 1898 je bilo na Kočevskem šest, 10 let pozneje (1908) pa že dvanajst nemških duhovnikov, deloma tudi v župnijah, kjer je bila večina slovenska.

Slovenski živelj v Kočevju je neustrašeno kljuboval vsem domačim in zunanjim nasilstvom. S pomočjo pok. dr. Žerjava se je ustanovila v mestu slovenska posojilnica, ki je imela že prvo leto 112.161 K vlog. Zveza slovenskih zadrug je kupila sredi mesta veliko Petschejevo hišo, kjer se je otvorila prva slovenska trgovina. Žalibog pa je sledil gospodarski polom, ki je močno omajal slovenske pridobitve.

Leta 1908 je bila ustanovljena Slovenska knjižnica, jeseni 1910 je bil ustanovljen Sokol, podružnica CMD pa je že poprej prav agilno poslovala.

Z novim letom 1914 se je naselil v Kočevju prvi slovenski odvetnik dr. Štefan Rajh (danes v Celju). Ta je kupil zgoraj omenjeno hišo od Zveze slovenskih zadrug. Kočevarji so v svojih časopisih nemoteno pozivali k bojkotu proti novemu slovenskemu odvetniku. Poleg dr. Rajha je bil vidni vodja slovenskega odpora tudi pokojni gostilničar Josip Beljan, pri katerem je bilo tudi zbirališče Slovencev.

STANOVANJSKE RAZMERE SLOVENSKE MLADINE

Za pravilno razumevanje življenja mladine nam je predvsem potrebno, da mladine ne izločimo kot nekak otok iz celotnega občestva, temveč jo študiramo v zvezi s socialno in gospodarsko strukturo sredine, iz katere prihaja. Upoštevati moramo vsa psihološka dognanja kakor tudi vse po seminarjih in laboratorijih dognane teorije, ki z lastnega zreljšča razlagajo življenjski tok mladine. Šele tako bo možna vseupoštevajoča podoba življenja naših otrok in ne bo težko najti one kvarne pojave, ki ovirajo pot pomoči.

Ker je sociografskih opisov za posamezne slovenske predele prav malo, si je učiteljski pokret zastavil nalogo, zbrati material za sliko socialno-ekonomske sredine, v kateri živi velika večina naših učencev. Pričel je zbirati podatke po anketnih polah iz vseh predelov naše domovine in sestavljati pregleda, n. pr. stanovanjskih razmer, obleke, zaposlenosti itd. Pri interpretaciji posameznih pojavov smo skušali ugotoviti, koliko že lahko posamezni pojav vpliva v celotnem obsegu vseh faktorjev na telesno in duševno strukturo mladine; šele po končanem opisu vseh posameznih faktorjev pa bo možna točna slika pogojev za telesni in duševni razvoj.

V poglavju o asanaciji vasi, (v II. knjigi »Zdravja v Sloveniji«) spada stanovanje v tretji kompleks zdravstveno tehnične asanacije. Zbrani podatki kažejo tudi zdravstveno in duševno stanje mladine. Ni pa še zbran ves statistični material za popolno sliko duševnega in telesnega razvoja naše mladine s stališča vpliva vseh faktorjev socialno ekonomske sredine.

O materialu stavbe: Ni vseeno, ali je hiša lesena ali zidana, ali je zidana iz opeke ali iz kamna ali blata. Prav tako ni postranskega pomena, ali je stavba postavljena kar na golo zemljo, ali je zidana v dobrem temelju in zraven še podkletena. To so odločilni faktorji pri stavbah za to, ali je stavba suha ali vlažna, ali je podvržena naselitvi hišne gobe in s tem vsemu plesnobačnemu duhu, pospeševanju bolezenskih kali itd.

Kakšen je osnovni stanovanjski standard, nekak minimum? Stanovanje mora biti suho, prostorno, svetlo in zračno, brez velikih toplotnih sprememb, snažno in tudi po svoji opremljenosti primerno. Osnovni stanovanjski standard mora po higienskih zahtevah obsegati tele prostore: vežo, kuhinjo, shrambo za živila, dnevno sobo in spalnico. K temu spadajo prostori za človeško toaletno in tudi kopalnica ni več samo kak luksuzni dodatek k stanovanju gornjih desetisočev. Številna družina potrebuje več spalnic ne samo iz higienskih, temveč tudi iz vzgojnih ozirov, da ne spe otroci skupaj z odraslimi, kakor tudi ne mešano po spolu v istih sobah. Omembe vredna je še higiensko predpisana norma za sobno prostornino in sicer za odraslega 20 kub. m, za otroka 10 kub. m. Važno je tudi vprašanje o spanju v neprimernih prostorih.

Nekaj razjasnitve je potrebno tudi pri razdelitvi naših krajev na tri predele, t. j. agrarni, polindustrijski in industrijski. Agrarni in industrijski kraji so dobro opisani in opredeljeni, manj polindustrijski. Pri nas ne poznamo strogo mestnega tipa industrijskega centra, temveč se še vedno pozna prvotna agrarna struktura. Točneje je treba označiti polindustrijski kraj, specialno zato, da ugotovimo, ali je socialna in gospodarska sredina kraja res svojstven, čeprav mogoče samo prehodni pojav v zgodovinskem poteku. Dognati se mora tudi, ali s to sredino zvezani duševni milje ustvarja drugačen tip mladine kot pravi agrarni in industrijski kraj. Kje so nastali taki kraji? Ko si je po naši osvoboditvi iskala industrija mesta za svojo delavnost, je morala računati na trg kakor tudi na kvalificirane delavce. To je našla pri nas posebno v času, ko je carinska in devizna politika vseh držav brez izjeme za časa krize silila inozemske tovarnarje, da so pri nas postavljali tvornice, ki so jih demontirali v inozemstvu kot davno amortizirane in že zastarele. Tako je v marsikaterem povsem agrarnem okolišu (posebno Gorenjska in severozapadna Štajerska!) nastala industrija, ki je dala novega zaslužka že preje sproletariziranemu kmetu in poljedelskemu delavcu, ki je sedaj postal industrijski delavec. Prav tako je tudi povečala možnost prodaje pridelkov še na grudo vezanemu in tam ostalemu srednjemu oz. velikemu kmetu. Nastale so nove socialne strukture in tudi odnosi, ki niso povsem normalni. Začelo se je prerivanje med delavskim in kmečkim slojem. Kmetje silijo v industrijo, da si z rednim, četudi majhnim zaslužkom izboljšajo svoj težki položaj. Toda s tem izpodrivajo pravega industrijskega delavca, znižujejo s svojimi nizkimi zahtevami že itak majhno mezdo, postajajo nekaki paraziti na delovnem občestvu. Ustvarja se stanje, da na 15 do 20 km od industrijskega sedeža hite cele kolone takih pol-kmetov in pol-delavcev v tovarne na delo ter se po končanem delu zopet vračajo. Slabe posledice občuti tudi kmetstvo samo, ker z rednim zaslužkom počasi ponehava skrb za kmetijo, veliki oz. srednji kmetje pa zaradi odhoda poljedelskih delavcev trpe pomanjkanje delovnih moči in zato silijo in uvajajo na delo mladino, tako svoje otroke kakor tudi še drugo šoloobvezno mladino, ki jo iščejo po čisto agrarnih krajih pri velikih družinah revnih bajtarjev. Poraja se pereč in težaven problem pre zaposlenosti nedorasle mladine. Radi vdora industrijskega življa v agrarne kraje se pojavlja tudi prevrednotenje starih tradicionalnih norm, kar se opaža v družini in njeni številnosti. Nastaja nova rodbinska struktura, različna od one v agrarnih krajih, kakor tudi od one v industrijskih.

Anketirani so bili otroci iz vseh tipičnih predelov naše zemlje. Skupno je anketa zajela 18 krajev, od katerih odpade na agrarne predele 8 krajev, na polindustrijske 8 in na industrijske 2 kraja.

Ker je socialno-ekonomsko stanje v tesni zvezi s stanovanjem, je razumljivo, da tega ne smemo prezreti pri razdelitvi anketiranih otrok. Za osnovo

nam lahko služi razdelitev oz. kategorizacija po splošni državni statistiki, t. j. razdelitev na kategorije kmetov, poljskih delavcev, industrijskih delavcev, obrtnikov (kamor spadajo tudi trgovci) in drugih poklicev (kot nameščencev, uradnikov itd.)

Že splošna državna statistika je ugotovila dejstvo, da je procent malih kmetov pri nas ogromen. Kar 76.1 odst. je takih kmetij, ki ne obsegajo več kot 10 ha zemlje. Toda samo ta ugotovitev še ne bi točno pojasnjevala stanja, če posebej ne potrdimo, da je kmečkih obratov, ki imajo samo 0.01 do 1 ha, 20.3 odst. vseh naših obratov sploh, torej da so vsi člani takih kmečkih družin prisiljeni, da si zaslužijo hrano na ta način, da prodajajo svojo delovno moč večjim kmetom, oz. v polindustrijskih krajih, da si poiščejo zaslužka v bližnji industriji. Tu se pričinja poglavje o poljedelskih delavcih, ki po svojem socialnem položaju, socialnem varstvu in skrbstvu ne dosegajo industrijski delavcev, a vendar po svojem številu (121.000 do 131.000) tvorijo 11 odst. prebivalstva. Mali kmet je po svojem gospodarskem položaju zlasti v čisto agrarnih krajih podvržen neizogibnemu propadu, dočim si v polindustrijskih krajih rešuje položaj s tem, da najde mesto v bližnji industriji oz. da tudi lahko na povsem drugačen in dosti lažji način najde konzumente za morebitne pičle previške svoje poljedelske produkcije. Mnogo takih kmetij je preusmerilo svojo produkcijo na ta način, da proizvajajo le take pridelke, ki se dobro prodajajo. V takih krajih sta veliko na boljšem srednji in veliki kmet ter moramo srednje kmete, ki imajo pod 10 ha obdelane zemlje, prištevati že med velike kmete. Kot klasičen primer takih obratov nam služijo kmetije v okolici Ljubljane in Maribora in skoro vse kmetije na Ljubljanskem, Sorškem in Kranjskem polju. V čisto agrarnih krajih so v preživljanju neodvisni edino le veliki kmetje, a še ti svoje izdatke pokrivajo z dohodkom iz gozdov. Poleg tega so na dnevnem redu zadolžitve, v čemer daje pravo sliko statistika dolgov pri Privilegirani agrarni banki. Še v dosti večji meri so prisiljeni delati dolgove srednji kmetje, ki nikdar ne pridejo na zeleno vejo. Naša kmečka produkcija je nerentabilna in je v tej obliki in ob takem splošnem položaju obsojena na skorajšnjo propast.

Ako primerjamo delavstvo pravih industrijskih krajev z onim iz polindustrijskih, ni težko ugotoviti, da je prvo na boljšem posebno v plači, mezdnih kolektivnih pogodbah itd. Vzrok je v tem, da si skušajo predeli sproletariziranih kmetov izboljšati svoj položaj z zaslužkom v industriji, pa če je še tako nizek. Nastaja neko parazitarnost, zlasti če člani trdnih kmečkih obratov silijo in tudi najdejo mesta v industriji, čeprav bi jim ne bilo treba. Vsi ti avtomatično znižujejo življenjski minimum, ker so njihove potrebe za preživljanje manjše, posebno v hrani, ker jo v večji ali manjši meri pridelujejo doma.

Prav tako ni rožnat položaj obrtniškega stanu, ker niti ne more vzdržati konkurence s cenenimi industrijskimi izdelki, niti nimajo kmetje ne delavci

toliko gmotnih sredstev, da bi si lahko nabavljali obrtniške izdelke vsaj za vse najnujnejše vsakdanje potrebe.

To kažejo tudi statistični podatki iz naših anket. Po socialnih in ekonomskih kategorijah staršev so otroci razdeljeni takole:

	vseh otrok	mali kmetje	srednji kmetje	veliki kmetje	poljski delavci	industrij. delavci	obrniki	drugi poklici
v o d s t o t k i h								
Kmečki predeli	1328	40·5	20·3	6·8	16·3	—	9·1	7·0
Polindustrijski predeli	806	23·9	8·8	3·0	11·0	32·4	9·9	11·0
Industrijski predeli	892	2·5	—	—	—	78·0	8·0	11·5

Če po tabeli primerjamo posamezne kategorije kakor tudi predele, vidimo, da tabela precizno potrjuje prejšnja izvajanja. Še bolj karakteristično bodo izstopili posamezni predeli, ko pregledamo tabelo o številu otrok, ki izhajajo iz družin z različnim številom otrok.

	1 otrok	2 otroka	3 otroci	4 otroci	5 in več otrok	število otrok
v o d s t o t k i h						skupno
Kmečki predeli	4·4	11·4	17·1	20·4	46·6	1328
Polindustrijski predeli	5·1	16·0	22·0	14·5	42·4	806
Industrijski predeli	Težno	12·0	22·0	33·0	19·5	82
	Trbovlje	13·0	20·0	22·0	17·0	810

Jasno je, da se je staro vrednotenje življenja in moralnih (kakor tudi družbenih in političnih) norm še obdržalo v agrarnih predelih, kmetje močnejše občutijo prirodo in njene zakone zaradi večje zveze z zemljo. Kmetu ni zakon (brak) samo prijetna ljubezenska zadeva, temveč z njegovim gruntom in rodnom zvezan problem, kateremu je glavna vsebina ohranitev rodu in pridobivanje delovnih moči za grunt iz lastne družine. Tega, prav za prav v nekaterih odnosih etičnega problema ne pozna niti obrtnik, še manj pa industrijski delavec, zato v krajih, kjer raste delavstvo, pada procent družin z velikim številom otrok. Pri delavcu je zakonska zveza bolj ljubezenska zadeva, število otrok se ravna po ekonomskem temelju družine. Otroci delavcu niso za grunt potrebna domača delovna pomoč, temveč zakonsko breme, ki mu je skoro popolnoma odveč, zlasti v časih krize in brezposelnosti. To stanje nam dobro potrjuje naša tabela, toda potrebno je k njej še nekaj opazk. V kmečkih predelih procent polagoma raste, samo skok od števila družin s 4 otroki na 5 otrok je precejšen in ta skupina obsega skoro polovico

vseh družin (46.6 odst.). V polindustrijskih krajih je zrasel procent družin s 3 otroki, padel procent s 4 otroki in se dvignil procent družin s 5 otroki. Ta zadnji dvig je znak močne in rentabilne kmečke posesti v teh krajih, ki morajo zaradi pomanjkanja poljedelskih delavcev skrbeti za nadomestilo. Procent poljedelskih delavcev je padel od 16.3 na 11 v polindustrijskih in lahko rečemo, da vsako leto bolj pada. V industrijskih krajih pa je skoro dve tretjini otrok iz družin do 3 otrok, znak drugačnih potreb in zahtev življenja kot v kmečkih predelih. Zadnji odstotek otrok iz družin s 5 otroki je zopet odsev zadnjega ostanka kmečkega življa.

O gradbenem materialu naših hiš: Dognano je, da je velika večina naših hiš vlažnih, ker so sezidane na slabem, ne izoliranem temelju in iz neprimernega drugovrstnega materiala. Večji del naše mladine živi v nezdravih stanovanjih, toda ne samo zaradi vlage, temveč tudi zaradi drugih prav tako važnih nedostatkov. Pomislimo samo na majhna okna, slabo zračenje zlasti pozimi, prepih, nezadostno kurjavo itd. Za ilustracijo naj navedem nekaj opisov neposrednih opazovalcev:

Veržej: Hiše so večinoma lesene, nekaj je tudi zidanih. Vse so zelo prostorene, a nizke z majhnimi okni. Ilovnata tla se umikajo lesenim.

Zavrč: Hiše so raztresene po gričih in so večinoma lesene in obmetane z ilovico, nekatere so kamenite (peščenjak). Vse so nizke, z majhnimi okni, krite s slamo, le tu pa tam z opeko.

Murska Sobota: Hiše vlažne, 78 odstot. otrok spi po vlažnih sobah.

Ravne pri Šoštanju: Hiše so deloma zidane in krite z opeko (velike kmetije), deloma polzidane (majhne kmetije). Okna se ne dajo odpirati, tako da se prostori zračijo samo skozi vrata.

Brdo pri Lukovici: Večina hiš je zidanih, in sicer pol iz kamnja, pol iz opeke. Manjše število hiš je lesenih, še manj pa zidanih iz same opeke. Vse hiše, zidane iz kamnja, so vlažne.

Podzemelj: Hiše so do tri četrtine lesene, nekaj je zidanih »paradajn« (Riegelbau), le majhen odstotek je zidanih. Povsod imajo še stara ognjišča.

Mavčiče: Hiše so v veliki večini zidane, nekaj je starih lesenih hiš, zunaj neometanih, z majhnimi okni. Zaradi slabe izolacije so stavbe vlažne, v stanovanjih je značilen duh po plesnobi.

Trbovlje: Hiše so zidane, sistem rudniških kolonij. Material je sicer opeka, a slabo zidano. Nekatera stanovanja so zelo temna.

Iz tega splošnega opisa spoznamo, da stavbe večinoma ne ustrezajo zdravstveno primernim bivališčem. Samo ilovnata tla brez vsake izolacije v Slov. goricah in Prekmurju ter Halozah nam dajejo res žalostno sliko notranjščine takega bivališča. Res je, da tudi drugod ni boljše, vendar v drugih predelih izginjajo starinske lesene hišice z ognjišči in si ljudje postavljajo nove, zidane. Zanimiv pojav je dejstvo, da je največ novih hiš bilo v zadnjih 20 letih sezidanih v polindustrijskih krajih (okolica Kranja), dočim je popolna stag-

nacija v čisto agrarnih predelih. Naš kmet je v stalni krizi, zato ne more obnavljati stanovanjske hiše, posebno zaradi tega, ker mora skrbeti predvsem za gospodarska poslopja, da mu ne propade grunt. So občine (n. pr. Mavčiče), kjer si zadnjih 20 let ni postavil noben kmet nove stanovanjske hiše, pač pa je v istem času zgradilo nad 15 bivših bajtarjev, danes industrijskih delavcev, stanovanjska poslopja. V industrijskih krajih (kot Tezno) je značilno to, da delavci grade majhne hišice iz vsega mogočega materiala, samo da najdejo zase in za svojo družino bivališče. Da take hišice ne ustrezajo higien-skim zahtevam, je razumljivo.

Tabela, v kateri je v relativnih številih izraženo število otrok iz posameznih predelov, ki stanujejo v stanovanjih, kategoriziranih po številu prostorov.

	I prostor	kuhinja 1 soba	kuhinja 2 sobi	kuhinja 3 sobe	kuhinja več kot 3 sobe	skukuj	
v o d s t o t k i h							
Kmečki predeli	3·0	13·0	52·7	18·3	11·0	100	
Polindustrijski predeli	6·0	22·0	39·6	23·0	9·5	100	
Industrijski predeli	{ Tezno	25·6	44·0	20·7	8·5	1·2	100
	{ Trbovlje	9·0	70·0	14·0	5·0	2·0	100

V tej tabeli se razlika med posameznimi predeli še jasnejše kaže kot pri prejšnjih dveh. Najboljšo razmelitev imajo kmečki predeli. Po tej ugotovitvi lahko sklepamo, da stanovanjske prilike v splošnem v agrarnih krajih niso tako žalostne, toda pozneje bomo spoznali, da so prav tako mizerne kot v ostalih predelih. Dočim ima enoprostorna stanovanja v agrarnih predelih vaški proletariat (bajtarji, poljski delavci-dninarji, viničarji), zraste ta odstotek v polindustrijskih, še bolj pa v industrijskih krajih na ogromno število, kar celih 70 odst (v Trbovljah!). Taka bivališča, imena stanovanj itak ne zaslužijo, so legla jetike in drugih nalezljivih bolezni, zraven pa še mesto raznih amorálnih prizorov, šola brez vsakega etosa. K takim stanovanjem prištevamo lahko tudi ona, ki imajo sobo in kuhinjo, saj tu ni življenje boljše. Morda je nekaj več prostora, stanovalci se razdele na oba prostora, a slabo vpliva na zdravje mladine dejstvo, da je njih dnevno in nočno bivališče kuhinja, kajti soba je rezervirana odraslim. Ni to edini vzrok, da spi mladina v kuhinji tudi kuhinjska toplota je po mnenju staršev potrebnejša mladini, ki nima niti zadostnih odej niti primernih postelj. Taka prebivališča rastejo v odstotkih od 16 odst. v kmečkih predelih na 28 odst. v polindustrijskih predelih, na 69·6 odst. na Teznu in naravnost porazno število 79 odst. v Trbovljah. Tu hira del našega, že itak maloštevilnega ljudstva, in če to pomislimo, potem vemo, kam pelje naša pot.

Največji procent stanovanj s tremi prostori je v agrarnih krajih in ta

odstotek se postopno zmanjšuje v ostalih predelih. Stanovanj s 4 prostori je procentualno splošno največ v polindustrijskih krajih, kar je v zvezi z dobrim ekonomskim položajem tamkajšnje kmetije, dočim imajo najvišji odstotek stanovanj z več kot 4 prostori zopet agrarni predeli. To so hiše dobro situiranih srednjih in predvsem velikih kmetov, ki so si še pred vojno ali takoj po njej mogli postaviti take zgradbe. V polindustrijskih in predvsem v industrijskih predelih imajo taka zdravstvenim prilikam ustrezajoča stanovanja uradniki, veliki obrtniki, trgovci in podobno.

Iz vsega tega opisa in iz tabelarnega pregleda bi se zaključilo, da so najboljše preskrbljeni s stanovanjem kmečki predeli. Toda tu je treba temeljite revizije takega zaključka, ki jo daje natančnejše podrobno opazovanje. Dognalo se je, da stanovanje z več kot tremi prostori ni vse v uporabi. Tako je samo kuhinja določena za dnevno prebivališče in ena soba za spanje. To je posledica pomanjkanja dovoljnega pohištva in posteljne opreme, poleg tega ni v zimi mogoče segrevati več sob razen ene, ker primanjkuje goriva, zlasti v krajih, kjer ni gozda, oz. je v lasti nekaterih velikih posestnikov. Zato uporabljajo pozimi za bivanje in spanje samo po eno sobo, kjer je postavljena velika krušna peč in ni redka navada, da na taki peči in za njo spi do pet ljudi, t. j. 3 do 4 otroci, pa še kak odrasli. Predočimo si vse higienske nedostatke takega nočnega počitka, ko spe na segreti peči vsi v delovnih oblekah, komaj sezuti! Zanimiva so poročila iz posameznih krajev:

Sv. Ana v Slov. goricah: Pri dvosobnih stanovanjih se uporablja samo ena soba za spanje (zaradi kurjave).

Žibrše - Gor. Logatec: V »hiši« je velika peč, katero v revnejših kočah kurijo tudi zvečer, da na njej spi staro in mlado, ker za odejo ni denarja.

Trbovlje: Najstarejši koloniji sta Glažuta in na Polaju. Tu so še stanovanja, kjer imajo po štiri stranke skupno kuhinjo, tako da vsaka stranka kuha v svojem kotu. Okoli kuhinje so sobe, za vsako stranko po ena.

Okna stanovanj: Stropi stanovanjskih prostorov so zlasti v agrarnih predelih prenizki in zato kubatura sob premajhna, tudi okna so premajhna in večkrat prav neprimerno zastrta. Po velikosti se okna gibljejo med 0.5×0.5 do 0.8×1 za m^2 . Samo oni gospodarji, ki so si po vojni sezidali hiše, so zidali večja okna in je s tem odstotek svetlobe po sobah narastel. Posebno slaba in nehygienska so stanovanja, ki imajo še starinska okna 0.4×0.4 ali še manj, n. pr. po starih gorenjskih lesenih kočah in viničarskih hišicah v Slov. goricah in Halozah. Razen za svetlobo so okna potrebna za zračenje. Toda zračenje se povsod malo upošteva. Saj ponekod vso zimo ne odprejo oken, da ne bi zastoj kurili, kakor menijo. Nekateri sploh ne morejo odpirati oken, ker so za zimo pritrdili z žebli zunanja okna namesto zaslonov, s katerimi zastirajo okna poleti.

Z ozirom na majhno prostornost stanovanj in na razmeroma številne družine je lahko sklepati, kakšna sta red in snaga v teh stanovanjih. V tesnih

stanovanjih, zlasti v enoprostornih, ni mogoče vzdržati reda in snage, ko se vse delo in življenje vrši v enem samem prostoru. Na ta način ne moremo pričakovati smisla za snago in red pri mladini, ko tega od mladih nog ni vajena. Naši ljudje, vsi brez izjeme, znajo ceniti, kaj je snaga, a kaj, ko jim okoliščine tega ne dopuščajo.

Če primerjamo tabeli družinske strukture in stanovanjskih prilik, lahko v splošnem tudi ugotovimo, kako so stanovanja številno zasedena in kakšna je zveza med socialno kategorizacijo in stanovanjem. Najjasnejše se kaže ta medsebojna zveza v industrijskih predelih, n. pr. v Trbovljah, kjer je bilo ugotovljeno 78 odst. otrok industrijskih delavcev in 79 odst. otrok, ki stanujejo v maloprostornih stanovanjih.

Važnejše so razmere, v katerih spi mladina. Počitek mora biti ne samo primerno dolg, temveč tudi udoben, da se telo res odpočije. Ukoreninjeno je mnenje, zlasti na kmetih, da je za otroka primeren za spanje vsak prostor. Glavno jim je, da otrok leže, najsi bo prostor tak ali tak. A to stanje je še slabše, ker spi v eni postelji po več otrok, ali otroci z odraslimi itd.

Spalni prostori otrok:

	število anketiranih otrok			v hlevu, šupi, kuhinji			na tleh, klopi, na peči			v postelji, sami			v postelji, z drugimi		
	dč	dk	sk	dč	dk	sk	dč	dk	sk	dč	dk	sk	dč	dk	sk
Kmečki predeli	672	656	1328	11	2	6.6	13	9	11	18	15	15.7	58	74	66.7
Polindustrijski predeli	387	419	806	6.9	0.9	3.8	10.5	3.7	7.1	23.6	22.8	23.1	59	72.6	66
Industrijski predeli	Tezno			38	44	82	—	4.5	2.5	—	4.5	2.5	21.5	25.5	23
	Trbovlje			—	—	810	—	—	—	—	—	1.5	—	—	26.5

Glede spalnega prostora so deklice mnogo na boljšem nego dečki. Pri vodoravni primerjavi med spalnim prostorom in posameznimi predeli se pokaže nad vse značilno dejstvo, da so prilike za spanje v agrarnih predelih kljub temu, da smo preje ugotovili v agrarnih krajih v splošnem večje število večprostornih stanovanj, slabše od razmer v polindustrijskih in industrijskih krajih. Ustavimo se pri prvi kategoriji. Spalni prostor za mladino je v hlevu, ali v šupi, ali v kuhinji. Ugotovljeno je, da spijo po kuhinjah v industrijskih krajih, nekaj tudi v polindustrijskih, dočim na kmetih le v hlevih in šupah. V hlevu je zrak zatohel, vlažen, nasičen z izparinami živalskih teles in gnoja, torej poln amonijaka, postelja je zbita iz desk in pritrjena nekje pod strop, nekaj sena ali slame služi za žimnico. Otroka, ki spi v hlevu, zavohaš na daleč, saj nosi s seboj ves hlevski duh. O kakem higien-skem spanju ni govoriti. Izmed teh treh prostorov je kljub vsem napakam še najbolj primeren spalni prostor kuhinja.

Primerjava številčnih podatkov: Prednjačijo kmečki predeli z 11% pri

dečkih in samo 2% pri deklicah, nato pade odstotek v polindustrijskih predelih in zopet naraste v industrijskih na 4.5%, toda samo pri deklicah. Tu je spalni prostor kuhinja. V agrarnih in polindustrijskih predelih spiyo otroci v hlevih poleg hlapčkov in pastirčkov, zlasti tam, kjer kmetija ne more zaposliti odraslega hlapca. Skoro nikjer pa nimajo takega spalnega prostora deklice, razen samo najete pastirice in nekatere učenke iz najrevnejših bajtarskih družin. Prav ista razlika med posameznimi predeli se zopet očituje pri naslednjem spalnem prostoru: tla, klop, peč. V kmečkih predelih spi mladina na peči ali na klopi ob peči.

Slab je tak počitek tudi zaradi tega, ker mladina ne sleče delovne obleke, temveč spi kar v njej. Sezujejo si samo čevlje, drugega ne, ker nimajo odej. V industrijskih krajih je spalni prostor te skupine hišni pod, ker velikih krušnih peči itak nimajo. Tudi ta prostor je neprimeren. Na neprimernih krajih spi 24% dečkov v agrarnih predelih, kar je skoro četrтина vseh, a samo 11% deklic, kar je nekaj več kakor ena desetina.

Ob skupini otrok, ki spé sami v svoji postelji, moramo priznati, da je agrarni predel na najslabšem. Vendar se ta skupina izenači s poslednjo, ki ima spalni prostor v postelji sicer, a skupno z drugimi. Takih je največ v industrijskem predelu, 72% skupno. Na ta način se v bistvu predeli med seboj ne razlikujejo. Niso redki primeri, da spi po troje ali celo četvero otrok na eni postelji, da spi mlajši v vzhnožu starejših. Večkrat spe skupno otroci različnega spola, že v precejšnji starostni razliki, pa zopet odrasli z otroki istega spola. Dogaja se, da dekle v puberteti spi z brati, mlajši bratje s starejšimi, ti prihajajo pozneje spat in pri tem bude mlajše iz spanja. Take razmere so posledice slabih ekonomskih razmer. Samo dva primera:

Šoštanj: V enem primeru spiyo 4 sestre v eni postelji, a ne zaradi pomanjkanja prostorov, temveč zato, da jim je bolj toplo, ker v sobi ne kurijo.

Trbovlje: V neki baraki stanuje petčlanska družina v majhnem vlažnem prostoru. Glavni kos pohištva je črviva široka postelja, slama je pokrita s cunjami. Na tej postelji spi vseh pet ljudi. Oče, mati in najstarejši otrok leže po dolgem, mlajša dva pa pri nogah počez.

Z ozirom na ugotovljeno lahko trdimo, da so si prilike za spanje v vseh predelih podobne, četudi se odstotki nekoliko razlikujejo. Istočasno korigiramo tudi našo prejšnjo postavko, da so spalne prilike pri dečkih slabše kakor pri deklicah, kajti zopet lahko razberemo, da spi tako v posteljah večji procent deklic z drugimi, kakor pa dečkov. Razmerje se nekako izenači. Velika večina naše mladine živi v premajhnih stanovanjih, saj sem lahko štejemo vse tiste skupine mladine, ki nimajo vsak svoje postelje.

Posebno poglavje tvori posteljnina in nočno perilo. V splošnem so te ugotovitve: V posteljah so večinoma slamnice, napolnjene s koruzno, ovseno in drugo slamo. Včasih je slama nabita kar v postelji brez vreče ali rjuhe. Najslabše je zopet stanje po kmečkih predelih, posebej še zato, ker slamo

izmenjavajo prav redko, ponekod celo po več let ne. V drugih predelih raste število pravih žimnic. Po posameznih krajih so našli, da je najvišji odstotek pravih žimnic v nekem kmečkem kraju 11%, v industrijskem kraju pa že 39% vseh žimnic. Vsekakor napredek. Pri ostali posteljnini ni bistvene razlike. Rjuh je malo, in še tam, kjer jih rabijo, jih uporabljajo samo za spodnji del, vrhnjih rjuh ne poznajo. Za odeje jim služijo koci, stare, zavržene suknje, žaklješina, razne sešite cunje in podobno. Posteljno perilo se redkokdaj izmenjava, prav tako tudi redkokdaj zračijo postelje in posteljnino. So tudi hiše, kjer še nikdar niso imeli posteljnega perila. Res je, da so postelje najbolj zanikrno pohištvo naših stanovanj.

V eni anketi se je ugotovilo, da nima nočnega perila povprečno

v agrarnih predelih	84.4% vse mladine,
v polindustrijskih predelih	78.8% vse mladine,
v industrijskih predelih	61.8% vse mladine.

Te številke pričajo, da spi največ mladine v dnevnih oblekah ali vsaj v dnevnem perilu v agrarnih krajih, najmanj v industrijskih. Obleka se naleze nočnega potu; mnogokrat se otroci tudi močijo, zato je neprijeten duh neizogiben. Koliko različnih bolezni nastane zaradi takih navad, je razumljivo. Prejšnje ugotovitve strnemo lahko brez velike utesnitve v tele tri točke:

1. Stanovanjski prostori nikakor ne ustrezajo higienskimi niti stavbnim zahtevam, ker so vlažni, nepravilno zidani in razporejeni, so pretemni in pretesni z ozirom na število stanovalcev.

2. Stanovanjska oprema ni samo pomanjkljiva, temveč tudi neprimerna, pri socialno najnižjih slojih naravnost bedna.

3. Vzrok takim razmeram moramo iskati v socialno gospodarski strukturi naše vasi, v pomanjkanju materialnih sredstev, zaradi nerentabilnosti kmečkih obratov in nezadostnih mezd vseh vrst delavstva. Poleg tega moramo upoštevati tudi patriarhalne navade in tradicionalne norme, katerim še niso kos moderne higienske zahteve.

Ker še niso dokončno zbrani vsi podatki tudi iz drugih z življenjem mladine zvezanih področij, podajam samo dejstva, ki so jih spoznali neposredni opazovalci, ter bom podkrepil ta izvajanja s podatki splošne zdravstvene statistike.

Pregled o zadostnem spanju:

	Število vseh			Spi dovolj (v odstotkih)		
	dč	dk	sk	dč	dk	sk
Kmečki predeli	672	656	1328	91	88	89.7
Polindustrijski predeli	387	419	806	82	85	82.3
Industrijski predeli (Težno)	38	44	82	82.2	98	94

Opomniti pa je treba, da je bila ta anketa izvedena v zimskih mesecih, ko se ne pokažejo še posledice zaposlitve mladine pri poljskem in drugem delu. Najboljši odstotek imajo industrijski kraji, dočim med ostalima ni občutne razlike. Značilno je tudi, da spe v kmečkih predelih deklice manj kakor dečki, kar dokazuje, da je zaposlitev deklic pri večernem delu večja. Vsi, ki so poslali poročila, so pripominjali, da spi naša mladina, razen v industrijskih krajih, dovolj samo v zimskem času. Poleti so otroci, posebno nad 11 let, težko zaposleni; vstajajo že ob 4. in 5. uri in morajo že pred odhodom v šolo delati 3 do 4 ure in to ne lahko. Zato jim šola nudi počitek. To je tisti vzrok za apatičnost otrok in nezanimanje za delo v šoli. V tem oziru vpliva neugodno poleg slabih stanovanjskih razmer tudi fizična zaposlitev naše mladine pri težjem delu.

Kako vplivajo stanovanjske razmere na predšolsko mladino, tu ne bom navajal, temveč preidem takoj na zdravstveno stanje šolske mladine. Najprej nekaj o tuberkulozi, ki ni le medicinski, ampak tudi socialni problem. Ugotovljeno je, da jetika pri nas ni razširjena samo po mestih ter industrijskih revirjih, temveč je glavna bolezen naših kmečkih krajev, bolezen bajtarjev, poljskih delavcev in viničarjev. Že zaradi te ugotovitve lahko sklepamo, da ne zahteva boj proti tuberkulozi samo splošno zdravstvenih ukrepov, temveč predvsem socialno-ekonomske reforme življenja naših malih ljudi na kmetih. Okužitve po tuberkulozi so zato tako pogoste, ker so stanovanja natrpana s stanovalci, ker bolnikov ne izolirajo in se na ta način bolezen naglo razširja. Prav tako je smisel za higieno in za takojšnjo zdravniško pomoč med našim kmečkim ljudstvom še pomanjkljivejši nego pri industrijskem delavcu, ki ima na razpolago tudi boljšo zdravstveno zaščito od kmeta; kmet je prav za prav sploh nima! Zato je umljivo naglo širjenje jetike po vaseh. Tako navaja n. pr. dr. Furlan, da znaša okuženost za jetiko v murskosoboskem srezu med šolsko mladino 34%, v dolnjelendavskem srezu celo 40%; v drugih srezih je sorazmerno manjša. Tudi umrljivost za jetiko je največja v prekmurskih in zgornje-štajerskih krajih. Tudi Trbovlje nudijo s tesnimi stanovanji kar odlično mesto za širjenje jetike. V šol. letu 1936/37. je bilo zaradi tuberkuloze pregledanih in injiciranih 339 učencev; pozitivnih rezultatov je bilo pri dečkih 38,25%, pri deklicah celo 50,53%. Torej porazni rezultati v vseh predelih.

Ravno stanovanjske razmere so poleg pomanjkanja čuta za higieno zelo veliko krive za širjenje nalezljivih bolezni in epidemij. Navajam samo nekatere epidemije, pri katerih je bilo po zdravniški preiskavi ugotovljeno, da so bile prav stanovanjske razmere tiste, ki so jih povzročile:

L. 1924. epidemija tifusa v delavski koloniji v Trbovljah.

L. 1925. trebušni legar v Adlešičih.

L. 1926. epidemija škrlatinke v Prekmurju.

L. 1929. epidemija griže na Trojanah.

- L. 1929. epidemija škrlatinke v Trbovljah.
- L. 1930. epidemija škrlatinke v Borovnici, Preserju in na Vrhniki.
- L. 1932. griža v Črnomlju in okolici.
- L. 1933. griža v Smledniku.
- L. 1934. avgusta meseca velika epidemija griže v Prekmurju.
- L. 1935. griža v novomeškem okraju.

Razvidno je, da so našete epidemije največkrat razsajale po Prekmurju in v Trbovljah, po dveh predelih, kjer so stanovanjske prilike najslabše. Prav tu se kaže nujna potreba po čimprejšnji in temeljiti asanaciji naše vasi in seveda tudi po izboljšanju socialno-ekonomskih pogojev življenja našega naroda.

Po takih stanovanjih so otroci bledični in slabotni. Razen tega opazamo na takih otrocih ugrize insektov, zlasti bolh in uši, pa tudi stenice niso neznane. K širjenju te golazni prispeva svoj delež tudi nizka osebna higiena.

Iz vsega tega so razumljivi slabi vplivi tudi na duševnost mladine. Očituje se apatičnost, nervoznost, poraja se čut manjvrednosti. spolno prezgodaj dozorevajo itd. Manjka jim tudi prostora, kjer bi se lahko učili in pisali domače vaje. Samo dva opisa:

Zavrč: Deca je prepuščena sama sebi... Otroci doživljajo vse, kar doživljajo starši. Otroci, ki z odraslimi dela, z njimi tudi počiva. Pospešen spolni razvoj nikakor ne vpliva ugodno niti telesno niti duševno.

Sv. Ana: Učenci nimajo prostora za učenje. Zimski čas je doba najintenzivnejšega dela v šoli. Prav v tem času so stanovanja najbolj natrpana. Stanovanjska stiska kvarno vpliva na moralno vzgojo. Otroci so priča tudi takim razgovorom med odraslimi, ki so za otroke neprimerni ali celo naravnost škodljivi.

Otroci ne morejo pri pouku dovolj sodelovati, ker prihajajo v šolo duševno nespočiti. Pri mladini iz socialno nižjih plasti se posebno očituje plahost in nezaupnost ter čut manjvrednosti, ki večkrat ostane v otroku tudi ko odraste, in ga izpremeni v zagrenjenca.

Ne trdim, da so slabe stanovanjske prilike vzrok vsem tem ali enakim pojavom, gotovo pa so prevažen faktor pri vplivu na otrokov telesni in duševni razvoj. Upoštevati moramo pa tudi prehrano, obleko, zaposlenost, zdravstveno stanje, inteligenčno stopnjo itd., da dobimo popolno sliko o prilikah, v katerih živi naša mladina, in da poiščemo prave smeri in poti v delu za našo mladino.

Eno lahko pribijemo: Iz vsega opisanega in po primerjanju statističnih podatkov iz vseh predelov smo dognali, da nikjer niti po mestih in industrijskih krajih, niti po toliko opevanih in idealiziranih naših vaseh ne prebiva mladina tako, kot bi ji po vsej pravici pritikalo. Zato je vsakdanje govorjenje o visoki civilizacijski in kulturni stopnji našega naroda prav odveč, kajti že

samo izrez iz celotnega narodnega življenja nam kaže neizpodbitno dejstvo, da živi naš narod še silno nizko ter da je treba drugačnega dela kakor pa opevanja raznih tradicionalnih, le za oči lepih slik. Kajti kliče nas mladina, ona mladina, na katero se vselej tako radi zanašamo kot na »up in nado naroda«, a se ne povprašamo, ali ji nudimo vsega potrebnega, da bo lahko te nade tudi res izpolnila.

O B Z O R N I K

Ob desetletnici smrti dr. Gregorja Žerjave

V začetku tega stoletja je stopilo med Slovenci na plan omladinsko gibanje, ki je po besedah njegovega vodnika, jurista Gregorja Žerjave, združevalo realizem v spoznavanju narodnega položaja in njegovih potreb z idealizmom v določanju narodnih ciljev. Pod Žerjavovim vodstvom se je prenovila dunajska »Slovenija«, odtod se je dijaštvo strnilo v narodnoradikalni pokret pod geslom »Iz naroda — za narod!« Dijaški shodi v Trstu, Celju in zadnji v Ljubljani so v njegovem duhu oblikovali politični program mlade napredne generacije, ki jo je vodil v Beograd na prvi jugoslovanski dijaški kongres.

Dobi priprave je sledila doba žrtev. Dr. Gregor Žerjav stopi zaradi svojega »veleizdajniškega dela« pred vojno sodišče, kjer ga reši slučaj. Ni mu prihranjena pot na Ljubljanski grad in odtod v internacijo. Tam dozori v revolucionarja, ki mu je prva narodna zahteva zrušiti Avstrijo in privedi Slovence v svobodno Jugoslavijo. Svoj namen ustva-

ri postopoma in spere z majniške deklaracije madež habsburškega žezla.

Prvi december 1918 je dan njegove zmage, organičen zaključek vsega njegovega nacionalnega in političnega dela. Revolucionar postane graditelj, ki dela za Jugoslavijo do zadnje ure svojega življenja.

Njegova vera v moč napredka, v zmago jugoslovanske misli in v svobodo našega naroda je bila brezmejna, trdna kot skala in plodna kot rodna zemlja. Bil je središče vsega narodnega političnega in kulturnega dela med Slovenci. Bil je silen organizator »z grozno vztrajnostjo, mravljično pridnostjo in nadčloveško silo« (Klofač). Dosledno pošten, zvest, strogo moralen, brez gmotnih interesov je ostal tudi v našem političnem boju čistih rok. Bil je skromen. Zrtvoval se je do zadnjega. Ljubil je mladino, pospeševal prosvetno, narodno-obrambno in gospodarsko delo in tudi sam prijel povsod, kjer je le mogel.

Dr. Gregorju Žerjavu ostane med nami svetel, hvaležen spomin.

Med mirom in vojno

Mesec junij ni bil posebno bogat mednarodnih dogodkov. Mislim pri tem na dogodke v pravem pomenu besede, ki bi odločilno vplivali na mednarodni razvoj, bodisi v pozitivnem ali negativnem smislu, kajti res je sicer, da tudi v juniju ni minil skoro dan, ki bi nam ne bil prinesel kake nove senzacije v stilu že mesece trajajoče napetosti, v kateri

niha svet med mirom in vojno. Državniki so bili v tem kratkem razdobju izredno zgovorni, seveda vsak po svoje. V svoji krcniki imam zabeleženih okoli 25 pomembnih govorov in izjav najvišjih predstavnikov štirih evropskih velesil, ki so v tem času skušali začrtati stališča svojih vlad tako na splošno kakor glede posameznih perečih vprašanj. Samo po sebi se razume, da jih na tem mestu ne morem vseh zabeležiti, čeprav

sem prepričan, da bodo mnogi izmed njih predmet posebnih proučevanj zgodovinarjev, ki bodo hoteli označiti odgovornosti za dogodke, ki bodo sledili. Po splošni presoji ni namreč nobenega dvoma, da smo zašli v fazo, ki jo lahko označimo za predigro dramatičnega mednarodnega razvoja bližnje bodočnosti. Dalje se v predvidevanja ne želim spuščati, pač pa hočem vsaj na kratko prikazati problematiko bližnje drame, kakor se nam je v novih odtenkih pokazala v preteklih tednih.

V nasprotju z razvojem tik pred svetovno vojno ima sedanji razvoj za nas kroniste vsaj to prednost, da ne poteka več v tolikšni meri za kulisjem kakor nekdanj. Nekje sem čital posrečeno pripodobo, da si današnji državniki »medsebojno perejo glave, preden bodo klestili po njih...« Govori sodobnih državljkov zares že zvene kot priprave na neko nujnost, ki mora nastopiti, saj je njih vsebina vestno preračunana na kasnejša iskanja krivcev. Preventivno določanje odgovornosti za dogodke, ki utegnejo slediti, to je najbolj značilna oznaka »preventivne vojne«, ki je že v zraku.

* * *

V drugi polovici junija so bili v tem pogledu značilni zlasti govori francoskega ministrskega predsednika **Daladiera** ob zaključku zasedanja francoskega parlamenta (27. junija), angleškega zunanjega ministra lorda **Halifaxa** v angleškem zavodu za proučevanje mednarodnih problemov (29. junija) in predsednika poljske republike **Mościckiego** na »dnevu morja« v Gdyniji (29. junija) na eni strani, na drugi pa zlasti izjave nekaterih odgovornih predstavnikov Nemčije.

Res je, da ti in nešteti drugi govori, ki so bili v juniju izrečeni, niso spremenili obrisov že znanega razmerja sil, toda ne bil bi točen, ako ne bi pripomnil, da so junijski govori državljkov demokratskih držav vzbudili splošno pozornost predvsem zaradi njih nenavadne odločnosti in jasnosti. Po njih bi namreč lahko sodili, da sta se obe zapadni velesili zares že začeli otresati tako zvane »monakovske mrzlice« in da se čedalje bolj zavedata, da je sedaj v igri njun svetovni položaj, čeprav se

mnogim Angležem in Francozom znabiti še vedno zdi, da neposredni interesi njihovih držav niso direktno prizadeti. Toda onih, ki javno v obeh državah izražajo svoje pomisleke, češ da se »za Gdansk ne bodo borili«, je vedno manj. Angleški zunanji minister lord **Halifax** se je prav v tem pogledu prvič povzpел na višino predstavnika velesile in svetovnega imperija.

Iz njegovega navedenega govora veje predvsem velika odločnost glede obrambe angleških interesov in glede volje **Anglije**, da se upre slehernemu poskusu nasilnega zavladanja nad drugimi državami in narodi, pa naj pride tak poskus od koderkoli. **Halifaxove** besede nam nadalje razodevajo veliko skepso glede uspešnosti kakršnihkoli pomirjevalnih poskusov v sedanji mednarodni atmosferi. Po mnenju lorda **Halifaxa** je za odstranitev vseh sporov in za rešitev vseh vseh vprašanj »v prvi vrsti potrebno, da si ves svet medsebojno zaupa«. Za obnovo zaupanja pa so »potrebna dejanja, a ne besede«. S samimi obljubami se dejanja ne dajo odtehtati. Samo v ozračju popolnega in iskrenega medsebojnega zaupanja bi se po mnenju angleškega zunanjega ministra dalo razpravljati o raznih neresenih problemih, kakor so kolonije, vprašanje pravilne razdelitve surovin, odprava raznih trgovskih omejitev, vprašanje tako zvanih »življenjskih prostorov«, omejitev oboroževanja ter skratka vsa sporna vprašanja v Evropi in sploh na svetu.

Iz **Halifaxovega** govora je končno razvidno, da se angleška zunanja politika slej ko prej opira na **dva temelja**: na odpor proti sili in na spoznanje, da si ves svet v resnici želi miru. Zato je po **Halifaxovi** ugotovitvi »prva in glavna naloga Anglije, da prepreči vsak nov napad«. V tem je pomen obveznosti, ki jih je Anglija v zadnjem času prevzela napram nekaterim državam na evropskem kontinentu. Tu je lord **Halifax** pripomnil, da se Anglija pripravlja, »da prevzame še druge obveznosti, to pa ob popolnem spoznanju njihovega pomena in posledic, ki bi jih utegnile imeti«. Globlji pomen vseh prevzetih in napovedanih novih obveznosti pa je označen predvsem v izjavi, »da bi bili ne-

posredno ogroženi tudi neodvisnost in življenjski interesi Velike Britanije same, ako bi izginila varnost in neodvisnost posameznih držav na evropskem kontinentu.

S to značilno izjavo je lord Halifax prvič povsem konkretno nakazal, na kakšni osnovi lahko Anglija in Francija še nadalje vodita svetovno politiko in kako lahko preprečita nevarno izmikanje v končno popolno izolacijo, ki bi obema zapadnima velesilama dovoljevala samo še »malo politiko« v obrambo neposredno prizadetih nacionalnih interesov. Jasno je, da bi umik v tako »drobno politiko« pomenil začetek konca svetovnega položaja obeh zapadnih velesil. Zato se ne čudimo, ako je lord Halifax iz svojega spoznanja izvajal nadaljnji logični zaključek, da je Anglija sedaj odločena »iti do kraja«. O tem nas bo prepričal že bližnji razvoj.

V Nemčiji se je nekako v istem razdobju oglasila tako zvana »druga vodilna garnitura«. Vodja rajhovske organizacije dr. Ley je dne 24. junija tega leta izjavil v Essenu med drugim: »Mi smo tvegali, stegniti roko po sadu. Sedaj ni več poti nazaj. Mi moramo skovati usodo in mi si jo bomo skovali, to naj si Anglija in vse tako zvane obkroževalne sile dopustijo reči... Versailles bi bil samo igračka v primeru z onim, kar bi se nam zgodilo, ako bi stare sile spet zadobile nadvlado nad nami. Mi nočemo vojne, toda ako nam jo bodo vsilili, bomo tudi nanjo pripravljeni.«

V istem kraju je dan nato izjavil propagandni minister tretjega rajha dr. Göbbels: »Mi zahtevamo popolno odstranitev versajskega miru. Mi zahtevamo vrnitev vseh naših kolonij. Gdansk bi si bili že zdavnaj vzeli, ako ne bi bila Anglija Poljski nataknila opornih palic. Mi nočemo za večne čase spadati med nemaniče. Angleži sede danes na široko in ponosno na svoji posesti, zelo samozvestno in zelo sito. Tako so nekoč sedeli pri nas weimarski gospodje na svojih stolih. Potem pa je vzrasla proti njim naša narodnosocialistična ideja in mi smo se polastili oblasti. Anglija bi storila prav, ako bi proučila to zgodovino narodnega socializma. Po izkušnjah zadnjih 20 let smo

izgubili zaupanje v pogajanja. Po poti pogajanj ne bi mi nikdar dosegli svojih pravic. Mi sledimo strnjeni svojemu vodji v slepem zaupanju, naj nas vodi kamorkoli.« Nekaj dni poprej (18. junija) je dr. Göbbels izjavil v Gdansku med drugim: »To, kar hočemo mi v rajhu, je prav tako jasno kakor to, kar hočete vi sami. Vodja je to povsem nedvoumno izjavil v rajhstagu, ko je dejal: 'Gdansk je nemško mesto in se hoče vrniti v rajh'. Smeli bi bili pričakovati, da bo svet to razumel. Svet bi namreč tudi po preteklih izkušnjah lahko vedel, da vodja nikdar ne izreka besed brez pomena.«

V teh govorniških »izmenjavah misli« se je razpletal mednarodni položaj, ko je postajala čedalje bolj akutna tako zvana **gdanska napetost**, ki je, kakor se zdi, v prvi fazi dosegla svoj višek »kritično soboto« 1. julija tega leta. Po sodbi Pariza in Londona bi se dala namreč ta sobota primerjati z znano sudetsko krizo izza 21. maja lanskega leta. Baje je bilo tedaj — že vse pripravljeno za nenadni udar. Pariški »Temps« z dne 3. julija tega leta je poročal, da se je v soboto 1. julija sestala francoska vlada, ki je označila splošni mednarodni položaj v smislu poslednjih izjav francoskih in angleških državnikov (Daladier in lord Halifax) za zelo resen in temu primerno sprejela — v sporazumu z angleško vlado — »več sklepov, ki naj bi ojačili akcijo Francije in razpršili sleherni dvom glede njene odločitve«. Med te sklepe je po pisanju oficioznega organa pariškega Quai d'Orsaya treba šteti tudi odločitev o **takojšnji obvestitvi Berlina**, da se bo sta Francija in Anglija »v smislu prevzetih obveznosti uprli sleherni enostransko izvedeni spremembi statusa quo glede Gdanska in poljskega kordorja«. To odločitev francoske in angleške vlade je sporočil francoski zunanji minister Bonnet nemškemu veleposlaniku v Parizu grofu Welczeku še isto soboto popoldne, skoro točno ob istem času pa tudi lord Halifax nemškemu veleposlaniku v Londonu, oba v obliki, »ki ni dopuščala nobenih dvomov«.

Do tu sem skušal verno posneti sliko

nedavne napetosti, ko se je spet enkrat zdelo, da je svet nihal — med mirom in vojno. Zaradi objektivnosti svojega pregleda pripominjam, da so mnogi nevtralnimi opazovalci (zlasti v Švici) tolmačili ostrost in odločnost angleških in francoskih govorov ter njih črno slikanje položaja med drugim tudi kot notranjo potrebo obeh zapadnih demokracij, »da se vzbudi primerno razpoloženje« in pa kot opozorilo domačim godrnjačem o potrebi čimprejšnje sklenitve sporazuma z Rusijo — navzlic čedalje bolj naraščajočim ruskim zahtevam. Po vseh dosedanjih angleških in francoskih izjavah se namreč zdi, da predstavlja sporazum z Rusijo za obe zapadni velesili tako rekoč edini izhod v sedanjem resnem mednarodnem položaju, v katerem so njuni interesi kar na več mestih istočasno nevarno ogroženi. Rusija je pri tem v ugodnem položaju, da lahko stavi pogoje, ki sedaj ne morejo več vzbujati začetnega odpora v Londonu in Parizu. Pomen teh »žrtev« pa je mogoče v očeh povprečnega Angleža in Francoza močno omiliti baš s sklicevanjem na resnost mednarodnega položaja.

Po mnenju istih nevtrálnih opazovalcev je mogoče tudi nemško retoriko presojati z notranjepolitičnih vidikov. To ozadje je zajel dr. Ley sam v svojem govoru v Essenu, ko je dejal: »Sedaj ni več poti nazaj.« Razen tega ne smemo pozabiti, da je še vedno eden izmed nemških adutov proti obeima zapadnima velesilama — strah pred novo vojno, ki je vsaj do nedavnega prevladoval vse druge občutke Angležev in Francozov. Ta občutek tvori končno, kakor sem skušal razložiti že takoj po Monakovu, tudi eno izmed najbolj tehtnih razlag za razvoj dogodkov ob koncu lanskega leta. Med tem se je seveda tako v Angliji kakor v Franciji marsikaj spremenilo. O tem nas niso prepričale samo izjave odgovornih angleških in francoskih državnikov, temveč tudi mnoga pripovedovanja očitvidcev. Vendar pa ni izključeno, da je presoja angleškega in francoskega razpoloženja v Berlinu še vedno ista. Prav v tem pa je po sodbi švicarskih opazovalcev slej ko prej ena izmed največjih vojnih nevarnosti.

Pretekle tedne, zlasti proti koncu junija, se je v Angliji in Franciji, pa tudi drugod mnogo razpravljalo o **terminu novih usodnih zapletljajev**. Znani angleški konservativni politik Winston Churchill je glede tega nakazal najbolj pesimistične možnosti. Znani švicarski diplomatski publicist **dr. Oeri** se je v tej zvezi predal naslednjim tehtnim razmišljanjem: »Ure izbruha nove vojne prav tako ne poznamo, kakor ne poznamo ure svetovnega konca. Morda se ji bo današnja Evropa vendarle izognila. Morda pa bo udarila prav onega dne, ko je nihče ne bo pričakoval. Pastirji iz basni, iz katerih so se s klicem: 'Volk prihaja' ponorčevali, niso več verjeli v prihod zveri, dokler se ni povsem nepričakovano resnično pojavila med njimi in raztrgala enega izmed njih. Zato bi bilo prav, ako v vojno niti preveč ne verujemo, niti preveč lahkomišlno ne odvrčamo njene možnosti, temveč raje ohranimo slej ko prej odprte oči in mirne živce, in to navzlic vsemu, kar bi se nam moglo v teh dneh prišepetavati.« (Upam, da sem s tem vsaj v okviru človeških možnosti ustregel vsem onim, ki sebi in drugim dnevno zastavljajo usodno vprašanje: Vojna ali mir?..)

Sedaj pa še nekaj besed o drugih dogodkih, ki zaslužijo omembe v tem pregledu. V prvi vrsti moram opozoriti na **podpis francosko-turške pogodbe**. Na bližnjo sklenitev te pogodbe kot potrebno dopolnitev angleško-turškega sporazuma in angleško-francoskega obrambnega sistema na evropskem vzhodu in jugovzhodu sem opozoril že v svojem poslednjem pregledu. Pogodba je bila podpisana v Parizu 23. junija t. leta. Kakor angleško-turška z dne 12. maja tega leta, je tudi francosko-turška obrambna zveza začasna. Prva skupna izjava, ki je povsem enaka angleško-turški skupni izjavi, vsebuje namreč začasne obveznosti o medsebojni pomoči »za primer napada, ki bi imel za posledico vojno v sredozemskem predelu«, obe državi pa sta se sporazumeli, da bosta sklenili »definitivni sporazum za dolgo dobo, ki bo vseboval medsebojne obveznosti v interesu njune na-

cionalne varnosti.«. Druga izjava, podpisana istega dne, se nanaša na Sirijo in se glasi: »Vlada Republike (Francije) izjavlja, da se Francija ne namerava odreči na korist tretjega svoji misiji v Siriji in Libanonu.« Ta izjava je bila potrebna, da se prepriča sleherni napadno tolmačenje **odstopa aleksandretskega sandžaka** v Siriji Turčiji, glede katerega sta se Francija in Turčija sporazumeli po daljših pogajanjih na osnovi poprejšnjih medsebojnih sporazumov, odobrenih od Društva narodov.

V vrsti novih pogodb moram končno navesti **tri pogodbe o medsebojnem napadanju**, ki jih je sklenila Nemčija z Dansko (31. maja 1939) ter z Estonsko in Letonsko (7. junija 1939). Ako še omenim, da je **Albanija** dne 3. junija t. l. dobila novo ustavno listino, ki podrobno ureja njen položaj v okviru italijanske države (listina obsega 54 členov), sem v glavnem izčrpal naštevaje pomembnejših mednarodnih dokumentov v razdobju med koncem maja in začetkom junija letošnjega leta.

Iz poglavja **diplomatskih obiskov** naj navedem v prvi vrsti obisk našega kneza namestnika Pavla in zunanjega ministra dr. Cincar-Markovića v Berlinu v začetku junija tega leta. O njem je izšel dne 5. junija daljši komunike, ki nakazuje potrebo nadaljnjega poglabljanja medsebojnih odnosov »tako na političnem kakor gospodarskem in kulturnem področju«, ne da bi ugotovil podpis kakih novih sporazumov ali pogodb. Iz zdravice, ki jo je 1. junija izrekel na čast knezu namestniku Pavlu kancelar Hitler, pa navajam naslednji odstavek: »V navzočnosti Vaše kraljevske Visokosti vidimo ugodno priliko za odkrito in prijateljsko izmenjavo misli, ki bo — o tem sem prepričan — samo koristna za oba naša naroda in obe naši državi. O tem sem toliko bolj prepričan, v kolikor bodo trdni in zaupljivi odnosi med Nemčijo in Jugoslavijo — sedaj, ko smo po zgodovinskih dogodkih postali sosedi s skupnimi mejami, postavljenimi za večno — ne le zagotovili trajni mir med našima dvema narodoma in državama, temveč bodo lahko predstavljali tudi element mir-

nosti na našem vznemirjenem kontinentu.« Knez namestnik Pavle se je v svojem odgovoru še posebej zahvalil za izjavo, da hoče tudi tretji rajh »priзнati svobodo in neodvisnost« naše države, »kakor tudi skupne meje, ki nas od lanskega leta dalje spajajo v trajnem sosedstvu«.

Izmed drugih obiskov naj omenim še potovanje rumunskega zunanjega ministra **Gafenca v Ankaro in Atene** v drugi polovici junija tega leta. Oba obiska sta vzbudila pozornost predvsem zaradi nekaterih specifično balkanskih problemov, ki jih postavlja nova mednarodna stvarnost. Z novim položajem v vzhod. Sredozemlju in na Balkanu je bil v zvezi obisk egiptskega zunanj. ministra **Jahja paše v Ankari** in v prestolnicah balkanskih držav. V zvezi z balkansko politiko, ki je trenutno v ospredju diplomatskega previranja na našem kontinentu, je tudi obisk bolgarskega ministrskega predsednika in zunanjega ministra **Kjoseivanova v Berlinu** v dneh od 5. do 8. julija tega leta. Na splošno bi tu lahko pripomnil, da nakazuje sedanjí položaj na Balkanu zanimive nadaljnje razvoje v znamenju antagonizma med obema taboroma evropskih velesil. Ako izvzamemo Turčijo, lahko rečemo, da prevladuje v ostalih državah tendenca po nevtralnosti glede vseh sporov, ki se tičejo velesil samih.

Sredi junija smo živeli nekaj časa v precejšnji napetosti zaradi nenadnega **japonskega sunka na Daljnem vzhodu**, ki je bil to pot namenjen v prvi vrsti angleškim, deloma pa tudi ameriškim in francoskim koncesijam v nekaterih kitajskih mestih (Tiencin, Svatov i. dr.), ki so v japonskih rokah. Angleško zunanje ministrstvo je opisalo novi položaj, ki je tam nastal, v posebnem komunikeju (16. junija tega leta), v katerem navaja, da je Japonska zasedla angleško koncesijo v Tiencinu zato, ker angleške oblasti niso hotele izročiti štirih Kitajcev, ki so jih japonske oblasti obtoževale, da so 9. aprila umorili nekega Kitajca, naklonjenega Japoncem. Dokazov za to obdolžitev pa japonske oblasti niso nudile. Kasneje se je ves

spor zaradi novih japonskih zahtev spremenil v načelen spor glede tujih koncecij.

Anglija na japonska izzivanja ni reagirala z enakimi ukrepi. Ohranila je mirno kri, da ne bi nasedla nakani, da se napetost na Daljnem vzhodu in njena tamkajšnja zaposlenost ne izkoristita od drugih sil na drugih »nevtralnicih« točkah. Skupno s Francijo in Zedinjenimi državami Severne Amerike pa je vendar pokazala toliko odločnosti, da se je japonska borbenost zmanjšala in se je v začetku julija pokazala možnost mirne poravnave spora z neposrednimi pogajanjimi. Doslej pa v tem pogledu še ni mogoče beležiti napredka. S spopadi na meji med Zunanjo Mongolijo in Mandžurijo so se med tem znova zaostri tudi japonsko-ruski odnosi, kar je spet razbremenilno vplivalo na položaj v koncesijah. Vrednost sporazuma z Rusijo se je angleškim državnikom v juniju tega leta pokazala tudi skozi prizmo teh dogodkov.

Precejšnja nevolja demokratičnega zapada pa je v začetku julija vzbudila vest iz Washingtona, da je ameriška poslanska zbornica odklonila vladni predlog o spremembi zakona o nevtralnosti v onem delu, ki se nanaša na dovolitev prodaje orožja in drugega vojnega materiala vojskujočim se silam v primeru vojne. Navzlic optimizmu, ki so ga vzbudile mnoge novejšje izjave angleškega prezidenta Roosevelta, se zapad še ne more otresti negotovosti glede stališča Zedinjenih držav Severne Amerike za primer evropskega konflikta, kajti striktna nevtralnost Amerike bi Angliji in Franciji škodovala, četudi bi nasprotnemu taboru velesil znabiti ne koristila v tolikšni meri, kakor se zdi po besedilu zakona o nevtralnosti in po teoretičnih možnostih njegovega izvajanja.

Ako izvajamo štiri evropske velesile, ki so se v zadnjem času, kakor se zdi, dokončno povezale v dva nasproti si stoječa bloka, ki sta vsak zase trdna in na znotraj ne le politično, temveč tudi idejno, gospodarsko in celo vojaško že povsem strnjena v dve enoti, se glede diplomatskega položaja ostalih treh velesil, Rusije, Japonske in Zedinjenih

držav Severne Amerike, ne dajo še postavljati dokončni zaključki, da nam dosežanje domneve že precej točno nakazujejo njih bližnjo opredelitev.

Dr. Branko Vrčon

Bolgarija in Balkan

V času, ko se diplomatsko težišče evropskega zunanjepolitičnega razvoja spet značilno premika na Balkan, kjer zadobivajo nekateri specifično balkanski problemi v razgibani igri velesil svoje posebno obeležje in svoj poseben pomen, se mi je zdelo potrebno, da po dveh letih od svojega prvega obiska v Bolgariji napravim nov informativen obisk v tej državi, ki se ji danes na splošno — in po mojem ne brez stvarne utemeljenosti — pripisuje »ključna pozicija« na Balkanskem polotoku. Iz svojih razgovorov v bolgarski prestolnici lahko sedaj izvajam zaključke, ki zgornjo oznako ne le v celoti potrjujejo, temveč jo celo razširjajo na ves slovanski del Balkana.

Jedro Balkana je slovansko, to jedro pa je v svoji celoti ključ do združenega Balkana. S tem je, rekel bi, s skupnim imenovalcem nakazana tudi skupna odgovornost tega slovanskega jedra na jugovzhodnem evropskem področju, odgovornost, ki se seveda praktično izraža v konkretnih pogojih resnične solidarnosti slovanskega Balkana. Prvi pogoj take solidarnosti je, da se ona — kot izraz pravih narodnih stremiljenj — diplomatsko nikdar ne sme pojaviti kot rezultanta trenutnega izigravanja velesil, ki bi jim iz čisto egoističnih računov slovanska solidarnost na Balkanu začasno morda konvenirala, temveč da sme in more najti diplomatsko obliko samo na osnovi skupnih balkanskih potreb in iz spoznanj po skupni povezanosti pred nevarnostmi od zunaj. Drugi pogoj je realnopolitična podkrepitev zgolj sentimentalno občutene skupnosti, in to s točno določitvijo skupnih interesov z najširših balkanskih vidikov. Tretji in tako rekoč sam po sebi umeven pogoj pa je, da se na nobeni strani diplomatsko ne stori nič, kar bi tej solidarnosti sedaj, v bliž-

nji ali tudi daljni bodočnosti škodovalo. Najboljša pot za izpolnitev teh treh pogojev je seveda medsebojno spoznavanje, medsebojna izmenjava misli in medsebojna kritika, ki jo bo toliko lažje prenesti, kolikor večja bo na obeh straneh gotovost, da izhaja samo iz skupne želje po bolj-ši — skupni bodočnosti.

To sem hotel poudariti za uvod k svo-jemu poročilu o tem, kar sem videl in slišal pri bratih Bolgarih, ko sem ob otvoritvi prve razstave jugoslovanske knjige v Sofiji (od 18. do 25. junija tega leta) prebil nekaj nepozabnih dni med njimi. V sedanjí splošni negotovosti, ki je po nekaj letih na splošno mirnega razvoja prešla tudi že na Balkan, sem se hotel na licu mesta prepričati o trenutnih težnjah in prevladujočem razpoloženju Bolgarov, da si ustvarim čim pravilnejšo sodbo o sedanjem položaju v tem delu Evrope, ki nas najbolj neposredno zanima. Merodajni činitelji v Bolgariji so mi pri tem tako vsestransko šli na roko, da so mi mojo nalogo zelo olajšali.

Bolgarija je v mednarodnem pogledu trenutno močno v ospredju splošnega evropskega zanimanja, in to iz dveh razlogov: prvič, ker je diplomatsko še vedno izven sleherne dokončne opredelitve, v kolikor se v nasprotjih med velesilami še drži nevtralnó in se tudi na Balkanu še ni priključila doslej niti Balkanski zvezi, niti angleško-francoski obrambni fronti, ki se tu opira na Turčijo kot svoje težišče ter na Rumunijo in Grčijo kot državi, ki sta sprejeli angleška in francoska jamstva za primer kakega napada na njuno neodvisnost; drugič pa zato, ker je prav v razvoju letošnjega leta prvič konkretnješe formulirala svoje revizijske zahteve, ki se tičejo v glavnem južne Dobrudže in svobodnega izhoda na Egejsko morje. Posamezni mednarodni dogodki izza zadnjega časa, zlasti pa nekateri diplomatski obiski (n. pr. obisk pomočnika ruskega komisarja za zunanje zadeve Potemkina v Ankari, Sofiji in Bukarešti, nadalje Gafencova obiska v Ankari in Atenah ter končno najnovejši obisk bolgarskega ministrskega predsednika

in zunanjega ministra Kioseivanova v Berlinu z vmesnimi dvakratnimi razgovori z našim zunanjim ministrom) so splošno zanimanje za bolgarsko zunanjo politiko še povečali. Vprašanje, kakšno stališče bi zavzela Bolgarija v primeru vojne, je bilo zadnje tedne tako rekoč stalno v ospredju, kadarkoli so razgovori nanesli na Balkan.

Seveda se je to zanimanje pokazalo tudi v Sofiji, kamor so v zadnjem času pogosto prihajali na obiske novinarji iz drugih držav, zlasti pa oni iz obeh taborov evropskih velesil, ki se tudi tu diplomatsko borita za prevladujoč vpliv v primeru splošnega konflikta. Angleži in Francozi smatrajo, da se Bolgarija ni še nagnila na nobeno stran, zlasti pa da se je doslej izognila slehernim obveznostim, ki bi jo a priori vezale na ta ali oni tabor velesil; njena politika je v bistvu politika nevtralnosti, kakor ona Jugoslavije, vendar s to razliko, da postavlja Bolgarija povsem konkretne revizionistične zahteve, ki se tičejo Rumunije in Grčije, torej dveh držav, ki sta nedavno prevzeli od Anglije in Francije jamstva za ohranitev statusa quo. V tem nasprotju se trenutno najbolj značilno kaže bolgarski problem ne le kot splošni balkanski, temveč tudi kot splošni evropski problem.

Italijani in Nemci sodijo, da se je Bolgarija že s samo postavitvijo svojih konkretnih revizionističnih zahtev odločno postavila na stran ostalih revizionističnih držav in se s tem dejansko že opredelila, četudi je na zunaj še ohranila svojo nevtralnost glede sporov med velesilami. Ton njeni politiki dajejo po nemškem in italijanskem mnenju predvsem njene teritorialne zahteve nasproti nekaterim sosedom. Zato je na primer Enrico Rizzini v svojem dopisu iz Sofije, objavljenem v listu »Corriere della Sera« z dne 6. julija 1939 zapisal med drugim: »Četudi se obisk Kioseivanova v Berlinu ne more a priori smatrati za popolno bolgarsko priključitev k osi Rim—Berlin, je vendar velikega pomena, ker daje čistejši ton bolgarski politiki čakanja.« Po Rizzinijevem mnenju bi se torej današnja »nevtral-

nost« Bolgarije morala pravilnejše označiti kot taktika čakanja, in sicer čakanja vse dotlej, dokler ne bi Bolgariji njen položaj sredi med nasprotujočimi si silami dovolil aktivnejše politike v znamenju postavljenih revendikacij, pri katerih, kakor pišejo i nemški i italijanski listi, lahko računa s popolno pomočjo Italije in Nemčije. Skratka, da zaključim po Rizziniju, Bolgarija ne more nikdar stopiti na stran Anglije in Francije, »kajti njeni življenjski nacionalni in gospodarski interesi ji lahko kvečjemu dovoljujejo politiko nevtralnosti, a nikdar ne politike, ki bi bila naperjena proti osi Rim—Berlin«. Naj dodam samo še Rizzinijevo informacijo, po kateri pomeni »vzpostavitev pristranih odnošajev med obema slovanskima državama na Balkanu osnovo nove zveze, ki lahko, kakor pravijo v Sofiji, spremenj v meso in kri jugoslovansko-bolgarski pakt večnega prijateljstva«, in sicer v tem smislu, da pomeni »sleherni odmik Jugoslavije od Balkanske zveze, ki je po svojem bistvu protibolgarska, bolgarsko približanje k Jugoslaviji in — v popolnem skladu z njenimi življenjskimi interesi — bolgarsko približanje k osi Rim—Berlin, ki predstavlja revizorja evropskega statusa quo«.

Podobno se izraža v svojem dopisu iz Sofije tudi poročevalec uglednega nemškega lista *»Frankfurter Zeitung«* (v številki z dne 5. julija 1939), le s to razliko, da smatra ta, da je »rešitev bolgarskih življenjskih vprašanj le v zelo majhni meri odvisna od Bolgarije same« in da je trenutno za Bolgarijo glavno vprašanje, »ali je v sedanjem mednarodnem položaju sploh mogoča aktivna bolgarska politika«. Za razliko od Rizzinija navaja nemški poročevalec tudi naslednjo zanimivo informacijo: »Bolgarija je v toliko v kočljivem položaju, ker postavlja svoje zahteve nasproti dvema državama, ki skušata voditi nekakšno nevtralno politiko med obema evropskima frontama'. V Sofiji ugotavljajo, da v zadnjem času tudi »antirevizionistične« vlesile zagovarjajo revizijo, v kolikor ta lahko služi njihovim interesom obkroževanja osi; opaziti je tu predvsem močno angle-

ško zanimanje za Bolgarijo.«

Nalasc navajam te glasove v daljšem izvlečku, da prikažem v luči posameznih interesiranih činiteljev vso bolgarsko problematiko na Balkanu v sklopu celokupnega evropskega razvoja. S tem seveda še nisem izčrpal vseh elementov bolgarskega položaja. O samih aspiracijah današnje Bolgarije bom spregovoril nižje. Zaradi pregleda vseh sil, ki so danes interesirane na razvoju na tem področju, naj navedem še nekaj misli, ki jih je glede italijanske pozicije na Balkanu napisal Francesco Bertonelli v znani italijanski reviji *»Gerarchia«* (ustanovitelj Mussolini) v junijski številki letošnjega leta. Bertonelli poudarja, da je po zasedbi Albanije tudi Italija postala balkanska država in da se zato proti njeni volji na tem področju nič ne sme zgoditi. Balkan je področje, na katerem so se od nekdaj vršili boji med Zapadom in Vzhodom. Danes predstavlja Zapad Rim, Vzhod pa Rusija. »V primeru konflikta«, piše Bertonelli, »bodo italijanske čete iz Albanije skupno z onimi, ki se bodo premikale ob Vardarju in ob Marici navzdol, z lahkoto prodrle do Bosporja, da napravijo enkrat za vselej konec ruskim sanjam o vstopu v Sredozemlje... Prav tako pa bodo napravile konec tudi utvari sredozemskega teritorialnega statusa quo. Toda italijanske čete v Albaniji bodo služile tudi za to, da preprečijo Grčiji, da bi se postavila, četudi proti svoji volji, med naše nasprotnike, da preprečijo obkrožitev osi Rim—Berlin na Balkanu in da preprečijo, da bi bil Bospor v izključni posesti sovjetov in njihovih zaveznikov.«

S temi osvetlitvami, ki so se mi zdele potrebne za pravilno presojo današnjega položaja na Balkanu, bo čitatelju lažje slediti razgovorom, ki sem jih imel ob priliki svojega nedavnega obiska v Sofiji z mnogimi odličnimi predstavniki bolgarskega političnega življenja, tako iz vladnih kakor opozicijskih vrst. V iskanju nagibov, ki določajo sedanja bolgarska razpoloženja glede med-

narodne usmeritve, so mi bila na vse strani odprta vrata. Moja zvedavost glede Bolgarov se je spopolnjevala z zvedavostjo njih samih glede nas in tako se mi je nudila prilika za vsestransko izmenjavo misli o vsem, kar nas trenutno oboje zanima. V marsičem so bili moji vtisi samo izsek trenutnega razpoloženja bolgarskih bratov, mnogih problemov pa sem se mogel v razgovorih dotakniti tudi z načelnih vidikov. Tu želim točno zabeležiti nekaj neposrednih vtisov, ki so mi ostali kot rezultanta najrazličnejših izjav nekaterih vodilnih bolgarskih političnih osebnosti. V vestni reprodukciji smisla razgovorov, v kolikor se na te sklicujem, se držim načela, da je naša prva dolžnost za pravilno presojo in oceno položaja prav ta, da spoznamo resnično stremeljenja in hotenja narodov kolikor mogoče neposredno, iz ust samih prizadetih.

Po vtisu, ki so ga name napravile posome izjave političnih osebnosti iz vladnih in opozicijskih vrst, sodim predvsem, da danes ni Bolgara, ki bi ne čutil potrebe po tesni povezani in še globljem sodelovanju obeh bratskih sosednjih držav, vendar ne brez kritike glede dosedanjega razvoja. Vsi se nadalje trudijo, da kar najbolj konkretno prikažejo še nadaljnje oblike tega sodelovanja, pri čemer se pogledi v marsičem krijejo, v marsičem pa ostajajo tudi negotovosti. Poudarek slovanske solidarnosti stopa pri tem zelo močno v ospredje, kar je povsem naravno, preseneča pa iskanje realnopolitičnih razlag za potrebo te solidarnosti. Tako se v razgovorih o tej slovanski noti bolgarske politike njena idejna zasnova močno prepleta z občutkom neposrednih bolgarskih interesov, ki izhajajo iz sedanjega mednarodnega položaja Bolgarije. Priznati moram, da sem doslej le malčke tako rekoč na kupu srečal toliko vnetih zagovornikov slovanske vzajemnosti in bratstva kakor v Sofiji. Na to osnovo postavljajo sedaj Bolgari vse svoje poglede na bližnji razvoj na Balkanu. Vsi, s katerimi sem govoril, so bili odločni v odklanjanju slehernega tujega vpliva v tem predelu Evrope, vsi tudi proti izigravanju od

strani kogarkoli. V uradnih krogih so še posebej poudarjali, da želi Bolgarija tudi svoje zahteve, ki jih postavlja nasproti nekaterim sosedom, uresničiti v neposrednih stikih s prizadetimi in povsem mirno, brez prelivanja krvi. To je bil, tako so mi rekli, smisel izjave, ki jo je o bolgarskih revindikacijah podal ministrski predsednik in zunanji minister K. Josevanov na seji zunanje-političnega odbora sobranja dne 21. aprila letošnjega leta.

Mnogi so ob razlagi bolgarskih aspiracij pokazali razumevanje za pomislek, da bi začetek revizije mej na Balkanu prav v sedanjem mednarodnem položaju lahko izzval za ves Balkan nevarne pretrese, ki bi tudi za Bolgarijo ne ostali brez hudih posledic, ker bi ob sedanji politični delitvi Evrope povlekli v igro vse velesile in tako sprožili nov kaos na Balkanu. Zato so mnogi uvideli in razgledani Bolgari iskreno poudarjali željo po kompromisu kot edini poti, ki lahko koristi Balkanu kot celoti.

Ne bil bi pa objektiven, ako ne bi v tej zvezi takoj poudaril, da se o že večkrat omenjenih bolgarskih aspiracijah govori v Sofiji tako rekoč povsod. V mnogih uradih in javnih lokalih sem opazil na vidnih mestih stenske zemljevide z mejami teh aspiracij, začrtanih po zgodovinskem razvoju. Značilno pa je, da Bolgari svojih revindikacij ne utemeljujejo niti toliko z zgodovinskimi, niti etnografskimi, kolikor z gospodarskimi vidiki. To lahko rečem vsaj glede onih, ki so mi skušali bistvo teh aspiracij podrobno razložiti. Narod se seveda ne spušča v podrobna utemeljevanja in izhaja pri svojem navduševanju zanje predvsem z nacionalnih (etnografskih) vidikov. Zato je na primer zahteva po vrnitvi južne Dobruže v širokih slojih neprimerno bolj popularna in splošna kakor pa zahteva po priznanju svobodnega izhoda na Egejsko morje, ki se tiče ozemlja, naseljenega danes v glavnem z Grki.

Formalna postavitev bolgarskih revizionističnih zahtev pomeni, da tako rečem, bolgarsko izvajanje posledic nedavnih preobrazb v Srednji Evropi, kakor tega tudi Bolgari sami ne prikrivajo. Pojav madžarskega revizionizma

na rumunskih mejah se je zdel mnogim ugodna prilika za postavitev zahtev glede južne Dobrudže. Bolgari bi se, kakor so mi nekateri dejali, v primeru sporazuma zadovoljili z mejo, ki je v tej pokrajini ločila obe državi vse do l. 1913. Rumunska uvidenost, tako so mi izjavljali, bi bila bogato poplačana s tem, da bi si Rumunija pridobila v Bolgarih zaveznika proti vsem drugim neprijetnostim, ki bi jo lahko še doletele. V Rumuniji so seveda drugačnega mnenja. Boje se, da bi popuščanje Bolgarom sprožilo plaz splošnih revendikacij, ki bi Rumunijo spravile v zelo kočljiv položaj.

Rekel sem že, da utemeljujejo Bolgari svoje revendikacijske zahteve, predvsem s politično-gospodarskimi argumenti. Tako mi je ugleden zgodovinar ob že navedenem zemljevidu bolgarskih teritorialnih zahtev takole razlagal potrebo teritorialnih sprememb: »Ako bi se postavili na čisto etnografsko stališče, bi se s priključitvijo samo južnega dela Dobrudže ne mogli zadovoljiti, kajti tudi v severni Dobrudži je večina prebivalstva bolgarska. Toda mi priznavamo Rumuniji pravico do tega njenega izhoda na Črno morje. Zahtevamo le odstop onega dela Dobrudže, ki tvori naravno zaledje naše črnomorske luke Varne. Kakor pa priznavamo Rumuniji pravico do navedenega izhoda na Črno morje, tako zahtevamo tudi zase izhod na Egejsko morje; izhod na Črno morje ne more namreč ustrezati našim potrebam zaradi — dardanelske straže«. Iz istih realno političnih in gospodarskih razlogov smatramo danes naše nekdanje zapadne aspiracije za »zgodovinsko sentimentalnost«. Svojo zahtevo po izhodu na Egejsko morje pa opirajo Bolgari še posebej tudi na določbe neuillske mirovne pogodbe, ki jim je priznala pravico do svobodnega pasu v Dedeagaču.

Narod pa se seveda v takšno podrobno utemeljevanje ne spušča in zanj so zlasti glede Dobrudže slej ko prej merodajni samo »srčni« in »sentimentalni« razlogi. Zato je na primer pred tedni vzvalovilo splošno ogorčenje po Bolgariji za-

radi vesti o ustrelitvi 23 rojakov v Dobrudži. Sploh je protirumunska iredenta del trenutnega bolgarskega političnega razpoloženja, ki ga ni mogoče prezreti. Občutek nezadovoljstva sili povsod v ospredje. Pridružuje se mu občutek tesnosti, ki je seveda odraz trenutnega političnega položaja države. Tem večja je zato želja po večji naslonitvi na Jugoslavijo. Iz izjav političnih osebnosti sem si lahko napravil zaključek, da želi Bolgarija, prav tako kakor Jugoslavija, v vseh nasprotjih med velesilami ohraniti popolno nevtralnost. Sami priznavajo, da Bolgarija niti ne želi, niti ne more voditi drugačne zunanje politike kakor naša država, s katero jo veže pakt večnega prijateljstva iz leta 1937. Prav zato si tudi žele, da bi bila Jugoslavija močna in vsestransko konsolidirana, kajti — tako mi je izjavil eden izmed najbolj vidnih in uglednih opozicionalnih politikov, ki velja za strokovnjaka v zunanjepolitičnih vprašanjih — »v taki Jugoslaviji vidimo najboljšo jamstvo tudi za nas«.

»Miroljubnost in sodelovanje z Jugoslavijo, to sta dve osnovi naše zunanje politike«, mi je dejal eden izmed odgovornih politikov na visokem mestu, »toda njena tretja osnova so zahteve glede južne Dobrudže in izhoda na Egejsko morje. Teh zahtev ni postavila vlada, postavil jih je narod sam.« Moj visoki sobesednik je pri tem pripomnil, da so vesti listov o tujih vplivih in pritiskih v Bukarešti in Atenah netočne. »Bolgarija sama postavlja svoje zahteve in jih bo tudi sama zastopala.«

»Ali verujete v možnost bližnjega sporazuma med Bolgarijo in Balkansko zvezo?« sem vprašal že navedenega opozicionalnega politika, ki mi je napravil vtis zelo razgledanega in bistrega presojevalca mednarodnega razvoja.

»Pogoji za tak sporazum so vam znani. Ne gre samo za naše teritorialne zahteve, temveč za vprašanje, da se tako izrazim, povsem novih osnov v balkanski politiki. Ako pa bi v bližnji bodočnosti prišlo do sporazuma za vstop Bolgarije v Balkansko

zvezo, bi se to moglo zgoditi samo preko Jugoslavije. Mislim, da me razumete. Jugoslavija in Bolgarija sta jedro Balkana. V tem pa je po mojem bistvo vseh tako zvanih 'visečih balkanskih vprašanj'. Konkretnejše bi vam to lahko izrazil tudi takole: Nočemo biti 'stražarji' tujih interesov na svojem področju. V tem je po mojem smisel in globoki pomen gesla: Balkan balkanskim narodom! Sleherno potiskanje nebalkanskih ali pretežno nebalkanskih držav na to področje močno ogroža resnične balkanske interese. To pa je obenem zadostna razlaga, zakaj se v nasprotjih med velisilami odločamo za nevtralnost. Naš ministrski predsednik in zunanji minister Kioseivanov vodi glede tega vseskozi realistično politiko. Ta narekuje Bolgariji dobre odnose z vsemi velisilami, ne da bi se zaradi tega spremenila osnova bolgarske politike.

Zaradi popolnejšega pregleda bi pripomnil, da je Bolgarija trenutno v prav dobrih odnosih tudi z Rusijo. Med mojim bivanjem v Sofiji se je na primer mudil v Moskvi z večjo delegacijo poljedelcev prvi podpredsednik narodnega sobranja g. Markov. Še pred njegovim povratkom pa je bil napovedan odhod večje parlamentarne delegacije, sestavljene iz vladnih in opozicijskih poslancev, na daljšo turnejo po Rusiji, pod vodstvom poljedelskega ministra g. Bagrjanova. V vrsti razstav inozemskih knjig se je vršila v Sofiji tudi razstava sodobne ruske knjige, takoj nato pa je bila v bolgarski prestolnici otvorjena tudi prva ruska knjigarna, ki je prav dobro založena s sodobnimi ruskimi knjigami in po obiskovalcih daleč prekaja vse druge inozemske knjigarne v Sofiji. Naj končno omenim, da je ruščina v vseh bolgarskih srednjih šolah obvezen predmet, kar še posebno zgovorno dokazuje slovansko duhovno usmeritev Bolgarov.

»Ljubezen do vsega, kar je rusko, je Bolgarom v krvi«, mi je dejal ugleden bolgarski književnik. »Ona je odraz globoke hvalečnosti bolgarskega naroda za pomoč v naših naporih za osvoboditev, kakor vam to zgovorno izpričuje tudi spomenik Carju Osvoboditelju (ruske-

mu carju Aleksandru II.) pred narodnim sobranjem.«

Tako se tudi širši zunanjepolitični razgovori končujejo z izrazito slovansko noto. Zdi se, kakor da bi slovanska misel prav tu na vročem Balkanu doživljala danes svoj veliki preporod. S komerkoli sem govoril, vsakdo mi je z navdušenjem odkrival svoja slovanska čustva, ki odločajo ne le pri presoji balkanskih, temveč tudi širših evropskih problemov. Zelo jasne poglede v bodočnost južnih Slovanov in Slovanov sploh so mi odkrivala zlasti besede, ki jih je v posebni avdijenci izrekel poglavar bolgarske pravoslavne cerkve, metropolit Stefan Sofijski. Njegova svetovna razgledanost in vsestranska informiranost dajeta tem njegovim pogledom poseben poudarek.

Rekorden obisk sofijske srednješolske in akademske mladine na razstavi naše knjige je dal prof. Nikolaju Stanevu, podpredsedniku uglednega »Slavjanskega društva«, ki že desetletja deluje na področju čim širše slovanske vzajemnosti, lepo priliko, da nam je s posebnim zadoščenjem in ponosom, tako rekoč na živem primeru, pokazal uspešnost vztrajnega sejanja slovanske misli med doraščajočo bolgarsko mladino: »V tem vidimo najsigurnejše jamstvo boljše bodočnosti ne le nas Bolgarov, temveč vseh južnih Slovanov in Slovanov sploh.«

Kaj si moremo bolj želeli, kakor to, da bi te besede potrdila naša skupna bodočnost! Pogoje trajnega sodelovanja med nami in Bolgari lahko izpolni samo pot, ki izhaja iz takšnih globokih in plemenitih pobud, ki pa se pri vsem tem niti za hip ne izgubi sredi trdih stvarnosti našega skupnega življenja. Te zahtevajo še mnogo medsebojnega spoznavanja in z idealizmom prežetega dela, ki se ne straši začetnih ovir.

Morda smemo prav od razgovorov, ki jih je bolgarski ministrski predsednik in zunanji minister Kioseivanov vodil z našimi odgovornimi državniki tako na svoji poti v Berlin v vlaku kakor na svojem povratku na Bledu, pričakovati, da bodo tudi diplomatsko ustvarjeni vsi pogoji trajnega sodelovanja, ki naj pomeni posrečeno simbiozo srca in

razuma v korist nedvomnih skupnih interesov obeh bratskih držav na Balkanu! Prav nič se ne motimo, če mislimo, da je to vroča želja vseh Slovencev, Hrvatov, Srbov in Bolgarov.

Dr. Branko Vrčon

Sezona v ljubljanski Drami 1938/39 II.

Težo letošnjega repertoarja pa je v režijskem delu nosil prof. Osip Sest, ki se je po kratki za gledalca iz parterja težko razumljivi ekskurziji vrnil iz Opere v Dramo. Človek bi si mislil, da imajo v vodstvu Drame presenetljivo malo smisla za delitev dela, če ne bi vedel, v kolikšni meri odločajo v našem Talijinem hramu dejstva potencirano osebnega, mnogokrat povsem boleznega značaja. Daleč smo od tega, da bi hoteli kazati na kakšno osebno krivdo, a na dlani je nesmotrnost takšnega gospodarstva, ki enemu izmed režiserjev nalaga prav toliko dela kakor trojici drugih. V pretekli sezoni je prof. Sest odpravil nič manj kakor 10 od 21 režij. Jasno je, da se pri tolikšni obilici dela režiser ne more poglobiti v stvar s kakšno fanatično zagrizenostjo, z iskanjem duhovnih koncepcij, temveč ostaja njegovo delo pri vrhu, v mejah lahkotnosti, ki se najbolj prilaga komediji.

In vendar tudi na tem področju ob koncu leta ne moremo zapisati prav pozitivne bilance. Drama je bila to sezono z veseloigro vobče preobremenjena: mnogo, premnogo komedij, pa malo čiste, plemenite komike, premalo iskrenega, zdravega smeha. Tako sta že na začetku sezone brez pravega odmeva šli mimo nas Molièrejeva »Izsiljena ženi-tev« in »Ljubezen — zdravnik«, čeprav sta Lipah (Sganarelle) in Kralj (filozof Pancrace) užgala s svojima resnično veselima figurama: uprizoritev ni našla stika od klasičnega teksta v občutje naših dni. Vse več uspeha je imel prof. Sest z Benedettijevo komedijo »Trideset sekund ljubezni«. Vedra lahkotnost italijanskega vzdušja, po sredi nje pa vendarle iskrica resnega, stvarnega problema — ali sme lepa, mlada gospa iz aristokratske družbe prodati poljub neznanemu moškemu za 150.000 lir — zgodba že sama po sebi osvaja ljudi. Tu so našli svoj žanr režiser in njegovi

igralci, predvsem Mira Danilova kot mlada gospa, Kralj kot ponesrečenec s ceste in Cesar kot tast, Lipah pa je kot advokat ustvaril nov tip malomeščansko resnega ter smešnega človeka.

Z literarnega vidika ponesrečena, a tudi glede režije in igrancev malo zanimiva je bila Golijeva »Dobrudža 1916«, prigodniški igrokaz v spomin na znamenite boje za nacionalno osvobodjenje, a brez umetniških ambicij in brez suverenega, objektivnega odnosa do stvari. Vsaj nekaj razgibanosti sta prinesli dve Piskořevi komediji, »Upniki na plan« in »Veliki skušnjava«, druga boljša, vrednejša od prve. V »Upnikih« je ostal nepozaben Kralj kot solicitor Jazbec, v »Veliki skušnjavi« Nablocka kot realistično dognana gospa Albina in Daneš kot čudovita figura dobrodušnega dedka. V to vrsto spada še Bekeffijeva »Neopravičena ura«, prijetna, malo pretirana komedija iz šole in meščanske družbe, v kateri smo občudovali zlasti Ančko Levarjevo kot svežo, gibljiv mlad talent, ki krije v sebi mnogo več, kakor smo imeli doslej priliko spoznati. Pač odveč je bilo, da je šla Drama obnavljat Nestroyeva »Utopljenca« — ob preobličili boljšega razvedrila je stvar ostala brez odmeva pri občinstvu. Za mladino je prof. Sest oskrbel tudi Kaestnerjevo »Pikico in Tončka«, malo problematično delce iz sodobnega mladinskega slovestva, ki pa je pri naši mladini našlo dovolj zanimanja in vneme.

Iz klasične drame je prof. Sest režiral dvojce del: dramatizacijo Tolstojevega »Živega mrtveca« in Shakespearejevega »Othella«. »Živi mrtvec« je našemu gledališkemu občinstvu že dobro znan, a pretresljiva življenjska tragika, ki jo nedosežni mojster v oblikovanju etičnih in družabnih konfliktov podaja s tako mirno, veličastno preproštinno, je vnovič privabila množico vernih, gorečih občudovalcev. V »Živem mrtvecu« je prof. Sest pokazal, kakšne umetniške učinke lahko doseže režiser, če pravilno razporeja in ureja elemente psihološke igre in sredstva, ki jih nudi vnanji, vizuelni okvir. Kralj, nosilec glavne vloge, je na prvi predstavi praznoval 25letnico svojega igralskega dela in prireditve se je razvila v lepo, mogočno manifestacijo množice za gledali-

ško umetnost in zanj. Njegov Fedja spada v resnici med velike, zrele kreacije, od kakršnih je — kljub jubileju — še zmerom nezadržna cesta kvišku, naprej. Na višku najboljšega, kar je dala sezona, so bile tudi stvaritve Šaričeve, Danilove, Jermana in Lipaha. Zaman pa je bilo zastavljeno prizadevanje za »Othello«, predvsem po krivdi nesmiselnosti razdeljenih vlog. Ta stvar je imela še za naše razmere značilen odmev s polemiko v dnevnem tisku. Tu se nam je prvič zazdelo problematična zaključnost, izgrajenost Levarjeve umetniške osebnosti (Othello), a Debevec (Jago) je kot igralec na vsej črti odrekel. Desdemono je kreirala Boltarjeva. Sredi močno labilne uprizoritve je vzbudil pozornost Sever (Roderigo) s svojo skrbno izdelano, iskreno doživljeno kreacijo. Sever in poleg njega še Presetnik in Gale so se nam v tej sezoni vobče odkrili kot najboljše zagotovilo, da premoremo mladih ljudi, ki bodo usodo Drame v prihodnjih letih lahko jemali na svoja pleča.

Bratko Kreft je vsega režiral četrto delo, a treba je priznati, da pomenijo njegove režije spoštovanja vreden pozitivum. V največji meri velja to za Vuoliokijeve »Žene na Niskavuoriju«, finno brušeno, tenkočutno razgibano družabno dramo, ki je v veliki meri po zaslugi režiserja in igralcev postala največji dogodek sezone. Štirje obrazi ostanejo nepozabni iz nje: Marija Vera kot mati na Niskavuoriju, Jan, njen sin, pa Mira Danilova in Vida Juvanova, obe ženi, ki se bijeta zanj. Nismo izlepa videli tako čudovito strnjene igre kakor tokrat, a skrb za realistični detajl je pričala, da delo dr. Gavella v Ljubljani za režiserje ni bilo brez haska. Manj uspeha je dosegel Priestleyev »Brezov gaj«, predvsem po krivdi zgrešene interpretacije glavne vloge, ki je vsej igri zamajala temelj. Navdušen sprejem je doživel Newiarowiczew »Hollywood«, s katerim nam je dal Kreft vzgleden primer dobre, iz finejšega življenjskega tkiva tkane komedije. V glavni vlogi se nam je Debevec predstavil kot komik svojevrstnega tipa, aktiven, vihrav, žlobudrav temperament, in je žel za svojo kreacijo mnogo odobravanja. S skrbno dognanim realizmom je Kreft postavil

na oder Štandekerjevo »Prevaro«, simpatičen prvenec mladega, talentiranega mariborskega igralca. V igri, ki je bila kot izvirna novost iz našega kmečkega miljeja resnično lepo doživetje, so med drugim dali dognane kreacije Vida Juvanove, Potokar, Presetnik in Sever.

O režiserskem delu Milana Skrbinška se v tej sezoni skoro ne da govoriti. Finžgarjeva »Veriga«, edino delo, ki ga je postavil na oder, je zapustilo precej medel, brezobličien vtis. Prav tako se težko reče, da je bil Skrbinšek to sezono dovolj zaposlen kot igralec, kakor vobče velja, da v naši Drami ni nikakega gospodarstva s človeškim materialom — in ta material je vendar najdragocenejši, kar teater premore. Prav ob zaključku sezone so našo javnost razgibali nekateri dogodki, ki zgovorno pričajo, da je nekaj gnilega v državi Danski. In malo je znamenj, ki bi obetala, da se bo kaj obrnilo na bolje.

V pičlem prgišču gostovanj, ki smo jih bili deležni letos (skupina londonskih, skupina beneških igralcev — vsaka nam je po svoje dala novih pobud), smo bili vendar najbolj veseli obiska mariborske Drame, ki je o priliki slovenskega tedna prišla gostovat s Cankarjevim »Kraljem na Betajnovi«. Spoznali smo, da na severni meji dela igralska družina, ki premore našim režiserjem in igralcem enakovredne režiserje (Jože Kovič) in igralce (Vladimir Skrbinšek Jože in Pavle Kovič). Če smemo ob zaključku sezone imeti kakšnih želja, bi bila prva ta, naj bi se medsebojna gostovanja med Mariborom in Ljubljano — v mislih imamo skupine in posamezne igralce — v bodoče vršila čim bolj pogosto in čim bolj po načrtu.

—tr—

Ob koncu glasbene sezone

Da je bila letošnja koncertna sezona tja do marca borna, o tem smo se že pomenili in takisto omenili nekaj vzrokov, ki utemeljujejo nazadovanje koncertnih priredb v letu 1938—39. Proti koncu sezone se je teh sicer nekaj nabralo — pozornost zaslužijo predvsem nastopi domačih umetnikov —, toda prevladovala so zborovske prireditve, ki so le enostransko merilo za domače

glasbeno življenje. Kar se mi zdi v okviru nazadovanja pomembnejše od števila priredb, je pomanjkljivost letošnjega sporeda tako na koncertnem, kot na opernem polju (celo na konservatorijskih produkcijah je to bilo opazati) glede na modernejša ali boljše sodobnim stremeljenjem ustrezajoča dela. Svojčas nas je v operi presenetil kak »Rex Oedipus«, razvedril »Petruška«, vzdramila, če že ne popolnoma zadovoljila »Katarina Izmajlova«. Na koncertnem odru so se odlično uveljavili Stravinskij, Šostakovič, Vycpálek in še marsikak moderen Francoz, Čeh itd. Na intimnih koncertih je bilo slišati dovolj sodobne glasbe tja do predstavnikov najradikalnejših smernic. Celotranskripcije sodobne glasbe so nudile izdatne drobce novega. V poslednjem času pa se zdi, kakor da ne obstoja več tista smer, ki je po vojni obračunavala s sentimentom pozne romantike in bila na najboljši poti, da se iz pretiranih početnih otročarij, grobsti in norčavosti, izkoriščujoč zdrave temelje svoje utemeljene reakcije, povzdigne do velikih stvaritev v dognanem slogu in tehtnem izrazu. In vendar obstojajo nova dela resnične kakovosti, le da nam ne prihajajo več izdatneje na uho. (Celo iz zloglasnega Milana, kjer je bil bajé Scherchen s svojim sodobnim sporedom izžvižgan, smo čuli spomladi radio prenos modernih italijanskih skladb in to takih, ki po svoji disonantnosti daleko nadkriljujejo pri nas razvpiti »ostercez«.) — Na splošno so tej letošnji pomanjkljivosti krivi vsi faktorji: izvajalci, občinstvo in prireditelji; celo radio, ta važni mednarodni faktor, ki je v nekaterih državah podvržen ne le želji najširšega občinstva, kot pri nas, temveč enostranski kulturni politiki. (Nemčija na primer preganja tako zvano »Entartete Kunst« tudi na glasbenem polju ne morda z zgolj umetniških, temveč predvsem z moralnih(?) vidikov. Vprašanje je le, ali so taka platonska načela, ki so se jih svojčas Spartanci s pridom držali v vojaški vzgoji svojih dečkov, v dvajsetem veku duhovne svobode na mestu.)

V bistvu se je rodila potreba po »novem« slogu vedno v ozkem društvu in

istotako potreba po reproduciranju bistveno novih umetnin sprva le v redkih posameznikih. Kajti vsaka nova smer zahteva pravičnega razumevanja svojega izraza in pravega navdušenja. Najširši krogi občinstva, ki vsako novotarijo zmorejo sprejemati vase le polagoma in v malih dozah, se spočetkoma zadržujejo vedno odklonilno napram njej. Pitanje s preveč nedostopnimi ali celo slabimi sporedi (in taki primeri so bili žal tudi pri nas) napravlja širšo javnost ne le apatično napram novim poskusom v umetnosti, temveč vzbuja v njej celo antipatijo, posebno, če je na delu intenzivno nasprotovanje konservativnih protivnikov. Ne smemo pozabiti, da celo Ljubljana razpolaga z glasbeno pomanjkljivo izšolanim občinstvom, ki si je svoj pogled na glasbeno umetnost priborilo večinoma šele po svetovni vojni, torej takrat, ko se je reakcija na mnogokaj, česar nismo niti poznali, kaj šele prebavili, že razbohotila v obliki »Moderne«. Kdo ne pozna neštetih primerov (saj jih pri nas doživlja mlad umetnik celo na sebi, ker večinoma ne vzraste iz glasbenih krogov, temveč sprejema šele med studijem v starejših letih vse pobude vase), da glasbeno neizobražen človek, ki živi v muzikalnem okolju, spočetkoma najlaže uživa najcenejše, najpreprostejše, večinoma celo najbolj neumetniške glasbene tvorbé. Polagoma šele mu postaja dostopnejša na eni strani strogo umetna glasba, na drugi pa se s kritičnejšim razumevanjem glasbenega izraza in vsebine bliža polagoma današnjim ali vsaj polpreteklim stremeljenjem v glasbeni umetnosti. Pomanjkanje bogatejše tradicije, primitivna stopnja glasbene naobrazbe staršev, vse to postavlja tem večje zahteve na glasbene šole v vzgojnem oziru. Zato bodi — mimogredé povedano — naloga teh šol, iz katerih izhaja dosledno le mal odstotek nadpovprečno nadarjenih gojencev, v prvi vrsti ta, da vzgoji in izšola kader vsestransko in solidno izobraženih glasbenikov in ne le enostranske virtuoze. Občinstvo in glasbenike z zdravimi nazori in zmožnostjo pravičnega razsojanja potrebuje mo, pa bo vsako tuje ali domače pozitivno delo, najsi iz preteklosti ali sada

njosti, padlo na rodovitna tla. Obenem ne bomo več v zadregi za izvajalce, do-
vzetne tudi za kako muzikalno proble-
matičnejše delo. — Da so za pravilno
vzgojo potrebne visoke pedagoške spo-
sobnosti, mnogostranost v stroki in te-
meljita splošna naobrazba, je izven vsa-
kega dvoma in to spoznanje bi moralo
biti vodilno geslo pri ustroju vsakega
umetniškega zavoda. — Kako pa glas-
beno naobražen človek presoja kot po-
slušalec ali izvajalec današnje glasbo,
to zavisi končno od njegove duševnosti,
predvsem od njegovega stališča do no-
vih kulturnih smeri in pridobitev v ob-
če. To stališče je žal dandanes po vsem
svetu vplivano od najbolj zagriženih,
nasprotujočih si propagand in oteženo
ponekod od nesvobode tiska tako moč-
no, da kulturna stremjenja ne morejo
niti v Evropi pokazati enotnega lica.

Vsak nov slog je torej kot reakcija
na prejšnjo dekadentnost omejen na oz-
ke kroge kulturnih delavcev ali nadar-
jene poedince — v našem primeru glas-
benike —, tedaj več ali manj utemelje-
ni umetniško-kulturni nazor. Več ali
manj zato, ker zavisi njegov obstoj od
njegove utemeljenosti v okviru splošnih
kulturnih stremljenj in od ozke poveza-
nosti z ostalimi umetnostmi. Vendar nov
slog celo takrat, ko se izkaže kot
upravičen, potrebuje vedno osebne ini-
ciative, gorečih privrženecv in fanatič-
nih pobornikov. Tako je bilo v vsakem
kulturnem razdobju in zato tudi v glas-
benih epohah. — Pred leti je bila ravno
v Ljubljani propaganda za nov zvok in
izraz zelo živahna. In če smo še tako
črno gledali, odrekajoč ji večji napredek,
moramo priznati, da je tedaj uspelo
dvigniti zanimanje za glasbo, za njen
slog, njene izrazne možnosti in zaje-
ziti prevlado mnogih osladnosti in manj-
vrednosti. Danes je ta živahnost precej
popustila. Zavzemanje za nova dela ter-
ja mnogo nesebičnega truda. Pa tudi
materialnih in moralnih žrtev. Prve po-
vzroča finančna oslabiljenost občinstva,
še bolj pa njegova dezinteresiranost in
zbežanost. Druge pa dejstvo, da se ta
nesebična muja vse premalo ceni v ti-
stih krogih, ki so poklicani v to, da ji
posvetijo pažnjo.

Ena glavnih potreb za razvoj mlade

skladateljske generacije pa je reproduk-
cija njihovih del. Čehi so nam v tem
ozirom na letošnjega leta prožili sija-
jen primer. Za izvedbo najrazličnejših
novosti so skrbeli mnogi krožki in zdru-
ženja, pa je vzkliklo med številnim
plevelom dovolj rodovitnega klasja.
Dandanes celo estetske obravnave mo-
rajo pripoznati upravičenost do repro-
dukcije kot gonilne sile za ustvarjanje.
Tako piše Anschütz: Rokopisi, ki se ne-
natisnjeni zapraše in se nikdar ne pre-
budijo k živi resničnosti, ne pomenijo
nikakšne vzpodbude k nadaljnjemu
ustvarjalnemu delu... Slikarji, kiparji,
arhitekti in celo pesniki se nahajajo v
drugačnem položaju kot skladatelji, ka-
terih skladbe navadno za ponazoritev
ne potrebujejo le ponatisa v notah,
temveč potrebujejo za izvedbo še pre-
cejšnjega števila sodelujočih in zato iz-
datnih denarnih sredstev, — ter zago-
varja skladateljeve napore po izvedbah.
Pa si pogledjmo možnost izvedbe pri nas
doma. Predlani nameravani festival slo-
venske sodobne je bil mrtvorojeno dete.
Prvenstvo radi denarnih vprašanj pa
tudi omejenega števila zmožnih repro-
ducentov, ki zopet niso vsi navdušeni
poborniki novih zasnutkov, se izvajajo
koncem koncev ponajveč dela, ki so
plod že vnešenih teženj ali taka, ki naj-
manj prelamljajo s tradicijo. Revolucion-
arnih je malo vmes. Ravno za sklada-
telja v prvi rasti pa je potrebna pobu-
da v obliki reprodukcije, da se dodobra
prepriča o pravilnosti svojih slušnih
predstav in oblikovne izgradnje, ki jih
je imel ob ustvarjanju dela. Relativno
lahko je napisati delo v konvencional-
nem slogu, ker prav gotovo zveni, če
ustreza že preizkušenim tradicionalnim
pravilom in narobe!

Tem večja je zasluga tistih, ki se res-
no in požrtvovalno lotijo dela v pro-
speh novih stremljenj. Zato ne bo pre-
senečalo, če posvetim delu učitelja na
meščanski šoli na Rakeku, **M. Pirnika**,
čigar nastop z **združenimi mladinskimi**
zbori z Rakeka, izvajajočimi marca me-
seca sodoben spored, ki je bil morda v
očeh koncertnih obiskovalcev malenko-
sten, nekaj več prostora. Vsi, ki imajo
posla z vodstvom zbora, vedo, kakšne
nepremostljive ovire tvorijo slab sluh,

muzikalna omejenost pevcev v prilagojevanju novejšim zvokom, skratka odpor proti vsemu, kar jim na prvi posluš ne gre »v uho«. Praktično se je izkazalo, da naši zbori skoro brez izjeme niso več kos intonacijskim zahtevam, ki jih današnji čas od njih terja, tudi če upoštevamo le dela, ki so pevsko dobro in izvedljivo napisana. (Enako je v ostalem z orkestri, katerih intonacija in gibčnost zaostaja takisto za današnjimi zahtevami.) Rakeški pevski zbori so pokazali več kot pa zgolj disciplino. Z ljubeznijo so se lotili celo tistih pesmi, ki jim očitno še delajo težavo. (Na pr.: Osterčeva »Ovca in psi.) To ljubezen jim je z velikim razumevanjem vcepil g. Pirnik in dosegel presenetljiv uspeh: zbor, ki obstoja šele dobri 2 leti, je večino pesmi, med njimi najtežje, zapel vzorno. Posledice take vzgoje nas navdajajo z najlepšimi nadami, da vzraste iz teh mladih duš nekoč zborovski pevci, ki se ne bodo več branili težavnih skladb. Prepričan sem, da bo bodoči nastop omenjenega zborovskega telesa še uspelejši in da se bo g. Pirniku posrečilo glasove izenačiti po jakosti in uravnovesiti interpretacijo z duhom oblikovno čvrstih in svežih skladbic. Opravljeno delo tako zbora kot njegovega vodje je bilo deležno pri številnih poslušalcih, ki so radovedni prihiteli v Filharmonijo, ginjenega odobravanja. Spored je bil skoro vseskozi solidno izbran, ne izogibajoč se tudi najtežjega (Osterč, Bravničar, Cvetko, Pirnik, Šivic, Savin, Tomc, Premrl, Dolinar). — Pomemben dogodek je bil nastop »Akademskoga pevskega zbora« pod vodstvom Franceta Marolta. Tudi ta moški zbor je v svojih uspehih odraz dirigentove nezlomljive volje, njegovih organizatorskih in muzikalnih zmožnosti. Le da je zborovodja, ki pozna težave novih domačih del s prejšnjih nastopov APZ — zdi se mi — v poslednjih letih ubral nasprotno pot. Z vzorno izvedbo sporeda, ki je tudi nestalnemu zboru naših akademikov dostopen, si je ustvaril izvrstno podlago za nadaljnje delovanje, ki bo, upajmo, v bodoče uspešno poseglo v sedanost. Izvajal je dela slovenskih ali k nam priseljenih skladateljev iz sredine prejšnjega stoletja (Potočni-

ka, Fleišmana, Riharja, Mašeka, Hajdriha, Nedvéda, S. Vilharja in D. Jenka) pod naslovom »Pesem slovenskega preporoda«. Ne morem soglašati s hvalisnjem nekaterih dnevniških ocen, ki so dobrohotno precenjevali umetniško vrednost izvajanih pesmi. Pozornost izkušnega poslušalca so vzbudile predvsem pesmi onih glasbenikov, ki so imeli priliko temeljitega študija. Tako je ugaljala na primer zanimiva »Pri zibelci« K. Mašeka, Vilharjeva dobro grajena »Ljubičica« in Nedvédova »Popotnikova pesem«, dočim je občinstvo bilo navdušeno od krepke Hajdrihove »Hercegovske«. Zbor sam je sledil dognani Maroltovi interpretaciji z vzorno pazljivostjo ter zvenel tako izenačeno, kot ga menda doslej še nismo čuli. Posebna zasluga Maroltova, ki je vse premalo zapažena, je borba proti vsem diletantskim razvadam, ki jih slišimo od mnogih slovenskih zborov, predvsem iz province. Logično izpeljana melodijska linija brez zaletavanja ali zadiranja, brez sentimentalnih ali nesmiselnih zastankov na neprikladnih mestih besedila, ki so le posledica slabega ali pokvarjenega okusa, to je Maroltov ideal in osnova zdravega njegovega muziciranja. Začetkom junija je nastopil v ljubljanski frančiškanski cerkvi zbor »Trboveljskih slavčkov« na koncertu, ki ga je izpopolnil prof. Tomc s tehtnimi orgelskimi točkami (Krek, Premrl, Osterc in Tomc). Zabrisana akustika v cerkvi jim žal posebno v polnih harmonijah ni bila v prid. Trboveljski slavčki so zapeli ob nalašč prikomponirani spremljavi Gerbčeve Troglasno otroško mašo na staroslovensko besedilo. Po mojem mnenju je potrebno za skladbo, ki naj bo v starem, od cerkvenih lestvic obvladanem slogu, ne le poznavanje tedanjih pravil, temveč tudi da se po njih ravna. Če skladatelj temu noče ostati zvest, naj poskuša raje na drug način doseči dojem pobožnega nastrojenja, sicer tvega, da zveni njegovo delo slogovno nečisto in zato manj vredno. Gerbčeva maša nalikuje na mnogih mestih na starocerkveni slog, je prepletena s prostimi recitativi, je dobro pevna in se odlikuje po toplini izraza posebno v odstavku »Jagne božje«. Zbor Trboveljskih slavčkov je bil

tokrat zelo številni in je njegovo petje pod vodstvom zaslužnega g. Šuligoja zvenelo v prostorni cerkvi z ozirom na dinamiko mnogo ugodneje kakor solo-orgle. Intonacija je bila čista, ton zbor pa kompakten in izenačen. — Sredi junija je tudi pevsko društvo »Slavec« s poljudnejšim sporedom polagalo račun svojega delovanja. Pod spretnim vodstvom g. Venturinija je beležilo to naše najstarejše zborovsko udruženje znaten dogodek in napredek. — Dva zanimiva komorna koncerta sta obogatila letošnjo posebno na intimnem muziciranju revno sezono. Naši dobri domači znanci, violinist Albert Dermelj, čelist Bogo Leskovic in pianist prof. Marjan Lipovšek so z velikim razumevanjem in občutjem složno zaigrali Schubertov b-dur trio in Dvořakov Dumky-trio, prvi pa ob klavirski spremljavi Dvořakovo sonatino. Izvajalci niso bili le kos tehničnim težavam omenjenih umetnin. Doumeli so značaj in vsebino »božjega muzikanta« Schuberta, njegovo harmonsko okretnost in toplo melodioznost, kakor tudi rapsodičnega, polnokrvnega, čisto zasanjanega Dvořaka. Večer je izolnila koloraturka gđe. K. Kušejeva ob spremljavi violine, čela in klavirja s samimi za to komorno sestavo napisanimi deli (Beethoven, Gluck, Mozart). Po kratkem pevskem, poldrugo leto trajajočem studiju v inozemstvu se je koncertantka povzpela že do tolikšne stopnje zrelosti, da s svojim po barvi skromnim glasom obvlada ves potreben obseg za najtežje koloraturne skladbe. Obenem je glas pridobil na toplini in izraznih možnostih, kar zna ambiciozna pevka mezzosopraniistka Astra Desmond in pianist Clifford Curzon, Angleža in gosta ljubljanskega angleškega društva. Pevka je ob vzorni spremljavi g. Moore-a ogrela s prefinjenim smislom za angleško pesem vseh časov in prav tako nemško romantično pesem Schuberta in Wolfa. Ob njeni visoki kulturi smo bridko občutili pomanjkanje, ki vlada pri nas na po-

lju koncertnega petja zaradi nezadostnega smisla in znanja za to najlepšo umetniško udejstvovanje. G. Curzon se je uveljavil šele pred nekaj leti kot koncertni pianist. Prepričevalnost, s katero prevzame poslušalca, je plod dovršene tehnike, kot je danes lastna le maloštevilnim svetovnim pianistom, in pa posledica vseskozi zdrave interpretacije. Osnovna poteza njegove igre je svežost in pa dosledna vernost originalu. Curzon je ob sviranju Schumanna, Liszta, Arneja, Blissa in nekaterih pri nas manj znanih angleških skladateljev pokazal sprejemljivim ušesom, da poetizira v igri ni vezana na tiste sentimentalne, romantične, nam že težko prenesljive, pretirane afekte, kot jih najdemo recimo še mestoma v igri Koczalskega. Tudi ta priljubljeni poljski pianist nas je letos obiskal s sporedom, ki je navajal Chopina, Schumanna in tri preludije pianista samega. Mojstrstvu G. Koczalskega ni mogoče niti najmanj oporekati. Saj je posebno v interpretaciji nekaterih Chopinovih del nenadkriljiv, kar mu tudi drugod priznavajo. Vendar se način njegovega igranja oddaljuje od današnjega okusa in včasih se zdi, kakor da hoče umetnik vnesti v svoje tolmačenje še intenzivnejše romantične poudarke in rubata, da bi poživil zanimivost, ki pa ga po svoji naravi le oddaljujejo od prave svežine. Mesto svojih preludijev pa bi bil Koczalski raje zaigral tehtna dela svojih sorojakov. Ze Szymanowski sam ima dovolj zrelih in hvaležnih opusov. — Pred Veliko nočjo nas je obiskala družina **Radio-Turina** z zborom, orkestrom in solisti. Izvedba Verdijevega rekvijsa je zelo trpela zaradi popolne indispozicije basista, kar je neugodno vplivalo na ostale tri, ki so bili sicer tehnično zreli in glasovno izdatni. Zbor nam ni bil razodetje, pač pa izvrstno vigran orkester, v katerem so se posebno odražala pihala in trobila po bleščečem zvoku, čisti intonaciji in promptnem nastavku. V okviru zaključnih produkcij državnega konservatorija v Ljubljani pa smo čuli izvedbo Haydnovega oratorija »Stvarjenje«. Po neumornem prizadevanju dirigenta dr. Švare in ravnatelja **Betetta** je ta izvedba bila visoko repre-

zentativna za naš najvišji glasbeni zavod. Poleg obeh solistov-konservatoristov, gđc. Polajnarjeve in g. Sladoljeva, — basovski solo je pel sam ravnatelj Betetto in s svojim mojstrstvom mnogo olajšal dirigentov posel, — poleg sočnega orkestra, v katerem so pomagali člani opere, zasluži pohvalo predvsem zbor. Ta je bil izvrstno navežban, sestavljen iz samih mladih in krepih grl ter je po prodornem in zaokroženem zvoku nadkrilil vse, kar smo doslej v tej sestavi čuli. — Produkcija svoje vrste je bil **večer škotskih narodnih pesmi**, ki ga je priredilo angleško društvo, izpeljala pa po glasbeni strani s prof. **Lipovškom** lektorica **Miss Copeland** s tolikim umetniškim instinktom, da spada v okvir poljudnih koncertnih prireditve.

Delovanje **Ljubljanske opere** je bilo tudi letos omejeno, kar se repertoarne izbire tiče, čemur je slej ko prej krivo finančno vprašanje in z njim v zvezi po številu in zmožnostih omejeni ansambel predvsem solistov, pa tudi zbora in orkestra. Po zaslugi požrtvovalnosti vseh sodelujočih in z nadpovprečnimi zmožnostmi posameznikov ter končno s pomočjo stalnih gostov (Majdičeva, Betetto, Gostič) je uprava na novo naštudirala še Wolf-Ferrarijeve »Štiri grobijane«, prikupno delo, ki v dejanju in glasbi spretno kopira rokoko, Massenetovega »Wertherja«, mehkobno, lirčno stvaritev francoske pozne romantike in Čajkovskega glasbeno izredno bogatega »Onjegina«. Blestečo, od bistrih domislovkov prekipavajočo opero starega Verdija, »Falstaffa« pa je prvič postavil režijsko in glasbeno na naš oder ravnatelj Polić. Pod vodstvom dirigentov gg. Polića, Štritofa, Neffata in Švare so vse omenjene opere dosegle skrbno izdelane vprizoritve ter žele velik uspeh v Ljubljani kot na gostovanju domačega ansambla v Splitu. — **Gostovanja** posameznih priznanih inozemskih umetnikov (Pampanijeve, Bandrowske-Turske, Solarija) ter priljubljenih bivših domačih članov (Nollijeve, Kolacia) so v poslednjem času privabila mnogo sprememb željnega občinstva. Zaključek sezone v operi pa je tvoril **plesni večer**, sestavljen iz samih slovenskih skladb. Zasto-

pani so bili skladatelji J. Ipavec, Škerjanc, Bravničar, Osterc, Žebre in Švara. Koreografski zasnutki in njih izdelava so bili večinoma delo neumornega plesnega mojstra in koreografa ing. Golovina, ki jih je z baletnim ansamblom naštudiral in tudi sam kot plesalec sodeloval. Večer je bil izredno zanimiv posebno zato, ker smo mogli prisluškovati novejšim zvokom in glasbenim zamislim, kot pa so nam z njimi postregli letošnji koncerti in opere. V ostalem je plesni večer po sestavi sporeda ni kazal nikakršnih znakov enotnosti in dinamične rasti po sili in načinu plesnega izraza, kar je opravičljivo glede na različnost zastopanih skladateljev, ne pa z ozirom na neizenačene zmožnosti sodelujočih in na rešitev koreografskih problemov. Po mnogih letih je nastopila z ljubljanskim baletnim ansamblom, ki mu v vsakem oziru prednjači ga, Bravničarjeva, svojčas renomirana plesalka Lidiya Wisiakova. Glasbo je vodil zanesljivo g. Žebre.

Pavel Šivic

Socialni pregled

Izredna napetost v vsem svetu ni ostala brez globokih posledic za socialno politiko. Dočim so bila v letih pred svetovnopolično krizo socialna vprašanja osnovni problemi, so sedaj potisnjena čisto v drugo vrsto, skoro med čisto tehnična vprašanja, ki se obravnavajo samo kot eno izmed činiteljev gospodarske in vojaške okrepitve države. Zato opazamo skoro v vseh državah, da nastopa — tudi le kot nujna posledica ukrepov v drugih državah — **reakcija**, ki bi bila v normalnih razmerah nemogoča. Skoro vse države so podaljšale delovni čas: Nemčija pred kratkim celo v rudarstvu, Francija v vseh važnejših panogah industrije. Vedno večja je državna intervencija glede razdelitve delovne sile: v Nemčiji je uveljavljeno načelo totalitarnega državnega nameščanja, po katerem razpolaga država z vsemi delovnimi silami in jih zaposli tudi v zasebnih obratih po svojih odredbah. Nujno so takemu načinu gospodarjenja sledili ukrepi, ki so popolnoma omejili sindikalne svoboščine, po-

sebeno pa stavko. Države so postale strogo organizirane tovarne vojnih potrebbšin in v tej nujnosti so potisnjeni vsi drugi nameni države v drugo vrsto.

Pri nas so v ospredju zaenkrat bolj politična vprašanja, predvsem **preureditev delavskih sindikatov**. Glede tega je značilen prvotni načrt za zadnji finančni zakon, ki je nameraval pooblastiti ministra za socialno politiko in narodno zdravje, da po odobritvi ministrskega sveta predpiše uredbo o enotni delavski strokovni organizaciji. Ustanovila naj bi se taka enotna organizacija za vso državo in naj bi dobivala za svoje namene 50% prispevka, ki je namenjen Delavskim zbornicam. Ko bi bila ustanovljena ta enotna organizacija, naj bi prenehale vse druge delavske organizacije; njih imovina naj bi pripadla novi totalitarni organizaciji. Ista usoda naj bi doletela tudi delavske kulturne organizacije. Kakor je znano, je ta določba — poleg nekaterih drugih, ki so stremele za izgradnjo totalitarne sistema tudi v naši državi — izpadla, vendar izgleda, da pristaši te ureditve (Jugoras) še vedno vztrajno zagovarjajo to preureditev. Značilno pa je, da slovenski del te organizacije ZZL glede tega vprašanja, enako kakor merodajni politični činitelji, niso zavzeli jasnega stališča. Pač pa so izvršene dosledne izpremembe v vseh Delavskih zbornicah v državi, tudi v Ljubljani. Povsod so imenovani člani iz vrst organizacije, ki zagovarja totalitarni sistem. Proti sindikalni svobodi. Njo zagovarjajo vse ostale delavske in nameščenske organizacije, pri nas nacionalne, socialistične in krščansko-socialne.

Posebno pozornost med delavstvom so zbudile ponovno odložene **volitve delavskih in nameščenskih zaupnikov**. Redno se vršijo te volitve vsako leto meseca januarja. Vendar se letos volitve ob tem času niso vršile, ker je minister za socialno politiko in narodno zdravje, sklicujoč se na določbe čl. 2, 3 in 12 navodil za volitve delavskih zaupnikov, dne 16. decembra 1938 odločil, da »se vršijo volitve izjemoma v mesecu februarju namesto v januarju«.

Teh volitev pa ni bilo, ker je isti minister z odlokom z dne 30. januarja 1939, sklicujoč se na iste člene navodil, odločil, da »se bodo vršile volitve zaupnikov izjemoma v maju, namesto v februarju«. Maja meseca so se po nekaterih obratih vršile volitve zaupnikov, ki so dale značilne rezultate, vendar se povsod volitve niso mogle izvršiti, ker je objavila AA dne 14. maja 1939, da so »volitve delavskih in nameščenskih zaupnikov odložene na 16. junija t. l. in sicer na željo več delavskih organizacij iz raznih banovin in na podlagi odloka ministra za socialno politiko in narodno zdravje. Volitve se vnovič ne bodo odlagale.« Med tem časom delavstvo ni brez svojih zaupnikov, ker določa čl. 3 navodil za volitve zaupnikov, da smejo ostati dosedanja zaupniki, če se iz kakršnih koli vzrokov novi zaupniki ne izvolijo v rednem času, še nadalje v svoji funkciji, najdalje še leto dni. Na tem stališču stoji tudi kassacijsko sodišče v Zagrebu, dočim je Državni svet v konkretnem primeru nasprotno izrekel, da traja mandat zaupnika samo eno koledarsko leto.

Skupščinska razprava o proračunu za tekoče proračunsko leto ni prinesla novih momentov v našo socialno politiko. Tudi **finančni zakon** ponavlja neizrabljeni pooblastili za reorganizacijo Delavskih zbornic in za ustanovitev Socialnega instituta v Beogradu, ter za novinarsko uredbo in zavarovanje. Novo je pa pooblastilo ministrskemu svetu za izdajo uredbe z zakonsko močjo o zaščiti narodnega pomladka, ki naj bi obsegala celokupno zdravstveno, pravno in občo socialno zaščito otrok pred in po rojstvu, zaščito mater, rodbin in zaščito mladine. Pomembno postane lahko pooblastilo za izdajo uredbe o izpremembi zakona o obrtih, ki je sedaj sedež zasebnega delovnega prava. Posebno važno je pooblastilo banu dravske banovine, da sme po zaslišanju banskega sveta z uredbo izpremeniti in dopolniti uredbo o viničarskem redu iz l. 1928. V naši javnosti je bilo izjavljenih in utemeljenih že mnogo pobud glede tega nacionalno tako tehtnega vprašanja.

S. B.

Proces proti italijanskim iredentistom v Ljubljani

Septembra meseca leta 1878. se je vršil pred ljubljansko poroto proti dvema italijanskima iredentistoma proces, ki po predmetu samem ne nudi nobene posebnosti, saj je bilo tedaj nešteto podobnih procesov, ki pa je po svojem poteku zelo značilen za tedanje politične prilike v sami Ljubljani in ki nam posebno lepo karakterizira tedanjega voditelja Slovencev dr. Val. Zarnika.

Obtožena sta bila dva mlada akademika iz Kopra, namreč poznejši italijanski istrski državnozbornski poslanec Felice Bennati in poznejši avstrijski sodnik Luigi Quarantotto. V noči med 1. in 2. junijem leta 1878. sta namreč nalepila v Kopru nekaj lepakov iredentistične vsebine. Pri tem delu jih je zapazil neki orožnik italijanske narodnosti in ju pozneje pri vstopu v neko kavarno tudi spoznal.

Podatke o procesu sem povzel po članku, ki ga je objavil Giovanni Quarantotti v letošnji majski-junjski številki tržaške revije »La porta orientale«, na podlagi dokumentov iz dunajskih arhivov.

Na zahtevo državnega pravdnštva v Trstu je kasacijski dvor na Dunaju poveril proces proti Bennatiju in Quarantottoju ljubljanski poroti, in sicer obenem s procesom proti trem natakarnjem iz Trsta, ki so kakor italijanski državljani zagrešili podoben delikt. Bennati si je izbral za zagovornika poznejšega državnozbornskega poslanca, koprskega odvetnika Pier Antonia Gambinija, Quarantotto pa tržaškega notarja Giorgia Piccolija. Ko je bil proces prenešen v Ljubljano, sta po Gambinijevem nasvetu prevzela obrambo dr. Alfonz Moschè, ki ga pisec v »Porta Orientale« naziva »vplivnega člana nemške nacionalne stranke«, in »ljubljski leader nacionalnih Slovencev« dr. Valentin Zarnik.

Oba procesa sta silno vznemirila tedanjega deželnega predsednika Kallina. Napisal je obsežno rezervatno pismo na ministrskega predsednika in istočasnega interimnega notranjega ministra kneza Auersperga ter ga opozoril, da je spričo vladajoče atmosfere pričakovati v obeh

procesih oprostilno razsodbo, ker ne bo hotel noben porotnik prevzeti nase odgovornosti, da se politični obtoženci odtegnejo svojim prirodnim sodnikom. Tu di izbira zagovornikov ni bila deželnemu predsedniku po volji. Zato je pisal knezu Auerspergu: »Obtoženci so z zvitim precejševanjem krajevne politične situacije izbrali za zagovornika odvetnika dr. Moschèta in dr. Zarnika, ki pripadata oba nacionalni stranki. Zlasti je »posebno nevaren« drugi, ne samo zaradi svojega protiaustrijskega čustvovanja, temveč tudi zaradi velikega vpliva, ki ga ima v krogu tukajšnjih nacionalistov, in zaradi svoje govorniške sile«. Kallina ni sicer stavil konkretnih predlogov, vendar je dal razumeti ministrskemu predsedniku in pravosodnemu ministru, da bi bilo umestno izbrati drug sedež, odnosno odložiti proces na poznejše zasedanje, ko bi bili morda zanesljivejši člani porote. Za vsak slučaj pa je zahteval prisotnost in sodelovanje policijskih organov iz Trsta. Tej zahtevi je ministrski predsednik ugodil, glede morebitnega prenosa procesa pa je pravosodni minister Glaser dal odklonilno izjavo, češ da bi s tem vlada pokazala samo svojo slabost.

Tako se je pričel 6. septembra proces proti omenjenim trem natakarnjem, a se je že istega dne odložil na poznejše zasedanje. Naslednji dan pa je prišel na vrsto proces proti Bennatiju in Quarantottoju. Predsedoval je predsednik deželnega sodišča Gertscher, sodnika sta bila deželni sodni svetnik Kočever in dež. sodni tajnik Božič. Zapisnikar je bil baron Pio Lazzarini, državni pravdnik pa baron Gleispach iz Gradca. Od porotnikov je bilo šest Slovencev in šest Nemcev. Obtožnica se je prečitala v nemškem in italijanskem jeziku. Proces je trajal dva dni. Quarantottov zagovornik Moschè je govoril nemški, Bennatijev zagovornik Zarnik pa slovenski. Oba sta kazala v svojih govorih veliko poguma, zlasti »Zarnik je šel tako daleč, da je trdil, da hoče skupni zatiralec napraviti iz Slovencev rablje Italijanov, kar se pa ne bo nikdar zgodilo«.

Porotnikom sta bili stavljeni dve vprašanji: glavno se je nanašalo na zločin veleizdaje; drugo, pogojno, na

motenje javnega reda. Na prvo vprašanje so odgovorili porotniki z desetimi negativnimi in dvema potrdilnima glasovoma, na drugo vprašanje je šest porotnikov odgovorilo z »da«, ostalih šest pa z »ne«. Kakor se je pozneje izvedelo, so vsi Slovenci kompaktno glasovali v prid obtožencema. Oba obtoženca sta bila takoj izpuščena in sta se v spremstvu odvetnika Gambinija podala v »Čitalnico«, kjer so ju sprejeli, kakor piše Quarantotti, s petjem Garibaldi-jeve himne. Tudi zagovornikoma so pridili veliko slavlje. Ker sta oba obto-

ženca že tisto noč hotela odpotovati v Trst, ju je »več sto ljudi iz najbolj izbrane ljubljanske družbe spremilo na postajo«.

Smatral sem za umestno, da navedem te podatke, ker utegnejo na eni strani biti dobrodošel doprinos k naši polpretekli politični zgodovini, na drugi pa zgovoren dokaz, da niso bili Slovenci tisto voljno orodje v rokah avstrijske vlade v boju proti Italijanom, kakor bi to radi prikazali razni tendenciozni italijanski zgodovinarji.

L. Č.

P O R O Č I L A

Dr. B. S. Marković: Reforma našeg građanskog zakonodavstva

(Biblioteka Politika i društvo, 1939).

Univ. prof. Marković je napisal aktualno razpravo o vprašanju zedinjenja našega državlanskega prava, ki se namerava — kakor je znano — izvršiti na temelju avstrijskega državlanskega zakonika, veljavnega v Sloveniji. Pisec je očrtal najprej sedanje zakonsko stanje in poudaril potrebo za enotnim državlanskim zakonikom za vso Jugoslavijo. Delo na tem načrtu se je začelo že leta 1919, vendar ga označuje avtor v glavnem kot — prevod avstrijskega občega državlanskega zakonika na naš jezik, kar je trajalo 15 let. Zoper ta načrt so se pojavili ugovori, posebno s strani srbijanskih pravnikov. Kritika se ni obračala samo zoper posameznosti načrta, marveč zoper načelo načrta kot celote. Pisec je nato označil zgodovinske in ideološke osnove avstrijskega državlanskega zakonika, ki izvira iz rimskega, kanonskega, posameznih nemških pokrajinskih prav in ene tuje zakonodaje, namreč občega pruskega deželnega prava. Kot politične činitelje tega zakona označuje pisec centralizem, konzervativizem in prosvitljeni absolutizem, kot filozofske osnove pa ideje naravnega prava, racionalizem in Kantovo filozofijo. Pisec priznava temu zakoniku številne prednosti, v prvi vrsti, da ni enostranski in da je zato življenj-

ski, v nasprotju na pr. z nemškim državlanskim zakonikom. Vendar daje tako oceno pisec občemu državlanskemu zakoniku samo kot delu preteklosti in s stališča okolja, ki mu je bil namenjen. Zato so se pojavili zoper načrt ugovori predvsem s stališča narodne kulture, češ da nimamo iste kulturne tradicije in da celo brez kompilacije avstrijskega prava stojimo pred nevarnostjo, da izgubimo svojo individualnost ter bi se naše pretapanje v neko brezosebno in brezbarvno srednjeevropsko narodnost s tem samo pospešilo. Tuj pa je tudi duh, ki preveva obči državlanski zakonik. Ta duh je v svojem bistvu birokratski in mehaničen, kar je nasprotno miselnosti našega demokratsko razpoloženega človeka in potrebam naše države. Birokratski duh je bil potreben Avstriji, ker je moral v njej zamenjati tisto živo nacionalno čustvo, ki ga ona ni imela, a ga mi še vedno imamo. Zato navaja avstrijsko pravo na določene sheme in okvirje, do čim dajemo mi prednost svobodnemu razmišljanju in okretnosti v oceni stvarnosti. Duh tega zakonika izvira še iz dobe izpred francoske revolucije in služi političnim ciljem absolutistične države. Namenjen je srednje evropski, meščanski, nemški družbi. Naš narod ima pa drugačno strukturo, ki ni toliko vezana na Srednjo Evropo. Mi smo pretežno poljedelska zemlja in —

kar ni majhnega pomena — smo tudi slovanska zemlja (str. 30). Avstrijski zakonik pa so proglašali (prof. Svoboda) za »najbolj nemški zakonik na svetu«.

Pisec poudarja nato pomen našega domačega običajnega prava za pravno življenje sploh, posebno pa za naš pravni red, ki naj obsega pokrajine s tako različnimi gospodarskimi, socialnimi in prosvetnimi lastnostmi. To dejstvo mora državljansko pravo upoštevati. Zato zagovarja pisec, naj bi naš bodoči državljanski zakonik prevzel sicer tista univerzalna načela, ki veljajo povsod in ki so obče vrednosti, vendar naj bi v zakoniku zagotovili častno mesto tudi našemu narodnemu pravu, kolikor ga imamo. Način dosedanje kodifikacije odklanja, ker bi po sedanjem načinu imeli ravno to, čemur smo se

skušali izogniti: počasno izenačenje in zastarel in tuj zakonik. Pisec zaključuje: »V prehodni dobi, v kateri lahko miselno opuščamo kulturne pozicije drugo za drugo, se reforma državljanske zakonodaje ne tiče samo praktičnih potreb našega vsakdanjega življenja. Ona postavlja na dnevni red tudi zahteve naše narodne zavesti in osvoboditev od tujih duhovnih vplivov. Ona postavlja tudi vprašanje naše sposobnosti, da storimo kulturno dejanje.« S. B.

POPRAVEK. V članku dr. G. Kušaja »O naši državni ustavi in načinu njene spremembe« v 3.—4. zvezku revije pravi na 104. strani v 20. vrsti besedilo: »...bil tudi sprejet...« v pravilno »...stopil na mesto...«

D O K U M E N T I

Ob desetletnici smrti dr. Gregorja Žerjave

»Iz naroda za narod«

Program slovenskega akademskega društva „Slovenija“ na Dunaju l. 1902.

S L O V E N I J A

1. se smatra važnim organom v javni vseslovenski narodni organizaciji. Zbira in vzgaja slovensko akademično mladino; vsestransko radikalno delo za narodni obstoj in procvit, bodisi v kulturnem, bodisi v narodnogospodarskem oziru smatra za prvo dolžnost vsakega Slovenijana. Tej dolžnosti se uklanjajo vse druge.
2. zahteva za svoj narod vse pravice, izvirajoče iz enakopravnosti in enakoveljavnosti.
3. smatra narodno šolstvo pogojem kulturnega procvita mej Slovenci in zahteva odločno ustanovitev vseučilišča v Ljubljani.
4. smatra organizovano narodnogospodarsko delo temeljnim pogojem narodne samostalnosti.
5. smatra razdirajoče razlike mej narodom, izvirajoče iz imetka in nasprotstva mej duševnim in telesnim delom, za neupravičene; razliko, izvirajočo iz neomikanosti upošteva in hoče z razširjanjem vsestranske omike manjšati to zlo.
6. prizna vedi in umetnosti vsestransko svobodo.
7. je nepolitično društvo. Z ničimer, niti z brzojavkami, niti z adresami, se ne vtika v vprašanja dnevne politike.
8. smatra vero za privatno zadevo društvenikov, ki ne spada v njen delokrog.
9. želi si prijateljskih odnošajev z vsemi slovensko- in slovansko-narodnimi društvami, katera po svojih programih ne nasprotujejo njenemu programu; z ostalimi stopa v dotiko le tedaj, kadar veleba narodna dolžnost.
10. ne stoji na stališču brezpogojnega zadoščenja z orožjem.

Fran Sturm: Francosko-slovenski slovar. 1. zvezek: A — Allumoir. — Ljubljana, 1939. (Format velika 8°, elegantna oprema). To bo reprezentativna izdaja z izčrpnim gradivom ne le besed, ampak tudi bogatega francoskega izrazoslovja.

Pedagoški zbornik. 34. zvezek, izdala Slovenska šolska Matica, Ljubljana 1938. (Vsebuje pestro snov o pedagoških vprašanjih.)

Dr. Leopold Poljanec: Pedagoška biologija. Izdala Slovenska šolska Matica v Ljubljani, 1938.

Rešimo mladino pred alkoholizmom. Izdal Higijenski zavod v Ljubljani, 1939. 80 strani. Vsebuje te-le članke: Dr. B. Škerlj: Vpliv alkohola na dedno tvarino. Dr. Pirc Ivo: Prehrana otrok in alkoholizem. Dr. Gogala Stanko: Alkoholizem in vzgoja. Univ. prof. A. Maklecov: Zaščita mladine pred alkoholizmom s pravnega stališča. Jagodič Vojko: Smernice dela proti alkoholizmu s posebnim ozirom na mladino.

Biblioteka »Politika i društvo«. Izdavačka zadruga »Politika i društvo« S. O. J. v Beogradu, Draškovićeve ul. br. 14-I. Izdaja v drobnih zvezdih aktualne razprave in študije. Cena od 5 do 10 din. — Sveska 25.: Dr. B. S. Marković: Reforma našega građanskog zakonodavstva. Sveska 26.: Slobodan Jovanović: Američki federalizam. Sveska 27.: Dr. Milivoje C. Marković: Pravna država. Sveska 28.: Dr. Andrija M. Ristić: Dunav. (Geopolitička studija). Sveska 29.: Dr. Nikola Konstantinović: Seljačko gazdinstvo u Jugoslaviji. I. deo. Sveska 30.: Dr. Đorđe Tasić: Socijalna ideologija i nacionalizam Antuna Radića.

Časopisi in revije:

Le Cahier des Lettres et des Arts. Paris 8e.

Gajret. Glasnik kulturno prosvjetnog društva. Sarajevo.

Hrvatski narod. Tednik. Zagreb.

Jugoslovenska revija. Ljubljana - Sušak.

Mlada kultura. Časopis za književnost i kulturu. Izdaje odbor kulturnih studentskih udruženja na universitetu u Beogradu.

Naš val. Tednik za radio, gledališče in film. Ljubljana.

Naša rast. Glasilo srednješolske mladine. Ljubljana, III. drž. real. gimnazija.

La Nouvelle Revue Française. Paris 7e.

Nova revija. Vjeri i nauci. Makarska.

Sadašnjost. Mjesečnik za aktualna pitanja sadašnjosti. Ljubljana.

Slovenski jezik. Glasilo Slavističnega društva v Ljubljani.

Socialni arhiv. Središnja uprava za posredovanje rada. Beograd.

Umetnost i kritika. Mesečnik za sva kulturna pitanja. Beograd, broj 3 — juni 1939. Pretplata 50 Din. Beograd, poštanski fah 991.

Vesnik društva Fruška gora. Mesečnik Novi Sad.

Zaščita otrok in mladine. Izdaja Jugoslovanska unija za zaščito otrok; sekcija za dravsko banovino, I. letnik.

Zora. Časopis za družabno kulturo in izobrazbo. Izhaja dvomesečno. Izdajatelj društvo »Cankare« v Sarajevu.

Ljubljanski Zvon. Slovenska revija. Ljubljana.

Mladost. List srednješkolske mladeži. Jug. prof. društvo, sekcija Zagreb.

Mrtva straža. (Časopis o narodnih vprašanjih) Ljubljana.

Naš rod. Mladinski list. JUU. Ljubljana.

Narodna starina. Zagreb.

Naša misel. (Omladinsko glasilo). Ljubljana.

Naša volja. Glasilo jugoslovenske mladine. Ljubljana.

Naša stvarnost. Beograd.

Njiva. Izdaja jo Del. kult. društvo »Ljudski oder« v Buenos Airesu UT.

Novi put. Petrovgrad.

Omladinski borac. Zagreb.

Pensijni poštteni. Orgán všeobecného pensijního ústavu u Svazu pensijního ústavů v republice československé. Praha XI.

Planinski vestnik. Ljubljana.

Popotnik. Časopis za sodobno pedagogiko. Ljubljana.

Pregled. Časopis za politički i kulturni život. Sarajevo.

Prirodoslovne razprave. Prirodoslovno društvo Ljubljana.

Proteus. Poljudnoznanstven list. Ljubljana.

Psychologie. Časopis pro teoretickou a užitou psychologii. Brno.

Radnička zaštita. Socialno politička revija. Zagreb. Službeni glasnik SUZOR-A.

Statistički godišnjak kr. Jugoslavije. Beograd.

Tehnički namešteneec. Trbovlje.

Zadružni vestnik. Glasilo Zveze slov. zadrug v Ljubljani.

Zdravniški vestnik. Strokovno glasilo. Gornik.

Ženski vestnik. Mesečnik. Ljubljana.

»JUGOSLAVIJA«

največja domača delniška
zavarovalna družba

zavaruje: za življenje, proti požaru, vlomski tatvini in nesgodam, dalje transport, steklo, avtomobile in živino.

Lastne palače in zgradbe v Ljubljani, Beogradu, Zagrebu, Osljeku in Petrogradu.

Ravnateljstva v Ljubljani, Beogradu, Zagrebu, Osljeku, Novem Sadu, Petrogradu, Sarajevu in Splitu.

Podružnice in ekspoziture v vseh večjih krajih države.

Pojasniti daje

RAVNATELJSTVO ZA DRAVSKO BANOVINO V LJUBLJANI,
Tyrleva cesta 15, in vse njegove podružnice in krajevna zastopstva.

NARODNA TISKARNA

V LJUBLJANI, KNAFLJEVA 5
IZVRŠUJE RAZLIČNE MODERNE
TISKOVINE OKUSNO, SOLID-
NO IN PO ZMERNIH CENAH

TELEFON ŠT. 31-72 — 31-26

POŠTNI ČEKOVNI RAČUN

V LJUBLJANI ŠTEV. 10.534